

Bárka 1996. 1-2.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Szlovák parnasszus

Fried István: A szlovák-magyar (irodalmi) kapcsolatok (a múltban és a jelenben) 3

Peter Milcak: *** 11

Viliam Klimacek: Varázslat az emeletes ágyon 12

L'ubomír Feldek: Szlovák halál 14

Jozif Brodskij lakása 14

Viliam Klimacek: Word is a terrible weapon – A szó veszélyes fegyver (Hizsniai Zoltán fordításai) 15

Jozef Urban: Tőlük egészen hozzánk (Bettes István fordítása) 21

Karol Chmel: Emlékezés egy augusztusi napra 25

Nézd (Hizsniai Zoltán fordítása) 25

Módos Péter: Dísztvírat helyett 26

Szépirodalom

Fabó Kinga: Sebész vagy ékszerész: mint Marilyn mellei 27

Visszanéz; integet 27

Csak a testek öröklődnek; szőke, barátnője 28

Theokritos: Paraszt hexameterek 29

James Joyce: Kamarazene II. (Csik István fordításai) 30

Svetislav Basara: Falseland, a hamisítók országa (Beszédes István fordítása) 31

Volker Braun: Helyzetjelentés (Niedzielsky Katalin fordítása) 36

Fried István: Kelemen Zoltán és Plugor Magor versei elé 37

Kelemen Zoltán: Fű 38

Füst 39

Plugor Magor: Königsberg 1737 telén 40

Szelet hús, ital... 40

Sztojcev Szvetoszláv: Az eltérített sejt 42

Magyar szamuráj 42

Pánics Ferenc: El, hazulról 43

Szalai Csaba: Óda a tanyákba tévedőkhöz 47

Tolószekér 48

Ivar Ch'Vavar: A bezárt szoba (Lackfi János fordítása) 49

Herczeg Tamás: Tavaszi etűd 51

Szerelmes vers 51

Hanzó Ildikó: Füzér 52

Gulyás Imre: Madarat tart a kék 53

Csobai László: Szobor 54

Tóth-Máthé Miklós: A kötél 55

John Masefield: Tenger-láz Kőszegi Barta Kálmán fordítása) 60

Greco Krisztián: Médium 61

Kántor Zsolt: Szerfefoszlás, felsejlés 62

Csalánok között tócsa 62

Terasz 63

Hermeneutika 63

Esszé

Földényi F. László: A történet titka 65

Gauthier Ambrus: Antonin Artaud lárva retorikája 71

Dialógus

Szilágyi György: „Előre hallom a darabot...” (Beszélgetés Ránki Dezső és Klukon Edit

zongoraművészekkel) 83

Cs. Tóth János: Az elképzelt korszellem sodrában (Beszélgetés Baji Miklós Zoltán festőművésszel) 88

Szemle

Tarján Tamás: Mit lát a könyv? (A Tevan Kiadó eddigi kötetei) 95

Krasznahorkai Géza: Kiss György világi 99

Kiss János: Gazdagodó Alföld-képünk (Becsei József. Az alföldi város és a külterületi népesség) 102

Szabad Olga: Szubjektív sorok Karinthy Ferenc Naplójáról 104

Zsávolya Zoltán: A posztmodern méhe enkaptárába szúr 108

Horpácsi Sándor: Nyilvánosság: feltárt valóság (Szalai Csaba: Simogatni vadcsalással) 112

In memoriam

Petőcz Károly 115

Cs. Tóth János: Míves mentalitás 117

Kántor Zsolt: Műgond 117

Gaburek Károly 119

Sisák Péter: Emléktábla avató 119

Fajó János: Közélről ismertem őt... 120

E számunk szerzői

Ambrus, Gauthier (Genf)

Basara, Svetislav (Uzice)

Beszédes István (Hódmezővásárhely)

Bettes István (Pozsony)

Braun, Volker (Berlin)

Chmel, Karol (Zólyom)

Ch'Vavar, Ivar (Amiens)

Csik István (Budapest)

Csobai László (Békéscsaba)

Cs. Tóth János (Békéscsaba)

Fabó Kinga (Budapest)

Fajó János (Budapest)

Feldek, L'ubomir (Zsolna)

Földényi F. László (Budapest)

Fried István (Szeged)

Grecsó Krisztián (Békéscsaba)

Gulyás Imre (Debrecen)

Hanzó Ildikó (Szarvas)

Herczeg Tamás (Békéscsaba)

Hizsniai Zoltán (Pozsony)

Horpácsi Sándor (Miskolc)

Joyce, James (1882-1941)

Kántor Zsolt (Szarvas)

Kelemen Zoltán (Szeged)

Kiss János (Szeged)

Klimacek, Viliam (Trencsén)

Kőszegi Barta Kálmán (Békéscsaba)

Krasznahorkai Géza (Gyula)

Masefield, John (1878-1967)

Milcak, Peter (Pozsony)

Módos Péter (Budapest)

Pánics Ferenc (Békéscsaba)

Plugor Magor (Szeged)
Sisák Péter (Békéscsaba)
Szabad Olga (Békéscsaba)
Szalai Csaba (Debrecen)
Szilágyi György (Budapest)
Sztójcsev Szvetoszláv (Békéscsaba)
Tóth-Máthé Miklós (Debrecen)
Theokritos (i.e. 300 – i.e. 260)
Urban, Jozef (Kassa)
Zsávolya Zoltán (Budapest)

Képek

Kiss György domborművei Borító 2., 3., 4. oldal és 10., 106., 114.

Baji Miklós Zoltán performance-fotók és grafikák 37., 41., 54., 55., 87. és 88. oldal

Szlovák parnasszus

Fried István

A szlovák-magyar (irodalmi) kapcsolatok (a múltban és a jelenben)

A kapcsolattörténet olykor markánsabbra húzhatja egy irodalom kontextusba illeszkedésének körvonalait, máskor viszont torzíthatja az irodalom (ön)mozgásának kontinuitása és diszkontinuitása változásaiban jellegzetes szemléletét. Része lehet, és többnyire valóban része egy pozitivistá alapozású, a hatástörténetet ok-okozati kapcsolatokra szűkítő irodalomfelfogósnak, de (ezzel ellentétben) segítheti a befogadástörténet elemzését, sőt, rámutathat olyan, intertextuális jelenségekre, amelyeket az/egy irodalom önelvűségének tételezése elfed. A kapcsolattörténet az összehasonlító irodalomtudomány különböző korszakaiban a mindig időszerűsítő politológia kiegészítő szakágaként szerzett igen csak múlandó érdemeket, alárendelődött a romantikus nemzetmítoszok pszeudo-historizmusának, sem a túl-hangsúlyozás, sem pedig a teljes tagadás nem az esztétikai/irodalmi, nem a hermeneutikus tapasztalat alapján nyilatkozott meg, hanem az irodalmiságot inkább közvetlen társadalmi referenciáján mérte le, értékelte, minősítette. A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatokról különösképpen elmondható, hogy mind kutatásuk, mind a kutatásokban látványosan jelentkező hullámvölgyek igen kevésbé irodalomtudományos eredetűek; több kapcsolattörténész (feltételezett) kívülről érkező elvárásoknak óhajtott) megfelelni. S általában elmondható: a hivatalos művelődéspolitiká ritkán ösztönözte ezeknek az irodalmi kapcsolatoknak rendszeresebbé, akár természetesebbé válását; ám ha mégis (mint az 1950-es, 1960-as esztendőkből), akkor a protokollárisra kényszerített kiadáspolitikai szempontoknak igyekeztek eleget tenni a felülről jövő utasítások végrehajtói. Történt mindez annak ellenére, hogy a nyelvészet és a néprajz a szlovák és a magyar (nép)kultúrában, nyelvben a régebbi (kis)nemesi, paraszti létmód számos közös hagyományát tudta fölmutatni; hogy a több évszázados nemcsak egymás mellett, hanem valóban együttélés a hétköznapi életnek szinte minden területén nyomot hagyott (nem túl szélsőséges példákat említve: az egymásról alkotott és nemigen kedvező szólásoktól a beszédfordulatok: „tükör”-kifejezések hasonlóságáig, a kéziratos énekeskönyvek közös szövegeitől a kétnyelvűség különféle formáiig). Zavart okozott, hogy a kapcsolat fogalmának jelentésmezéjét többen hol túlságosan szűken, hol nagyon tágan fogták föl, s a népek említett együttéléséből bárhol természetesen adódó kölcsönzések így a nemzeti irodalom má formált anyanyelvű irodalmak

fordításaival kerültek egy szintre. Ezáltal kevésbé volt látható, mi az, ami egy többnemzetiségű állam sokkulturáltságában magától értetődően van jelen, s melyik az a pillanat, vagy melyik az a mozzanat, amelyben tudatosan törekszenek a kultúra szereplői a kapcsolatok építésére, vagy az együttélésből származtatható közös vonások, kölcsönösségek tudatosítására. Továbbá: hogyan és milyen folyamat jelzi a regionalitás átcsapását a nemzettudatba; mikor lesz az anyanyelvi hovatarozás fontosabb az államinál-földrajzinál. A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok feltárásának (olykor: feltárulásának) története igen jellegzetes példája annak: mennyire kiszolgáltatott lehet az irodalom, az irodalmi tudat, ha a (nemzet)politikai elvárások határoznak a kultúra sorsa/értéke fölött; ha az írói/nemzeti küldetés olyan fenyegetettség-érzéssel párosul, amely arra készíti, hogy a népegyéniségnek tételezett „népet” a zsenikultusz jegyében igyekszik emancipálni a többi, fejlettebbnek gondolt nemzet/népegyéniséggel; ha nem a kulturális emlékezetre reagálva áll benne (ezúttal a közös) hagyomány tapasztalatában a jelen irodalmához elsősorban a vélt vagy valódi politikai célszerűséget hozzágondoló tudós/ író/ szerkesztő/ népevezér (és éppen szlovák-magyar viszonylatokban ez a sokféle és különböző minőségű feladat olykor egy és ugyanazon személyre vár, vagy pedig egy és ugyanazon személy deklarálja mindezt egyetlen feladatnak).

A szlovák-magyar (irodalmi) kapcsolatok kutatása kevésbé számol azzal, hogy ezek az érintkezések, a kultúrák átszövődései akkor is léteztek, bizonyultak ható tényezőnek, amikor a tagadás, az elfordulás, a nemzeti/nemzetiségi sérelmek hangoztatása jelent meg az újságokban, foglalkoztatta a közvéleményt. Készséggel elfogadom, hogy 1919-ig jókora aránytalansággal jellemezhetjük a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatokat, jóval többet fordítottak szlovákból magyarra, mint magyarból szlovákra, a szlovák költők, olvasók olvasták, tanulták a magyar irodalmat, míg a magyar költők legföljebb a szlovák népköltészetet ismerték (s ebben erőteljesen közrejátszott az európai szláv-legenda, miszerint a szlávok általánosan a népköltészet népe, s ennek a hitnek terjesztői között leljük Herdert, Goethét, Mérimée-t), s csupán néhány, nem az első vonalba sorolható magyar poéta (Gáspár Imre) tartotta feladatának a szlovák költők olvasását-ismertetését. 1919 után megváltozott a helyzet, a kisebbségi sorsba jutott, egykori felső-magyarországi magyar értelmiség volt rákényszerülve arra, hogy az iskolában tanulja a szlovák irodalom történetét, ez a szlovák diákok számára immár nem volt kötelező, sőt, a szlovák iskolákban nem kellett megismerkedni a magyar irodalommal (nem helyébe lépett a cseh irodalom, hanem az államközösség miatt helyet kapott a cseh irodalom); s így az ezután jelentkező szlovák költők számára a magyar verstan és retorika már nem tananyagként lett ismerős (ha ismerős lett), viszont az 1919 után a Csehszlovák Köztársaságban jelentkező magyar költők tevékenységének egy részét a szlovákból (kisebbségi részben a csehből) való fordítás tette ki. 1948 után meg a szlovákiai magyar költők megélhetésének egyik forrása a fordítás lett, részben ezt stilizálta át az irodalomtörténet/kritika „hídszerép”-pé, s ezáltal ismét előtérbe került a politikai/nemzetiségpolitikai szempontú irodalom tényezője. Ugyanakkor Magyarországon viszonylag kevés szlovák művet adtak ki, mivel szlovákiai magyar költők, írók, fordítók Pozsonyban jelentették meg fordításaikat, míg a szlovák kiadók viszonylag sok magyar művet publikáltak szlovák fordításban. Mindezzel párhuzamosan a szlovák irodalomtörténeti kutatás kevésbé intenzíven tárta föl a magyar kapcsolatokat, a magyar irodalomtörténetben viszont nagy lendülettel indult meg a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok feltárása (Sziklay László). Lényegében az 1930-as esztendő programjának megfelelően a valóságos érintkezések regisztrálására került sor, annak a közös örökségből fakadó hasonlóságnak, megannyi párhuzamnak, analógiás reflexiónak bemutatására, amely a másik fél gesztusainak (pozitív vagy negatív jellegű) lereagálását tanúsíthatta. Ennek következtében igen jelentős mennyiségű adat bukkant elő a kutatás során, jóval több, mint amire előzetes becslés szerint számítani lehetett. Mégsem annyi, amennyi elegendő lett volna az új diszciplinának mindkét fél számára megnyugtató megalapozására. Hiszen a magyar fél (engedve a hivatalos sugalmazásoknak) inkább a pozitív oldalát hangsúlyozta ezeknek az érintkezéseknek, míg a szlovák fél általánosan némi tartózkodással fogadta e meglepő bőségben feltáruló, valóságos kapcsolatok jelentőségének hangsúlyozását a szlovák-magyar viszonylatokat tekintve. S itt a szlovák fél tartózkodó, időnként ideges reagálása szorul értelmezésre. A századforduló körül, amikor a szlovák értelmiség egy része

látványosan ki szeretne lépni a magyarországi kontextusból, ugyanez az értelmiség rádöbben kultúrájának téveszthetetlenül magyarországi jellegére, irodalmának a magyarral rokon esztétikai tapasztalataira. Hasonló reakciókat figyelhetünk meg akkor, amikor a szlovákiai magyar irodalom néhány képviselője tudatosítja, hogy a szlovákiai (korábban: csehszlovákiai) kontextus irodalomtörténeti vonatkozású tételezése lényegében nem a hatástörténeti szemléletből fakad, hanem az irodalom külső feltételrendszerének mitizálásából-démonizálásából. Lényeges különbséget a kétféle gesztus között ott érzékelhetünk, hogy míg a szlovák szerzők a XIX. század második felében világirodalmi ismereteik jelentős részét magyar közvetítéssel szerezték be, a szlovákiai magyar irodalom sohasem szakadt ki a magyar irodalomból, még akkor sem, amikor igényként a szlovákiai magyar regény megírásának gondolata fölmerült. Éppen azért a továbbiakban aligha gyümölcsöztethető ennek az analógiának túlhangsúlyozása. Annyi azonban bizonyos, hogy a különféle „szecessziós” törekvések mind a szlovák, mind a magyar irodalomban megfogalmazódtak, s részben nemzeti/nemzetiségpolitikai háttér előtt bontakoztak ki, részben a nyomasztónak tűnő, nem anyanyelvű irodalommal/irodalmakkal szemben állva alakították azt a nézetrendszert, amelynek horizontjából a nemzetinek tartott irodalmi múltat a nemzeti irodalom jelenébe integrálták. Azt viszont, hogy valójában: mi vonható be a nemzeti irodalmi múlt körébe, mind a szlovák, mind a magyar irodalomtörténetben változó szempontok szerint határozták meg az irodalomtörténészek, a nemzeti olykor anyanyelvit jelentett, más alkalommal territorialitást. Ennek következtében a XIX. századot megelőző periódusok szlovák és magyar irodalomtörténete bővelkedik olyan személyiségekben, akik mindkét irodalomban/ művelődéstörténetben szerepelnek, olyanok is, akik esetleg sem szlovákul, sem magyarul nem alkottak műveket, hanem latinul vagy németül. Kiváltképpen ott ütközik ki a régebbi korok nemzet/államfogalmától eltekintő és a mai, politikai/nyelvi nemzetfogalmat a régi korokra visszavetítő szemlélet ellentmondásossága, ha olyan költő-író-tudós életműve tárgyalatik, aki magyarul is meg szlovákul (vagy biblikus cseh nyelven) is írt. Az önmeghatározás már csak azért sem igazíthat el, mivel nemcsak az irodalom-, hanem az állam/nemzetfogalom szintén sokat változott az évszázadok folyamán; s az a típusú nemzeti elkötelezettség, küldetésstudat, amely a leginkább a romantika korában és az akkor fokozatosan kiteljesedő eredetiségképzettől kísérve igényli a nemzeti irodalom jelzős szerkezetéből a jelző erőteljes hangsúlyozását, a korai korszakokban ismeretlen volt. Sem az állam nem tartotta szükségesnek a nyelvi egységesülést, ennek megfelelően egyes anyanyelvek háttérbe szorítását, egy másik előtérbe helyezését, sem (adott esetben) a magyarországi kontextusnak nem olyan jellegű volt az értékszerkezete, amely a XIX. századra hipertrofizált nemzetinek különleges jelentőséget tulajdonított volna.

Ennek (volt) tulajdonítható, hogy míg a magyar irodalomtörténet egy időben nemzetietlen korszakot iktatott be az ún. nemzeti irodalmi periódusok közé, akadt olyan szlovák kutató, aki például Bél Mátyás magyarón (magyarbérenc?) voltáról értekezett, mivel nem tudott mit kezdeni azzal a XVIII. század első felében Magyarországon messze nem ritka jelenséggel, hogy egy értelmiségi több kultúrát, több nyelvet vallott a magáénak, és nem óhajtott választani (nem volt rákényszerítve, hogy válasszon) a számára egyként önazonossága jeléül hirdetett nyelvek/kultúrák között. A XX. század fordulójára azért lehetett a szlovák írástudók számára valódi alternatíva a magyarországi kontextusból való kilépés, mivel a nemzeti állam keretén belül megtörtént (hivatalos sugalmazásra, értelmiségi/ politikusi közeledési/megbékélési szándékok ellenére) a nyelvek/kultúrák hierarchizálódása; s a szlovák írástudó az államilag támogatott magyar nyelvvel/irodalommal szemben próbálta meghatározni a maga nyelvi/irodalmi helyzettudatát. Az állampolgárként a jogegyenlőség védelmében részesített szlovák költő/író nyelvi/kulturális fenyegetést érzett, nemcsak olyképpen, hogy a hivatalos magyar kulturális/iskola-politika a magyarosodás szolgálatában állt, hanem azért is, mivel az állam részéről szorgalmazott szlovák nyelvű kiadványok nem azt a típusú irodalmiságot képviselték - népszerűsítették -, amelyet a szlovák irodalom irányítói a szlovák irodalom szempontjából nemzetileg és esztétikailag üdvözlendőnek tartottak. Nem a XIX. század végének hivatalossá vált magyar irodalmi kánonját érezték a szlovák szerzők terhesnek, bénítónak vagy akár korszerűtlennek (hiszen a méltán kánonba került Hviezdoslav is azokat a magyar költőket tolmácsolta anyanyelvén, nem utolsósorban a

„poétai mező” szélesítésére, akik a magyar nemzeti klasszicizmus képviselői voltak: Petőfi Sándor és Arany János verseit, illetőleg Az ember tragédiáját), hanem a szlovák olvasók magyar irodalmi ismereteit tartották egyoldalúnak, illetőleg a hivatalosnak minősülő kiadványokat pedig a magyar nemzeti eszmét népszerűsítőnek. Ekképpen alakulhatott ki az a paradoxnak tűnő helyzet, hogy szlovák szerzők szlovák (nyelvű) kiadványok ellen emelték föl szavukat, például Jókai Mór Péter Péter című regényének szlovák fordítása ellen. Ami a szlovákiai magyar írók fordítói tevékenységét illeti, ott nem teljesen hasonló, de típusában rokon vonásokat mutató problémaköröket rajzolhatunk föl. Ugyanis: amit a szlovákiai magyar szerzők szlovákból fordítottak, azt nem a (szlovákiai és magyarországi) magyar olvasók elvárásai horizontjához igazították, hanem a lefordított anyag a szlovák irodalomtörténet/kritika kánonjának felelt meg. Ez a kánon ugyan részben párhuzamosan alakult a magyar irodalmi kánonnal, csak hogy a XIX. században a két irodalom differenciáltsága erősen eltért egymástól, a műfaji struktúra ennek következtében szintén egymástól különböző jellegű volt.

Míg a szlovák irodalom számára a Hviezdoslav fordította „klasszikus” magyar irodalom, később a Vladimír Roy és Emil Boleslav Lukác népszerűsítette „modern” Ady Endre a műfaji innovációhoz is hozzájárulhatott, költői magatartásokat segíthetett markánsabbra formálni, addig a két világháború közötti szlovák költészet fordítása legfeljebb a magyar irodalomnak a világirodalom-képét színesítette, semmiesetre sem mutatható föl olyan minőséget, amelynek esztétikailag feltétlenül konfrontálódnia kellett (volna) a magyar irodalommal. S ennek nem az volt kizárólag az oka, hogy a két világháború között még alkotott, fordított az a szlovák költői nemzedék, amely korábban az iskolában magyarul tanult, amelynek a magyar irodalom primer élménye volt, viszont a legjelentősebb magyar alkotók csak olykor gyarló fordításokban ismerkedhettek meg a szlovák irodalommal. Amikor a szlovák írók a urizáló próza problémáival szembesültek, a francia példa (Ramuz, Giono) tapasztalatát érvényesítették, míg a hasonló magyar törekvések egészen másféle regionális irodalomszemlélet szerint közeledtek a lírai-balladás előadásmód révén a cselekményességet háttérbe szorító novella- és regényfelfogáshoz. A magyar irodalomban a lírizáló próza térhódítása megelőzi a megismerkedést Gionóval, így a szlovák-magyar párhuzamok mellett igen lényeges eltérések regisztrálhatók. Nem kevésbé erről van szó a szürrealizmus szlovák és magyar változatának együttes szemlélésekor. A szlovák alkotók számára a cseh poétizmus, a cseh szürrealizmus, a cseh-francig kapcsolatoknak a szürrealizmus esztétikáját érintő szelete közvetlenül, nyelvi nehézségek nélkül hozzáférhető volt. A magyar irodalomban is rábukkanhatunk szürrealistának minősíthető alkotásokra, de a szürrealizmust közvetlenül megelőző, a szürrealizmusnak nevet adó Apollinaire-rel akkor ismerkedett meg a szélesebb magyar olvasóközönség, amikor Radnóti Miklós és Vas István kötetnyit adott ki magyar fordításban. Ennek a sikeres kötetnek viszonylagos kései megjelenése már nemigen találkozhatott a világháború felé rohanó magyar világ irodalmi törekvéseivel, még kevésbé adhatott esztétikai tapasztalatot a magyar költészet útján töprengőknek. A szlovák szürrealista (költői) mozgalom szintén a fenyegetettség, a világháborús félelmek árnyában bontakozott ki, szemben a hivatalossá vált irányzatokkal, amelyek esztétikája azt a fajta moralizáló-nemzeti elkötelezettséget igényelte, amely végképp korszerűtlennek bizonyult. A rejtőzködés, a játékosság a magyar irodalomban a klasszicizálódott avantgárd és a mitizálás a szlovák irodalomban talán a leginkább a szürrealista technika felhasználása révén a válságjelenségek érzékeltetésével, irodalmi megjelenítésével áll összefüggésben. A párhuzamok mellett itt is az eltérések földerítése adhat képet (nem a két irodalom érintkezéseiről, hanem) azokról a tendenciákról, amelyek az 1947/48-at követő időszakban gyanúsak lettek a hivatalos irodalomszemlélet-esztétika ítszeinek szemében. S bár a fordításkötetek, az ismertető cikkek a két világháború közötti időszakban jelzik az irodalmi kapcsolatok változó jellegét, a szlovák fordítási aktivitás bizonyul jelentősebbnek, míg magyar részről a kisebbségbe került magyar írók/költők kísérlik meg, hogy tolmácsolásaikkal közvetítsenek két irodalom között. Erre a közvetítésre szükség volt, hiszen a szlovák irodalom világirodalmi tájékozódása 1919-től, kiváltképpen meg 1938-tól kezdve egyre inkább mellőzte a magyar tényezőt, s a szlovákiai irodalmi tudatban valójában a (cseh)szlovákiai magyar irodalom befogadása sem történt meg. Ezen nem változtatott) az sem, hogy időnként kampányfeladat keretében protokolláris

gestusok érzékeltették az állam különféle nyelvű kultúráinak (legalábbis földrajzi-állami jellegű) közösségét, igen kevésbé kultúra/irodalomköziségét. A legújabban Grendel Lajos műveinek szlovák fordítása jelzi, hogy a jelenkor narrációs stratégiáira reagáló írói törekvések segíthetik elő a kapcsolatok új minőségének létesülését. Más oldalról szemlélve: a „híd”-tudatnak nem utolsósorban a többségi nemzetek diktálta történelem révén való tapasztalása eredményezett kijózanító tanulságokat, s ez elvezetett (vagy elvezethetett) a regionalitásnak tulajdonított értékek átminősüléséhez. A Korunk 1995. 6. számában „az erdélyi magyar kisebbségből az «ausztriai magyar népcsoport» tagjává lett” Lengyel Ferenc töpreng el a kétnyelvűség oly sokat-sokszor vitatott kérdésén, azon nevezetesen: miként fakasztható a „többllet”-ből „előny”:

„A felvidékiek kincse a szlovák és a cseh. A két szláv nyelv különbségei aligha nagyobbak, mint a két egymástól leginkább eltérő magyar nyelvjáráséi. (...) A délvidékiek zsebében is dudorodik két-három nyelv megértésének kulcsa: a szerb, horvát s talán a szlovéné. (...) Az ukrainaink sem szegényebbek. Jól-rosszul, de tudnak oroszul, és sejtik, mit akarhat tőlük egy lengyel. Az öregedő, apadó burgenlandiak német tudása is hatalmas tartalék lehetne földrészük nyugati égtája felé.”

Lengyel Ferenc a kétnyelvűségben „szellemi erőt” fedez föl, így az összmagyarság „olyan többllettel bír, még e szétszóratásban is, amit mások soha meg nem mondanak neki.” S a következtetés: „rajtunk múlik, mennyire élünk vele.” A kérdés természetesen megfordítható: a Magyarországon élő szlovák, szerb, horvát stb. nemzetiség vajon miként él a kétnyelvűség lehetőségeivel, a két irodalomban/kultúrában jártasság adottságával; vajon értelmisége mennyire tudatosította önmaga számára, hogy többlétét előnnyé nemesítheti? S a határ másik oldalán akad-e igény a nemzetiségek kettős szolgálatára? Akár elméletileg feldolgozták-feldolgozzák-e az összehasonlító irodalomtudományban meghonosodott kettős irodalmiság, plurikulturalitás változatait, érvényességi területeit?

Lengyel Ferenc például a nyelvismeretben hasznosítható alapnyelvi tudásról beszél, a románnal, a szlovákkal stb. rokon nyelvek megtanulásának könnyebbségét emlegeti, a magam részéről az irodalomköziség távlatait hangsúlyozom. Hiszen az elcsatolt területekről 1919 óta tartó (nem egyszer kényszerített-kényszerű) elvándorlás a veszteségek mellett a magyarországi kultúra szerkezetének módosulását is eredményezte. Az 1930-as esztendőben a kisebbségi sors (keserves) élményeit feldolgozó fiatalok nyitottak új fejezetet a magyar szlavisztika és romanisztika történetében, és alapozták újra, fejlesztették föl a szlovák-magyar, cseh-magyar, román-magyar stb. irodalmi/történelmi kapcsolatok kutatását (Sziklay László, Dobossy László, Gáldi László, Kovács Endre, Szalatnai Rezső, Makkai László). Az viszont feltétlenül igaz, hogy a hungarológia hasonló szlovák, román stb. felvirágzásáról nem számolhatunk be, jöllehet nemes kivételekről (például E. B. Lukácérol) igen, az 1948-at követő esztendők cseh példája szinte rendhagyónak tetszik (erősítésül a lengyel példát említhetném). Itt azonban személyes érdem szerencsés fordulattal párosult: adott esetben a Károly Egyetem (Prága) Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének, vezetőjének, Rákos Péternek szerepét emelhetem ki a cseh hungarológusok nevelésében (miként Csapláros Istvánét a lengyel hungarológusokéban Varsóban): a Rákos Péter által vezetett tanszék hallgatói közül kerültek ki mind a csehországi magyarságtudományban, mind a magyar irodalom fordításában jeleskedő új nemzedék képviselői, akik immár nemcsak közvetítenek, hanem lényeges művekkel alakítják a cseh irodalmi közvélemény magyar kultúráról formálódó képét. Sajnos, a szlovák irodalomtudomány nem rendelkezik e%le intézményes háttérrel, s a magyar irodalom szlovák fordítása kitűnő fordítók egyéni kezdeményezésétől függ (itt azonban le kell írnom Karol Wlachowsky nevét, ugyanis nem múló érdemeket szerzett a magyar irodalom szlovák tolmácsolásában).

A jelen, azaz napjaink kapcsolatait ismét számos, irodalmon/kultúrán kívüli jelenség befolyásolja. Az irodalmi mechanizmus (például a könyvkiadás és -terjesztés) átalakulása, a könyvpiac szerkezetének a gazdasági folyamatok hatására történt megváltozása még a hagyományosan az előtérbe állított irodalmi kapcsolatok művelésének sem kedvez. Jöllehet, a szlovák irodalomban részben a közös történelem, részben a mai Dél-Szlovákia közeli múltja megszólításakor fel-felbukkan a magyar tényező (példás józansággal Anton Hykisch Szeressétek a királynőt című regényében), a frissen elnyert önállóság a nemzeti tudat és önazonosság keresését, meghatározását

igényli, és ez az igény nem feltétlenül teszi lehetővé a közös múltnak és az együttélésnek az eddigektől eltérő értékelését. Olykor még azt sem engedi meg, hogy a jelen vitapontjai a „jóakarát hermeneutikája” jegyében jelenjenek meg a szépirodalmi-esszéisztikus földolgozásokban. A szlovák történettudományban azonban látunk olyan törekvéseket, amelyek a nemzeti mitológia átvilágítását tűzték ki célul. S bár „szlovák irodalom és irodalmi tudat is szembetalálkozott a posztmodern elméletnek a nagy metanarratívákat elvető célkitűzésével, sem a politikai fejlemények, sem a modernséget mindig idegenkedve fogadó (nemzeti) konzervativizmus képviselői nem szorgalmazzák a szlovák-magyar irodalomköziség intenzívebb kutatását, illetőleg építését. A magyar irodalomban/irodalomtudományban szintén tart a posztmodern írás és az abból is merítő irodalomértelmezések vitája; ám éppen Grendel Lajos vagy akár korábban Szilágyi Domokos, mainapság Lászlóffy Aladár, Kovács András Ferenc, valamint Tolnai Ottó és mások magyarországi irodalmi/kritikai fogadtatása jelzi, hogy változóban vannak a nézetek a „kisebbségi” irodalom/alkotó státusáról, ezen keresztül a regionalitásban föllelhető értékekről, a kisebbségi önmetaforák jelentéséről (vö. Tiszatáj 1996. 1. szám, továbbá a Korunk, a Kalligram 1994/95-ös évfolyamai). Ennek hatását ott érzékelhetjük, hogy irodalomról szólva az irodalmi/esztétikai tapasztalatok alapján kerül sor integratív jellegű cselekvésre, a magyar irodalom fogalmának újrameghatározására, a protokollárisan/egyoldalúan morális gesztusok helyett a szövegértelmezést segítő módszeres eljárások bevezetésére, amelynek nyomában történhetik meg minden eddigi értékek (nem elvetése, hanem) átértékelése. Mindennek viszont hatása lehet a szlovák-magyar irodalmi/kulturális kapcsolatokra és azok kutatására (vö. Tiszatáj 1995. 1. szám). Ugyanis megszabadulva az értékelést gátló nemzet/nemzetiségpolitikai előfeltevésektől, lehetőség nyílna a természetesen lényegtelennek nem minősíthető irodalmi kapcsolatoknak az irodalmi/irodalomtudományi/irodalomközi folyamatokba való beillesztésére. Ezáltal annak földerítésére: valójában mi a jelentőségük, ható területük irodalmaink történetében. A szorosabb értelemben vett kapcsolattörténet szempontjai eltérhetnek az irodalomköziség histórikuma iránt érdeklődőktől.

A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok története továbbra is fontos (rész)területe régióink irodalmi rendszerének; művelése irodalmilag/irodalomtörténetileg is elhanyagolhatatlan, a két irodalom egyes korszakait jobban megvilágító folyamatok jellegét segíthet föltárni. Kívánatos (volna), ha ebbe a kutatásba mindkét részből új, modern szemléletű fiatalok kapcsolódnának be.

Peter Milcák

***

kezdetben volt a
toll
fű
eső
rög
tenyér
nyelv
szél
egér
fa
hó
szem
moha
tojás

ahímpor
és végül
a textus

***

álmom megkövesedett
helyzeteiben az éj
textusa
szelídül telik ered
rendszeresen
lemond e
szavakról: reggel
együtt
holnap
mert tudja hogy
folytatódik kitart
soha
valójában
véget nem ér

***

mindegyre többet hallgatni el
megtönni írásokkal a kemencét
holtakkal
eredni szóba gesztusokkal
havak
fehér hamujával
eregetni
a füstjeleket
szótagolni
nádasokban
verslábnyomokból
nyelni
vizet
kilélegezni
még
megtönni a kemencét
a halál birtokolja
saját
textusát

***

a kút mélységét
a csillag határozza
meg fölötte
s fenekét
vizinövények lángnyelvei
és engem
ez a maszatos kecskegida
aki megállás nélkül a saját
bégetését majszolja
hogy így váljék

valósággá

Hizsniai Zoltán fordítása

Viliam Klimáček

Varázslat az emeletes ágyon

Egy viadukt alatt éjszakázom. Az emeletes ágy tehet mindenről. Már egy hete bujdosom. Október van, a hótól nem félek. Télig úgyis elkapnak. Addig keresem.

Minden a matracon fekve kezdődött. Az emeletes ágyon, ahol az alsó fekhelyet kaptam. A felső ágy alja tele volt ragasztgatva, ami lehetett, letépkedve, a meztelen nők megkapargálva. A szlovák katona nem adja fel csak úgy az állásait, előbb mindent szétver, s csak aztán vonul vissza. Féltékenységre vágyó papírköldök-maradványok. Az ágyát minden újonc újból kitapétázza, de azért óvatosan: az aktok közé tájképet helyez, egy természeti idillt - az ellenség megtevesztésére. Így hát a matracvárosban naponta jó néhány nap lenyugszik a négyszínyomámos hegyek mögé, ofszetnők mosolyognák, Kodak-gyöngédség, -combok, Marik, Évák, miegymás.

Mindenről az az ágy tehet. Sárga pizsamában fekszem, s nézem az itt hagyott képeket. Egy lány pózol egy farakás előtt. Semmi különös, uraim, fejt ki véleményét az ágyszomszédom. Egy fennsík alatt heverészik. Vonzza a színes naptár-táj. Este, elalvás előtt mindig az esőt nézi, az erdő fölött lebegő párát, tudod, hogy van az a buja növényzettel? Bizonyára a képek tettek barátokká. Ő az erdőről, én meg róla gondolok, amit gondolok. Fegyverszünetet kötve végül abban állapotunk meg, hogy a nő az erdőben, az lenne az igazi. Ej, ha lenne egy késem...

Észrevétlenül kezdődött. Naponta a képe alatt aludtam el, míg csak az álmomba nem csempészte magát. Legalább három videokazettára való pózt megálmodtam vele, szép színesben, térbelileg. Mindez mindennapos bakadolog, mondhatnánk, ha... de ehhez el kell mesélnem azt az éjszakát. Ami történt, hajnalban történt. Az ágyszomszédom csuromvizes arccal ébredt fel. Azt hiszik, levizelte a felül alvó. Csakhogy felette senki sem alszik. És egy rezgőnyárfa-levél volt az arcára tapadva. Annak az erdei tájképnek kellett bevizeznie. Csak az alatta lévő részen volt nedves a hálósák. A fotó egy pillanatra életre kelt: a viharkabátos turisták tettek néhány lépést. Fölöttem a lány meg az ajkai közé süllyesztette a kisujját. Az előbb még a térdén nyugtatta a kezét. A kép szélén egy hajfűrt lengedezett a huzatban. Olyan színű, mint az övé.

Reggel mindezt így foglaltam össze: lehetetlen nem beleszeretni. Még most is remegek, ha erre gondolok. Megint átdübörgött egy vonat. Itt nem lehet aludni. Holnap egy másik hidat keresek. Vagy az erdőben alszom. Csokoládén és emlékeken élek. Tejcsokoládé... És az emlékek? A következő éjszakán folytatódott.

Éberem feküdtünk, ki-ki a maga képei alatt. A másodpercek elbolhásodtak, és martak, a disznók. A szemem majd leragadt. A megszámlált báránycsapat az ágy alatt lökdösték egymást és mérgesen bégettek. Úgy egy órával a sípszó előtt aztán kirobbant, azok a fák és a zúgás, a szellő a telefingott szobában.

Huszonkét baka horkolt. Ketten voltak ébren. Fenyőillat lebbent meg egy pillanatra, s egy csepp az arcomra hullott. Az ágyszomszédom idegesen hánykolódott, gallyak ropogtak alatta.

A lány megmozdította a fejét és az orromra fűjt. A lélegzetemet is visszafojtottam. Mintha meggondolta volna magát, kihúzta a kisujját az ajkai közül, de ekkor kicsúszott a fülbevalója és az arcomra huppant, mint egy aranybéka. Rángatóztam, és abban a pillanatban vége volt.

Alig győztem kivárni a virradatot. A szememben a kipottyant fülbevaló miatti csodálkozást láttam. Dobj be egy koronát, mindenestül kipottyanak - semmi másra nem tudtam gondolni. A mindenit, hát ez, tyű azt a - tördelte az ágyszomszédom görcsös újjal a gallyakat. Szívesen lett volna a helyemben.

Csakhogy többé nem esett az eső, a fülbevalók sem potyogtak és a lány szemében leülepedett a meglepetés. Megfogadtuk: mindez kettőnk között marad és egy mukkot se stb. Az első adódó alkalomkor berúgtam és mindent kikotyogtam.

Senki sem hitt nekem, míg csak egyszer véletlenül rá nem bukkantak egy régi katonai újságra, amelynek utolsó előtti oldalán ott állt ő, a farakás előtt. Minden egyezett: a tartalomjegyzék, a lapszám, a szerkesztők, minden, csak a keze - az enyém a fülét érintette meg, amaz a térdein nyugtatta. És a tekintete is más volt. Hát ez mindnyájuknak betett.

Aztán ellopták tőlem a képet, két napig náluk volt, de semmi. Olyan volt már, mint a szita, s amikor vissza akartam szerezni, össze is gyűrődött, mégsem merték eltépni. A hátam mögött röhögtek - a gyújtó! Gyufásdoboz, rágógumipapír, meztelen nők! Az ágyszomszédom normálisabban viselkedett. Egyszer egy gyönyörű vargányát mutatott nekem. A moha közt illatozott az ágya alatt.

A lány ajkain egyszerre valami megvetésszerű kifejezés kezdett elhatalmasodni. Napról napra terjedt s egyre határozottabbá vált. Kutyaúl éreztem magam, mintha eladtam volna, olyan sehogyse vagyok, talán elárultam, én bolond.

Kilépek a viadukt alól, megeszem az utolsó csokoládét, megyek tovább. Minden farakást felkutatok. Keresem egyfolytában, akkor is ha esik. Nem adom fel, míg csak el nem fognak.

Abbahagyom - riadtam fel az egyik éjszaka. Az arcomba csapó hűvösség ébresztett fel. Az ágyszomszédom nem volt sehol. A hálózsákja széttúrva, csuromvizesen. Esett az eső és az erdő illatozott. Csiklandozott a nyakamba akasztott fülbevaló. Süvített a szél, mintha ki lett volna tárva az ajtó, a bőrömbbe mart, visszavette a fülbevalót, nagyon lassan, mintha elbizonytalanodott volna az arcom láttán, meg se mukkantam, visszafojtottam a lélegzetemet, utána meg szidtam magamat, miért nem ragadtam meg a kezét, amikor felém hajolt, megérintette a szemhéjamat és egyszer csak megszorította az orromat és megcsavarta, mint egy burleszkben. Könny buggyant ki a szememből, nem is tudom, semmit sem láttam.

Reggel keresni kezdték az ágyszomszédomat. A sorakozón sem jelent meg. Ki tudja, észreveszik-e az erdőről készült képet, egy sárga alakocskát jelent meg rajta. S most elszalad, tovafut az esőben. Az én képem üres maradt, csak a farakás éktelenkedett rajta, talán bükkfarönkök.

Huszonnégy órát váraoztam. Mindenki csak róla beszélt. Senki sem figyelt rám. Csendben felhúztam zöld sportcipőmet, melegítőben átugrottam a kerítésen és keresni kezdtem.

Már elindultak az első villamosok.

Hizsnyai Zoltán fordítása

L'ubomír Feldek

Szlovák halál

Meghalt a barátom.
Gödörbe esett,
mikor egy üveg borral tartott hazafelé.
Ha törött bordáira gondolok,
mindig azon
az épen maradt flaskón is töprengek.

Így halunk meg mi, szlovákok!
Eséskor semmilyen testrészünk nem védjük -
egy kivételével.
Törjön, ami el akar törni,

csak a flaskó maradjon egyben.

Joszif Brodskij lakása

Joszif Brodskij jelenleg New York-ban
él egy olyan lakásban, melynek
három titkos kijárata van,

mintha csak gáláns célra
tervezték volna.

Ám Joszif Brodskijnek semmi haszna ebből.

Csupán azon a negyediken -
mely oly keskeny,
hogy a teste át sem fér rajta,
csak a versekkel teli levelek -

próbálkozik életfogytiglani
fogságából kijutni.

Hizsnyai Zoltán fordításai

Viliam Klimácek

Word is a terrible weapon -

A szó veszélyes fegyver

dedicated to Sir A. Conan Doyle

Esős késő délután volt. Cserbenhagyott a nyugalom. Még kedves könyveim sem hoztak megkönnyebbülést. A ház előtt most vert sátrat az Indiai Cirkusz, tűznyelők, kígyóemberek. Egy sápadt fakír többször megzavart, hogy telefonálhatna-e tőlem.

Ekkor eszembe jutott drága barátom, Holmes, akivel annyi közös kalandban volt részünk - ugyan mit is csinálhat most? Igen, felkeresem; amióta megnősültem, nem láttuk egymást. Hiányzott már éles logikája és a rejtélyek bűvös világa, melyben oly hatalmas biztonsággal mozgott. Fölszálltam hát az első omnibuszra, és akatlanul is tanúja lettem, ahogy néhány idegen valami térkép fölött civakodik. Kész bolondokháza! Végre megérkeztem.

- Mily öröm, drága barátom, hogy újra látom! Már jó félórája várom, jöjjön fel, a kulcs a lábtörlő alatt - szólt ki az ablakon.

- Vár? Honnan tudta, hogy... - haraptam el a mondatot.

- Egyszerű következtetés - mosolyog és szívélyesen megrázza a kezem -, tegnap a Hyde Parkban, az élősövény mögött voltak álcázva a rakétavető, ma meg egy gyanús vándorcirkuszt láttam a maguk városnegyede felé vonulni. Áll-e még az az öreg platán a kertjében?

- Hogyne, még mindig ott lakom a...

- El tudom képzelni, mennyire zavarta az olvasásban, amikor a 3. rakétavető ezred balszárnya beásta magát a kertjében; és ahogy a mi összekötőinket ismerem, egy altiszt folyton azzal zavarta, hogy telefonálhatna-e Öntől; foglaltat jelzett a telefonja.

- Valami fakír volt... - szúrta közbe.

- És aztán felszállt az első omnibuszra, a körülmények véletlen találkozása folytán éppen arra, amelyen a vezérkar előretolt állása található. Egy font dohányban fogadok, hogy csak az N. admirálissal való véletlen hasonlósága miatt engedték fel... Ma rémes káosz uralkodik ott - sóhajtott fel.

- Ma?! Olyan érzésem van, mintha már egy jó ideje nem lenne rendben valami! - adtam hangot kétségeimnek. - Indiai Cirkuszként álcázott hadsereg, a vezérkar civil omnibuszon, telefon nélküli összekötők, semmit sem értek!

- Hm, ezért hát, kedves Watson, helyezze magát kényelembe, Brown-né nemsokára hozza a teáncat. Ha megengedi, rágyújtok a pipámra, ami nélkül elképzelhetetlen vagyok, s ha van hozzá türelme, kielégítem a kíváncsiságát e rendkívül érdekes eset tekintetében.

Egy percre csönd támadt. A pompás nedűt kortyolgattuk.

- Kedves Watson, Ön ismeri az én kényes esetekben tanúsított kérlelhetetlenül diszkrét magatartásomat, s ez az eset, amit most elmesélek, fölöttébb különleges - kortyintott.

- A hadsereg, nagyon helyesen, nem habozott elfogadni szerény szolgálataimat, végül is, a kormány iránti lojalitásomat már több esetben bizonyítottam; emlékszik arra a rejtélyes bűvárra, aki az admirális egy magas pozícióban lévő személyiségének feleségét igyekezett kompromittálni, vagy a birmingham-i vámpír esetére, aki majdnem felbomlasztotta a Királyi Váradó Szolgálatot...

Egy pillanatra elrévedt.

- Habár ez esetben mindkét oldalról érkezett ajánlat. Ért engem? Az éremnek két oldala van, a szivarnak két vége, s a földet, ezt a gyalulatlan fagyóóbist most felülről is, alulról is megfékeztek, szóval...

- Hát mégiscsak két világ létezik - buggyant ki belőlem.

- ... szóval, mindkettőt válság fenyegeti, sohasem látott méretű lesz az összeomlás, ha időben közbe nem lépünk. Az események egészen ártatlanul kezdődtek, úgy egy évvel ezelőtt: a támaszpontjainkról bizonytalan hírek kezdtek szállingózni egy különös felforgató tevékenységről, ami a faliújságokon megjelenő írott és nyomtatott szavakkal volt kapcsolatos. Egy ördögi kéz megváltoztatta a jelszavakat és a parancsok szövegét, s az értelmüket a visszajára fordította. A kémelhárítás kizártnak tartotta a Kelet szerepét az akcióban. Ugyanis ott is ugyanez történt.

A pipáját dörzsölgette.

- El tudja képzelni azt a rémületet? Jön a mi sivatagi lövésünk holtfáradtan a kiképzésből, hogy a faliújság tiszta forrásából merítve felfrissüljön - és a kristálytisza forrásvíz helyett beléndek, méreg és hamis hírek?!

Az ujjpercei már egészen elfehéredtek.

- Gondolom, találtak valamilyen nyomot!

- Csak egy egészen aprót. Minden szöveg, minden kaszárnyában az utolsó betűig egyforma volt, s ezeket soha senki sem tűzte ki a faliújságra, hiszen a faliújságokat szuronyos katonák őrizték. A jelszavak mindenütt, az egész országban egyszerre, ugyanabban a másodpercben változtak meg!

- Mint a vasútállomások digitális kijelzőin, nemde? - jutott eszembe a hasonlat. - És akkor miért nem számolták fel a faliújságokat?

- Ez nem ment olyan egyszerűen: szóból soha sincs elég. Bár valószínűleg nem egyetlen személyről volt szó, a Fantom elnevezés honosodott meg. Mi is egyszerűsítsünk hát és az ismeretlen jelenséget tulajdonítsuk a Fantomnak. Amaz... Tehát ez a Fantom olyan agyafűrt volt, hogy a faliújság felszámolásáról szóló titkos leiratokat egy még titkosabb paranccsal hatályon kívül helyezte. A faliújságok megszüntetéséről szóló parancsokat telefonon sem lehetett eljuttatni az egyes alakulatokhoz, mert ha a számaikat tárcsázták, rendszeresen a Bizalom Vonala jelentkezett.

- Mókás - mosolyodtam el első ízben.

- A postagalambokkal sem jártak sikerrel: csábító élelemhalmok várták őket úton-útfélen, így hát nem csoda, hogy úgy befaltak, hogy soha sem értek célba... nem is beszélve a héják váratlan

feltűnéséről. Végül titkos futárokat küldtek ki. Olyannyira titkosak voltak, hogy sem az úticéljukat, sem az üzenetet nem ismerték. Megtépázva, egyhetes bolyongás után, néhányuknak azért sikerült visszatérni legalább az anyaegységükhöz, így hát fokozatosan legalább ott sikerült felszámoltatni a faliújságokat.

- És Ön mikor kapcsolódott be a játékba? - kérdeztem leplezhetetlen kíváncsisággal.

- Közvetlenül a faliújságok fölszámolása előtt. A parancsnokság mindenhová hangszórók felszerelését rendelte el: az írott szót hangokkal helyettesítette; kiabálással, kiliangosítással. A hangszórókból naponta húsz órán át szüntelenül indulók, szabályok, parancsok és jelszavak ömlöttek. Keleten ez az időszak kimaradt, a Tesla ugyanis nem szállította le a szükséges eszközöket. Ezzel sok kellemetlenséget megspóroltak. A „HiFi vezénylés” elnevezésű haditerv ugyanis teljes mértékben kudarcot vallott. A feliratok váratlanul a puszta falakon is kezdtek feltűnedezni!

- No nem!

- De igen. A bomlasztó és destruktív szavak fokozatosan minden támaszpont minden egyes falfelületén, minden hajón és minden bunkerben fölbukkantak... Az eltüntetésükre tett minden kísérlet hiábavaló volt. A betűk minden festéken átütöttek.

- Szavak, szavak, szavak... - emlékeztettem. .

Különböző katonai testületeket hoztak létre. Rendkívüli, különleges és még különlegesebb bizottságok üléseztek. A Koordinációs Főbizottság aztán egy éjszaka kellemesen kifűtött helikoptert küldött értem. Még azon az éjszakán elreptültem néhány közeli egységhez. Ilyeneket láttam kiírva:

SZARJ RÁ!
A HÁBORÚ MARHASÁG!
LÉGY SVEJK!

És ezt is: NE ÜSD AGYON! - ezt az utóbbit nálunk. Bizonyára rájött már, kedves Watson - látom a meglepődést az arcán -, hogy az egyik helikopterből átültem egy másikba. Ugyanis a közös veszedelem békét teremtett a két fél között. A Koordinációs Főbizottságban, csodák-csodája, meg sem jelentek a történelmileg és társadalmilag adott antagonizmusok.

- Az elektron és a pozitron vonzzák egymást - emutettem meg.

- Azért eleinte az elektron többször is gúnyt űzött a pozitronból, de ezt a macska-egér viszálykodást a magam finom diplomáciájával hamar leszereltem. A másik oldalon kitartó és fegyelmezett partnerre találtam egy bizonyos... Minárik... vagy Minarák... őrnagy személyében, akit egyedül az én kedvemért hívtak vissza egy rendkívül bizalmas alvilági megbízatásból. Megemlítette. egy érdekes esetüket, amikor valamelyik egységüknél egy újságkivágáson életre kelt egy lány, de ennek csak lokális jelentősége volt, és ráadásul semmit sem sikerült bizonyítani. Ez a régi eset s még néhány apróság fölkeltette bennem a gyanút, hogy a mi titokzatos ellenségünk már hosszabb ideje készülődött. Előbb mindent kicsiben s fokozatosan próbált ki. Mint már jeleztem, kétségeink vannak a Fantom halmazállapota felől is. Lehet, hogy „békéltető-gáz”, lehet, hogy „újjászülő-eső”, de az is megeshet, hogy csak „tréfaplazma”, hogy a fizikusainkat idézzem.

Kiverte a pipáját a szőnyegre.

- Egyértelműen az fenyegetett, kedves Watson, hogy minden kaszárnyát le kell rombolni. A katonai szellem hanyatlóban volt, a katonai erkölcs állapota egyre válságosabbá vált, a legénység eldobálta a fegyvereit, eleinte csak a kéziakat, később a nehézfegyvereket is - és szélnek eredt. Bárhol lehetett találkozni egy-egy fezszerű elhajított tankkal.

Brown-né becsörtetett és tüntetően felsöpörte a hamut a szőnyegről.

- A hadsereg már önmagával szemben sem érezheti magát biztonságban - állt fel barátom és erőlyesen becsukta az ablakot. Odakint rikácsolva, zörögve haladt el valami cirkusz.

- Látja, otthon már nyugalma lesz. A következő napokban viszont hajózhatatlan lesz a Temze. Egy csomó szkúnert látok - és szánakozva leült. Brown-né nyitott ajtónál mosogatott.

- A legkülönösebb eset azonban még a faliújságok időszakában történt meg. Akkor, amikor már-már sikerült felszámoltatni őket. Ugrásra készen leselkedtem egy faliújság mellett. Arra a pillanatra vártam, amikor megváltoznak rajta a szövegek és a képek; mint már említettem, ez mindenhol

egyszerre, a másodperc töredék része alatt történt. Égy képre koncentráltam, amely egy összekötő szakasz tantermét mutatta be, ahol a mosolygós telefonoslányok valami nagyon szépet hallgatnak. Mivel azt kockáztattam, hogy a kép egy szempillantás alatt megváltozik és „Páncélosok folyón való átkelése” lesz a témája, a derekamra tettem az úszógumit. A „Deszantegységek akcióban” variánsra azonban nem gondoltam. Megtapogattam zsebemben hűségecs browningomat és vártam. Egyszeriben mintha minden villanyégő felvillant volna a folyosón, kipufogógáz csapta meg az orrom, és fejfelé a képnek csapódtam. Beestem rajta, mint egy pinceablakon, s a poros fűvön landoltam, közvetlenül egy hatalmas tank lánctalpa előtt. „Tankroham!” Az acélkolosszus száguldott felém, körös-körül tombolt a hadgyakorlat, lehunytam a szemem és azt motyogtam magam elé: Hát ez a vég! Alulmaradtál! És - semmi. Hirtelen minden mozdulatlaná vált: a terep, a tankok és a futó katonák, minden megmerevedett. És akkor megláttam Őt! Az álló képben egyedül Ő mozgott! Nem merem azt állítani, hogy egy ember körvonalait láttam, lehetett valami gúlaszerűség is vagy egy medúza. Amorf és mégis rémisztően konkrét valami volt, valami, amit már látott valahol, csak éppen nem emlékszik, hol. Sőt, arra sem emlékszik, mi is volt az. Csak abban biztos, hogy valamikor. Váratlanul három lövést adtam le a browningból! Égy roppant erő tüstént úgy visszalökött, hogy egy pillanatig úgy éreztem, mintha egy szögletes helyiség minden létező és elképzelhető szöglete között pattognék, akár egy pinponglabda, úgy tűnt, hogy egyugyanazon pillanatban jelenek meg és tűnök el a világ összes faliújságjáról, beleütközöm valamibe és már pattanok is vissza, hogy azon nyomban ezer más helyen jelenjek meg. Mindezt abban a pillanatban éreztem, amikor meghúztam a ravaszt. Az első golyó még javában röpült, amikor a Fantom „Kiváló Honvéd” jelvényre változott és már csak a lövedék sercegését éreztem a fémlapon, amely egyszeriben a mellkasomon éktelenkedett, így hát a másik két golyót a saját szívembe eresztettem! Kiestem a képből és elvesztettem az eszméletemet.

Halkan visszanyeltem a könnyeimet.

- Az ügyeletes tiszt ébresztett. Részegen feküdtem a faliújság alatt, egy közkatona uniformisában. Tudja, mennyire szeretek átöltözködni. Rögvest kihasználtam a kialakult helyzetet és a legénység közé vettem magamat. Jónéhány sajátos élményben volt részem, különösen amikor rákényszerítettek a laktanya összes mellékhelyiségének takarítására. De - én abból is aranyat bányásztam ki. Annyira összeszoktunk, hogy határtalan bizalommal viseltettek irántam, még éjjel is bármikor elküldtek szeszes italokért a legtávolabbi mulatókba. Lassacskán, akár ha rozsdás kapukat, sikerült kitárnom szíveiket. Akkor, kedves Watson, akkor következett be nálam az a törés, klasszikus terminológiával élve: az „újjászületés”. Bevallom, drága barátom, akkor vétkeztem először a hivatásom ellen. A megbízóim ellen kezdtem el dolgozni. Igen, egyre lázasabban vettem bele magam a nyomozásba, hogy a Fantomot végre leleplezhessem. De csak azért, hogy megrázhassam a jobbját és azt mondhassam neki: Testvérem! Barátom, a maga gyógyszerei még mindig itt vannak a felső fiókban, vegye hát be teával... Folytathatom?

Teát kortyoltam a pirulákra.

- Tehát: mindig az igazságosság pártján álltam és bizonyos vagyok benne, hogy belső iránytűm most sem hagy cserben. Egész életemet bűntények felderítésének szenteltem, voltak közöttük egyszerű esetek és zseniálisan kivitelezettek is, magányos elkövetők és bűnbandák, de ilyen világméretű összeesküvést, mint a hadseregek, még nem láttam. A tizennyolc éves fiúk, akiknek szerelmeskedniük kéne vagy szerelmeskedni tanulni, egyetlen kanállal tömik magukba ebédjüket és olyan természetességgel hordozzák a géppuskát, mintha sítalp lenne. Amikor pingponglabdaként repdestem faliújságról faliújságra, az egész földgolyót bejártam. Abban a félelmetes pillanatban sok különböző részlet megragadt az emlékezetemben, ezekről később kartográfusokkal is konzultáltam. Egyetlen kontinenst sem hagytam ki! Jól tudom, Watson, hogy ez részemről árulás, de... a különböző hadseregeket drótok pókhálószerű szövevénye kapcsolja egybe, és én ezt a hálózatot az igazság pillanatában akaratlanul is feltérképeztem. Ismétlem - a földgolyó gyűlölettel van összedrótózva!

Megint kortyoltam egy kis teát.

Az események gyorsan követték egymást. Minden hadseregben tükrökkel próbálkoztak; a felfedezésben a véletlen segített. A feliratok, amelyek minden nagyobb felületen feltűntek, s a

mosdókat sem kerülték el, a tükrökön sohasem jelentkeztek. Így hát azonnal elrendelték, hogy mindent borítsanak be tükörrel. Tükörszázadok, tükörkaszárnnyák, tükörerődítmények... stb. keletkeztek. Úgy tűnt, hogy a Fantom kerekét oldott. Három héttel ezután kezdtek eltűnedezni a katonák. A tükrök egyszeriben emlékezetre tettek szert! Olyan tökéletesen lemásolták a honvédeket, akik nap mint nap megjelentek bennük, hogy végül képesek lettek helyettesíteni is őket. A fiúk hazaszökdöstek. A századok árnyékszázadokká, a kaszárnnyák potyemkinkaszárnnyákká váltak, mégis minden régi kerékvágásban ment tovább: a telefonüzeneteket példásan továbbították, a titkos posta titkossága sem szenvedett csorbát, a kérdőívek kitöltve érkeztek vissza, az átiratok lepecsételve. A parancsnokok mindebből semmit sem észleltek, maguk is csupán tükrözések voltak, valójában a telkükön dolgoztak, autót javítottak vagy gombázni jártak. A hadigépezet beírte a lényeggel, már csak, úgymond, az idea irányította s tartotta fenn. Először a világ anyagiasabb részein jöttek rá: a tükörképek nem harcképesek! A tükörképek nem képesek kilépni a tükrökből! Így került sor aztán a történelmi eseményre - az egész civilizált világ minden kaszárnnyáját lerombolták. Aztán a katonákat, a legszigorúbb büntetéseket helyezve kilátásba, újra behívták. A lecsupaszított terepen kellett újramezdeniük. Elkezdtek hát beásni magukat, csak hogy a nagy számban megjelenő és rendkívüli fürgeségű földigiliszták minden újabb földrétegen átfúrták magukat, így hát a bunkerélet lehetetlenné vált. Nem volt mit tenni, az egységek kiszellőztették a sátraikat és vándorútra keltek: egyik nap az erdőben vernek tanyát, másnap hajóra szállnak, harmadnap új úttörőtáborok keletkeznek, hogy aztán a következő nap Indiai Cirkuszként kelljenek útra, rejtőzködni és álcázzák magukat, amennyire csak lehet, óráról órára helyet változtatnak, a parancsnokság gyakran nem is tudja, merre jár éppen egyik-másik alakulata, a kontinenseket díszlépésben menetelő turistacsoportok járják keresztül-kasul, s olyan fáradtak már, hogy se kedvük, se erejük nincs harcolni... A Fantom, úgy látszik, elérte, amit akart, már két hete nem hallottunk róla. Meg kell találnom bármi áron.

Nehezen vettük a levegőt. - Miért?

- Kedves Watson, a civil lakosság még hátravan, nem érti? A hadseregek csak a jéghegy csúcsa, a katonákat civilek szülik, ellenük folynak a háborúk - bár állítólag értük is - és ők táplálják fiatal testekkel. Annak akkor Indiában csak lokális jelentősége volt... Rengeteg teendő hátravan, kedves Watson, itt van még az ég, az ég, az ég! A rettenetes boltozat, az lesz csak a meló, damned, képzelje el az égboltot fénylő, foszforeszkáló betűkkel teleírva, s ez mindenütt látható lesz, nem tudják eltüntetni, mert az eget nem lehet lebontani - mindent oda kell felírni! Agitációs műsorszámokat, barátom?! Most már befejezem. Csak éppen azt nem tudom, hogy magamat kinevetni támad-e kedvem vagy valóban segíteni akarok.

Megpihen. Én kifújom magamat.

- A vacsora után felsegít a kabinba? Megöregedtem már és az én De Havillandom meglehetősen magas. Ma az északi égbolt, holnap Dél-London. Kérem, kölcsönözzön néhány fontot benzinre és olajra, kedves doktor, becsülettel visszaszolgáltatom; majd alacsonyan és lassan repülök. Apropos, hallotta az esti híreket? Sietnünk kell. Új verseny kezdődik az atomfegyverkezésben - sóhajtott fel barátom és lezárta a beszélgetést:

- Brown-né asszony, kérek még egy csésze teát.

Hizsniai Zoltán fordítása

Jozef Urban

Tőlük egészen hozzánk

Grendel Lajosnak

I

23.15 van és az állat bennem
jelent valamit
elvégre az állatok hamarabb itt voltak mint mi
de történelem nélkül
Incitatus szenátor semmit sem tehetett
magyarázd meg valakinek hogy te ló vagy amikor
a szenátusban ülsz és a főnököd
zeuszi naivsággal falja fel gyermekét

23.25
rém hülyén röhögök mint a Göncölszekér
az ablaktáblákon városok újult vére csordogál
Tőlük egészen hozzánk és elbűvöl minket
a megsebzett halál távolodása

23.30
Majakovszkij szelleme szunyókál
könnyű remegésű
kiégetett függőnyeimben
az utolsó amit megértettem
éjszakázó galerink önsajnálata volt
és annak az öreg tanárnak a félelme aki a háború alatt
szabadon választhatott
halál és nemlét között
valami jó kiadós szerelemért fohászkodtam
érjen bár valami nagyon régi ódon
lerobbant külvárosi zugban

II

akkor inkább ne szeressen
hajszála se legyen függönyömön
a beleégett lyukon
ne ontsa könnyeit
Tőlük egészen hozzánk és ne gyötörje őt
a halálban az hogy az rendületlen
Majakovszkij szelleme szunyókál
könnyű remegésű
kiégetett függőnyeimben
az utolsó amit megértettem
éjszakázó galerink önsajnálata volt
és annak az öreg tanárnak a félelme aki a háború alatt
szabadon választhatott
halál és nemlét között

valami jó kiadós szerelemért fohászkodtam
érjen bár valami nagyon régi ódon
lerobbant külvárosi zugban

II

akkor inkább ne szeressen
hajaszála se legyen függönyömön
a beleégett lyukon
ne ontsa könnyeit
Tőlük egészen hozzánk és ne gyötörje őt
a halálban az hogy az rendületlen

23.40

a számlappal orosz rulettet játszom
na kérdem felkészültél-e rá
hogya két rossz közül mindig a nagyobbikat válaszd
ja kérem azok a régi szép idők amikor
a történelem nélküli állat itt élt bennem
elvégre az állatok hamarabb itt voltak mint mi
de történelem nélkül
Incitatus szenátor semmit sem tehetett
magyarázd meg valakinek hogy te ló vagy amikor
a szenátusban ülsz és a főnököd
zeuszi naivsággal falja fel gyermekét

23.25

rém hülyén röhögök mint a Göncölszekér
az ablaktáblákon városok ájult vére csordogál
Tőlük egészen hozzánk és elbűvöl minket
a megsebzett halál távolodása

23.30

Majakovszkij szelleme szunyókál
könnyű remegésű
kiégetett függönyeimben
az utolsó amit megértettem

éjszakázó galerink önsajnálata volt
és annak az öreg tanárnak a félelme aki a háború alatt
szabadon választhatott
halál és nemlét között

valami jó kiadós szerelemért fohászokodtam
érjen bár valami nagyon régi ódon
lerobbant külvárosi zugban
Incitatus szenátor semmit sem tehetett
magyarázd meg valakinek hogy te ló vagy amikor
a szenátusban ülsz és a főnököd
zeuszi naivsággal falja fel gyermekét

23.25

rém hülyén röhögök mint a Göncölszekér
az ablaktáblákon városok ájult vére csordogál
Tőlük egészen hozzánk és elbűvöl minket
a megsebzett halál távolodása

23.30

Majakovszkij szelleme szunyókál
könnyű remegésű
kiégetett függőnyeimben
az utolsó amit megértettem
éjszakázó galerink önsajnálata volt
és annak az öreg tanárnak a félelme aki a háború alatt
szabadon választhatott
halál és nemlét között

valami jó kiadós szerelemért fohászkodtam
érjen bár valami nagyon régi ódon
lerobbant külvárosi zugban

II

akkor inkább ne szeressen
hajszála se legyen függönyömön
a beleégett lyukon
ne ontsa könnyeit
Tőlük egészen hozzánk és ne gyötörje őt
a halálban az hogy az rendületlen

23.40

a számlappal orosz rulettet játszom
na kérdem felkészültél-e rá
hogy két rossz közül mindig a nagyobbikat válaszd
hja kérem azok a régi szép idők amikor
a történelem nélküli állat itt élt bennem

fülemben golyó csipog
és Hemingway a gólya a fürdőkádba zuhan
kiloccsannak az utolsó szép szavak
és a gyerekek kiket már senkinek
nem vihet el nem vihet el nem vihet el

III

00.00 van
valami J. U. szabadon választhat
orrhegyéről verejtek csöpög
Tőlük egészen hozzánk és az öli őt meg
a halálban hogy itt járt
s hogy időközönként meg is
ismétlődhetik

Bettes István fordítása

Karol Chmel

**Emlékezés egy augusztusi napra
(három lassított fölvételben)**

1.
Egy bizonyos faluban
a legutolsó ház
benyomott ablaka.
Ennyi elég.

2.
Rezedás árnyékában
leveted átizzadt ingedet.
Egy pillanatig
nagyon fontos számodra a test.

3.
Tétován áttűnnek
a születendő
gyerekek.

Nézd...

Az alma átviláglik
a poron: mielőtt eltörik
a tányér fölvilantja
elemi tisztaságát:
és a zene melytől
izzásba jön a levegő
egészen természetes módon
ütközik az értetlen testbe
a habokban
tömérdek hal, kagyló, medúza, rög ...
szégyenkezel
nem is tudod
miért ...

Hizsniai Zoltán fordításai

Módos Péter

Dísztávirat helyett

Néhány sor Karol Wlachowskyról

Sem búcsúbeszédet, sem köszöntőt nem akarok írni - ugyanis „Kárcsi” szerencsére ép és egészséges, mindössze annyi történt, hogy az utóbbi évek legsikeresebb, Budapesten működő kulturdiplomataja kitöltötte megbízatási idejét, s állama, külügyminisztériuma új igazgatót nevezett ki, az egykor csehszlovák, majd a szétválás után „szlovák kulturális intézet” élére. A megnevezését azért tettem idézőjelbe, mert a titulus hosszabb és hivatalosabb, ám a Karol Wlachowsky igazgató vezetése alatt álló intézmény olyan erősen beépült Budapest kulturális életébe, hogy most is a fülemben cseng az a sokszor hallott mondat: „akkor találkozunk este a szlovákoknál”.

Fogalmam sincs, mi egy sikeres kultúrdiplomata titka, noha Budapest majd minden jelentősebb kulturális intézetét ismerem, sőt az Európai Utas révén munkakapcsolatban is állok velük. S mégis - az a Rákóczi úti épület más volt! Irigykedtek is rá a kollegák, valójában azonban mindenki szerette. Írók, festők, borászok, polgármesterek, színházi előadások - mind otthon voltak ott, nála.

Talán a kedves közvetlenség? A humor, töretlen kedély? Az ennek következtében folyton bővülő személyi (baráti) ismeretség?

Alapvetően azonban az, hogy itt Budapesten is nagyon sokan rájöttünk arra, hogy Pozsony (Bratislava, Pressburg) meg Budapest, meg Bécs (Wien) tejtestvérek - zürzavaros közös múltjuk, de még inkább az elképzelt (elvárható) jövőjük okán.

Gondolom, az irodalomszeretők között mindenki tudja, Karol Wlachowsky a magyar irodalom legjobb, legnagyobb hatású szlovák műfordítója, aki azt akarta és azt akarja, hogy anyanyelvének irodalmát olyan látásmóddal, stílussal, olyan művekkel gazdagítsa, amelyekről az „anyairodalom” erősödik, kiteljesedik. Németh Lászlótól Mészöly Miklósig, Grendel Lajosig Karol Wlachowsky a kongeniális szlovák megszólaltató. Ötvennél több könyvet fordított.

Mindenkit ismer, mindenki ismeri.

Most új területen fogja (abban biztos vagyok) eddigi tudását, kapcsolatrendszerét felhasználni, hogy elősegítse két szomszédos nép, irodalom szorosabb kapcsolatát.

Sokára, nagyon sokára, nyilván lesz majd emléktáblája is Budapesten. S úgy 2050 táján diplomáciai tananyag is, abból a szempontból, hogyan is kell ezt a mesterséget művészi szinten művelni. De addigra már a budapesti legendáriumnak is része lesz a Karol Wlachowskyhoz kötődő anekdoták jó része.

A lényeg: kulturdiplomáciai teljesítménye egy önmagát kereső Közép-Európa legforróbb éveiben inspirált, meghatározó teljesítmény volt. Rekord. Közép-európai. Európai.

Jó munkát, sok örömteli személyes találkozót kívánok magunknak, Neked, Kedves Kárcsi és nekünk az Európai Utas, valamint a Bárka szerkesztői és olvasói nevében is.

Szépirodalom

Fabó Kinga

Sebész vagy ékszerész:

mint Marilyn mellei

Várj egy picit.
Egy műtétet

kell még befejeznem.
Aztán ellenem

fordulnak saját verseim.
Estem: testem.

Jól rákezdtem.
Most mégsem

fogok hazudni.

Visszanéz; integet

Nem kér sokat.
Nem kéreti magát.

Akkor holnap, mondja.
De aztán mégis

Ellenáll.
Akkor hogy

kerülök ide?
Nem mintha bármit is jelentene.

Mégis:
én így telelgetek.

Kapóra jön.
Én meg megyek.

Csak a testek öröklődnek;

szőke, barátnője

Úgy látszik, ő is
a nőket kedveli.
Jó az ízlése.
De csitt, de csitt.

Theokritos

Paraszt hexameterek

Múzsák, zengjeteke dalt karcsú szeretőmről;
Arca és alakja attól lesz gyönyörűbb.

Szíriának barna leánya, mindenki azzal csúfol téged,
Hogy túl törekeny a tested; mégis te vagy a szívemnek való.

A viola nem halványlila, és a jácint is sötét,
De színük miatt, mégis a koszorúk díszei ők.

Rét füvét legeli a kecske, kecskét kergeti a farkas,
Ekét követ a madár, így járok a te nyomodban én is.

Finomívű, nyúlánk oszlophoz hasonló a lábad,
Szavad, mint a zene; járásodról szólni sem lehet.

Ha mint Krózus gazdag lennék, képmásunkat
Aranyból domborítottatnám Aphroditének;
Kezedben alma lenne, melletted nádsíp,
Én új ruhát viselnék, s lábamon drága sarut.

Csik István fordítása

James Joyce

Kamarazene II.

Az ametisztbe hajló alkony
Mély és mélyebb kékbe olvad át,
S a lámpák sápadtzöld parázssá
Izzítják a faszor lombozatát.

Egy dal szól a régi zongorán,
Nyugodt, komoly, majd vidám a zenéje;
A sárga billentyűkre hajolva
Rezzen a fej a hangok ütemére.

Hogy szép legyen a muzsika,
A szem óvja a kéz mozdulatát;
A sötétkék alkonyaton
Halovány ametiszt csillámot át.

Csik István fordítása

Svetislav Basara¹

Falseland, a hamisítók országa

részlet

„Semmi sem meghamisíthatatlan,
erről ismerszik meg e kor.”

R. Guénon: Árnykor

A sztambuli Kapali kereskedőnegyed egyik utcájában egy antikváriumi böngészés során került kezembe az 1917-es keltezésű Anglo-American Cyclopaedia negyvenhatodik kötete. Figyelmemet az ajánlás megszokott helyét elfoglaló, rózsaszín bejegyzés vonta magára. Számomra ismeretlen

---

¹ Svetislav Basara állítólag szerb szerző. Jómagam sohasem láttam, de egyszer telefonon beszéltem vele, amikor Fenomeni (Jelenségek) című regénye egy részletének magyar nyelvű közléséhez kértem szóbeli hozzájárulását. A telefon valahol egy dél-szerbiai városka szerkesztői asztalán csördült. Nevezetesen Uzicén, amely az idő tájt az ország marsalljának nevét is viselte, így volt Titovo Uzice. Egyébként az uzica a létező legrészletesebb szerbhorvát-magyar szótár szerint kanalat vagy hurkot jelent. Szerzőnk tehát, ha ugyan ő volt az, s nem valaki a megtévesztés hivatalától, ott, „Tito Hurkában” emelte fel a kagylót. Nem beszélve arról, hogy az állítólagos folyóirat, amelyet S. B. a hírek szerint szerkesztett, a Medaj nevet viselte. Ez magyarul pontosan az imént említett háromkötetes szótármonstrumban nem szerepel, találni viszont medas-t, ami határ(vonala)t, határkövet és - hangzásban is ez a legközelebbi - mezsgyét jelent: talán a valóság és a legszemtelenebb rémálom közötti senki földjén. A Fenomeni is furcsa könyv (volt). (Mára már egyre kevesebb dolgon csodálkozunk - beleértve jelenségeket is.) Az egyik belgrádi nemzetközi könyvvásár kavalkádjában találtam rá. Hónom alatt a moszkvaiak standján vásárolt orosz nyelv négykötetes értelmező szótárával, a demokratikus és a testőrökkel vigyázott imázsú még demokratikusabb országok nemzeti pavilonjai között, az egyik folyosón álló hazai könyvügynök asztalán pillantottam meg. Jól illusztrált címlapja volt az elején - és a hátulján is. Mert két könyv volt egyben. Egy cirill és egy latin betűs. Egyébiránt azonos. Míg jobb oldalát olvasta az ember, a balon folyton fejen állt a szöveg - amivel így nem is próbálkozott. A tótágast álló, ólombetűről való fordított olvasás a régi nyomdai mettőrökkel száll a sírba. De, hogy miért beszélék erről a szerbágast álló regényről múlt időben. Amikor öt év elmúltával, tavaly egy másik szerkesztő, aki a transzcendens világ egy másik határát lakja (szintén folyóiratot szerkeszt, ami meghatározhatatlan, megfoghatatlan és ezért bizonyos szélesebb társadalmi körökben kimondottan gyanakvást kiváltó tevékenység), rábeszélésére előkerestem régi fordításom szövegét, az eredetit tartalmazó karcsú kötetet azonban mindhiába kerestem. Kutathattam vásárhelyi könyveim között - meszelés volt, két költözés -, kereshettem Falseland-i könyvtáramban - embargó volt, polgárháború, meg ami ezzel jár, honvesztés és honfoglalás -: nyoma veszett. Így az újrafordítást - mert erre újabb nyelvi, történeti és imaginációs ismeretek birtokában nagy szükség mutatkozott - magyarról magyarra voltam kénytelen elvégezni. Basara története egy enciklopédia-kötet felbukkanásával kezdődik. A fordító e történetével viszont egy könyv nyoma veszte végez. Mindeközben pedig - mit mondjak -, meglehet, meg sem történt semmi. (Beszédes István)

jelkészlettel vetették papírra. Először a grúz ábécét; majd az óarab írást juttatta eszembe, ám az antikvárius megcáfolt azt állítván, a bejegyzés inkább a könyv egy korábbi tulajdonosának kódolt üzenete lehet. Távozóban, már a langyos alkonyatba lépve jutott eszembe, hogy az angol-amerikai enciklopédia 46. kötete az, amelyben Borges a Tlön Uqbarról szóló cikket meglegelte. Az ezután habozás nélkül megvásárolt kötetet a szállodába siettem. Azonban csalódnom kellett: bármennyire is figyelmesen lapoztam, a könyvben Tlön Uqbarról egyetlen szót sem találtam.

Elmúlt pár esztendő ezen őszi kudarcom óta, amelyet a csodát megkísértve szenvedtem el. A természetfeletről való elmélkedést kiszorították a mindennapos gondok, s minden bizonnal középszerű hivatalnokként élem le hátralévő éveimet, ha barátom, az oxfordi egyetem szlavisztika lektora, el nem küldi Mórus Tamás Utópiájának zsebkönyvkiadását. Ennek első oldalán, megelőzve a szöveget, nyomtatott betűkkel a The Utopian Alphabet volt olvasható. Azonnal szemet szúrt: az enciklopédia Isztambulból származó kötetének bejegyzését is az Utópia betűrendjének jeleivel írták. Mivel az a bizonyos 46. kötet éppen a kezem ügyében volt, hozzáálltam a megfejtéshez. Amikor, nem kis erőfeszítéssel, a betűket beazonosítottam és mondatokká fűztem, a következő szöveget kaptam²:

ISMERETLEN MEGTALÁLÓ

AZ ILLÚZIÓFEJTŐK TÁRSASÁGA KÖZLI A VÉLETLENSZERŰEN KIVÁLASZTOTTAKKAL KUTATÁSAINAK EREDMÉNYEIT

AZ ENCIKLOPÉDIA 2000 PÉLDÁNYÁBÓL HARMINC ISMERETLEN ÉS TERMÉSZETFELETTI JELENSÉGRŐL SZÓLÓ CIKKET TARTALMAZ

E KÖTETBEN LÁSD A FA ALATT

A talányos címszó megkeresésére már kevesebb időre volt szükségem, a Falange címszót követte a Falseland: magyarázatát az alábbiakban szó szerinti fordításban közlöm:

A Hamisítók Országá. Kellőképpen még fel nem tárt terület, amely a feltételezések szerint valahol Bizánc egykori határán terül el. Chavalilier Szimbólumtárában az apokalipszis előjeleinek egyike, magába záruló kör, történelem, amely rejtélyben fogant és belé is tér meg. A szerző szemmel láthatóan ezen ország szimbolikus és mitikus vonatkozásait részesíti előnyben. Azonban tényleges létezését annyi tény és adat bizonyítja, amennyit a hamisítás tényszerű nyilvánvalósága is elismerni enged. A megtévesztést leleplező kisszámú átutazó és a sikeres határátlépést maga mögött tudó néhány emigráns a Hamisítók Országában uralkodó állapotok többé-kevésbé egybehangzó leírását adta.³

Egy apokrif írás szerint a Hamisítók Országá területtöredékekből tevődik össze. Létezett két törvényes birodalom: a bizánci és a római. Egybe őket a Golgotán elveszejtett megváltóban való hit megtartó ereje fogta. E hit hanyatlásával hullottak a császárságok több törpe államra széjjel. Ezenközben bizonyos területek lemorzsolódtak és kiterjedt (s természetesen ezeknél kisebb) területek váltak áttekinthetlenné és behatárolhatatlanná. Az így keletkezett területfelesleg, e senki földje a dolgok természetes rendje szerint földönfutók, nevesincs emberek, szélhámosok és törvénykerülők által népesült be. Ezzel magyarázható ezek alattvalói, szolgai alázata: nem lévén hova menniük kényszerültek eltérni a hatalmi szeszélyt. Meg az is így válik érthetővé, hogy bár meghozzák a törvényeket, azok sosincsnek hatályban, s amelyen persze meg sem ütközik senki. A megütközés a törvény betű szerinti betartatását vonná maga után. Így ment ez évszázadokig, míg egy szép napon a történelem színpadán meg nem jelent - alattvalóit a

2 Bár, érthető okokból, az enciklopédia angol nyelven készült, az üzenet szövege szerb nyelven íródott, mégis - bizonyos pontatlanságok alapján ítélve, amelyek azonban nem az utópista ábécé sajátosságaiból erednek (pl. a c, é, s, z... stb. betűk hiánya) - ez a szerző anyanyelve nem lehetett.

3 A Hamisítók Országából származó emigránsok jellemzője, hogy amikor már Európa szabad légköre veszi körül őket, egyszerre eluralkodik rajtuk a neurózis. Pontosabban a leggyakrabban önazonosságukat kezdi ki a válság - kételkedni kezdenek saját létezésükben.

törvénszegésben egyesíteni - a jövő császár. Ő azzal sem elégedett meg, hogy isteni, emberi és fizikai törvények alól mentesül... Országát kívánta elismertté és erőssé tenni... Kartográfusok, pamfletírók, tudósok és filozófusok éjt nappá téve, az uralkodó éber tekintetétől kísértén, egy, az országot megformáló enciklopédia megalkotásához kezdtek. Többé-kevésbé mindenki számára nyilvánvalóan, kitalált vagy többszörösen felnagyított adatokat fűztek egybe, mégis ritkán fordult elő, hogy ezt valaki akár önmagának is beismerje. (Azon keveseknek, akik az enciklopédia hitelességét kétségbe vonták, végképp nyoma vész, s ez szembe se ötlük, mivel a lakosság lélekszámát egyharmadával megtoldták.) Vegyünk néhány példát: az enciklopédiában az áll, hogy a legmagasabb hegycsúcs 4730 méter magas, miközben az valójában az 1500-at is alig haladja meg. Szintúgy hamisítottak a természeti kincsekről szóló kimutatások is. Külföldről hívtak, kétes hírű mérnökök bizonygatják, hogy az ország ércben, kőolajban, szénben gazdag. A felsoroltak közül az ország talaja alig tartalmaz valamit. És mégis, Európában és Amerikában is úgy tartják róla, meglehetősen gazdag. Ez részint az egzotikus országoknak kijáró előítéleteknek, részint a díszletezők fáradságos munkájának köszönhető, akik statisztákat foglalkoztató szén- és ércbányák tökéletes másolatait hozták létre.

Ha figyelembe vesszük mindezt, nagyjából már fogalmat is alkothatunk a hamisítás mértékéről. A napilapok⁴ nap mint nap teljes terjedelemben kitalált eseményekről szóló cikkeket közölnek. Nem csak szenzációkról szólnak; a gyanútlan olvasó nem is észleli, hogy ezek az újságok különböznek a megszokottaktól: soha meg nem esett szerencsétlenségekről, a déli tartományokban soha meg nem kezdett hatalmas építkezésekről, el nem követett kegyetlen gyilkosságokról írnak. A nyilvánosság - ha egyáltalán itt ez a szó helyénvaló - az újsághírekre viharosan reagál. Vidéki tanítók, sikertelen ügyvédek, háziasszonyok levelei özönlik el a szerkesztőségeket, amelyek többnyire nem is léteznek, csupán az állami épületek homlokzatán függő, lapcímet viselő cégtáblák utalnak meglétükre. A lapokat tulajdonképp jó előre legyártják, évekre előre megírják és teljes példányszámban ki is nyomtatják. Ílymódon a hírek váltják ki az eseményeket és nem fordítva, mint ahogy az a jövőre tétlenül várakozó világban történik. E sajtómisztifikációkat azonban a széles néprétegeknek szánták.

Sokkalta kifinomultabbak a fontosabb történelmi események hamisításai. A tizenharmadik században élt III. Baltazár - a mostani császár egyik korábbi megtestesülése - szentséggyalázás elkövetését rendelte el: hogy a főváros fölötti dombon Krisztust ismételten feszítsék keresztre. Udvartartása ateista teológusai kiszemeltek egy Jézushoz hasonlatos arcú szerencsétlent, két latrot is előállítottak és a Máté evangéliumának szövege alapján készült darabot be is mutatták. Európában ez idő tájt nem tűnt szokatlannak az ó- és újszövetségi témák színpadi megjelenítése; csakhogy III. Baltazár bemutatója nem színjáték volt, a statisztákat valóban megfeszítették és a kereszten ki is szenvedtek mind. Kétszázötven év múltán, következő inkarnációjában, amikor - ezúttal mint II. Innocent - ismét elfoglalta a trónt, a császár elrendelte tudósainak az eset alapos felülvizsgálatát; azok közzétettek egy írást, amelyben bizonygatják, a keresztre feszítés hamisítvány volt. E dokumentumra való hivatkozással Innocent megszüntette a kereszténységet és áttért az iszlámra, habár természetesen a Korán igéjében sem hitt. Az ateizmus azonban az idő tájt még nem volt lehetséges, legalábbis nem mint hivatalos tan, s a császárnak meg kellett hódolnia a kor szelleme előtt.

A külvilág felszínessége is a Hamisítók Országának malmára hajtja a vizet. Szemmel láthatóan megfeledkeztek arról, hogy a sokszor elismételt hazugság igazságnak kezd tetszeni. Alábecsülik a kitalált események, háborúk és személyek történelemre gyakorolt rendkívüli hatását. Ki tudja, hogyan nézne ki ma Európa, ha királyok és hadvezérek nem hallgattak volna a császárság futárainak megbízhatatlan jelentéseire, s ha Jeruzsálem falai alatt és Anatólia homokpusztáin értelmetlenül annyian nem pusztultak volna. Így aztán az együgyű falszifikátorokkal teli múlt a császárságban szigorú ellenőrzés alá esik, s jó, ha legalább a legnagyobb filozófusok közelébe férközhetnek.

Lévén, hogy a Császárság történetéből több változat készült: mást kap kézhez a külföldi, mást a

---

4 A birodalomban nagyszámú napi- és hetilap lát napvilágot, országosak, regionálisak és helyiek: iskolai, üzemi lapok, illetve olyanok, mint például a bélyegyűjtők közlönye. A cél, hogy minden polgárról megjelenjen egy-egy cikk, megvalósulni látszik.

hazai olvasó, másként készítették el az általános iskolák, az alattvalók és a hatalom gyakorlóinak számára. A történetek nem cáfolják, hanem inkább kiegészítik egymást. Az illúzió többévszázados zsarnoksága alatt a valóság (illetve, amit ott annak neveznek) a császárságban olyannyira viszonylagossá vált, hogy a biológiai és a fizikai törvényszerűségek minden jelentőségüket elveszítették. Hogyan magyarázható másként az, hogy a császár életének immár 453. esztendejébe lépett? Vagy, hogy az alattvalók ugyanazon napon (vagy legkésőbb más- vagy harmadnapra) haláloznak el, amelyen a halálukról szóló hír a több hónappal korábban megszerkesztett és kinyomtatott újságokban megjelenik. Egy magát megnevezni nem kívánó szerző a következőképpen magyarázza a leírt jelenséget: közismert tény, hogy az emberi világot az eleve elrendelés és a kényszerűség uralja. Minél inkább isten közelébe férközik az ember, annál kevésbé lesznek rá hatással a törvényszerűségek: amint mondani szokás, felülmúlja önmagát, csodákra képes. A fordított tükörképhez hasonlatos viszont az az eset, amikor istentől eltávolodunk, s erejüket veszítik determináltságunk és a természeti törvények korlátai. Ám, ha ebben az irányban haladunk, a létezésen is túlfuthatunk: ez a vakmerőség méltó büntetése. Idők múltán minden ilyen kísérlet feledésbe vész. Nyoma legfeljebb könyvtárak mélyén, költők és beteges álmodozók műveiben, feljövő nemzedékekhez címzett (hiábavaló) intelmek sorai közt marad. A harsány szemfényvesztés kiváltotta dicsőség a legnyomorúságosabb, mert „... amikor a való megjelenik, szegényes ruházattal leplezi önmagát, hogy megvetésre késztesse a reá méltatlanokat” - írja Hugne de Saint Victoir. Mert a következő is megeshet: a császárt megsérti valamely előkelőség vagy, s oknak ez is elegendő, a császár egyszerűen gyanakodni kezd rá - még aznap éjszaka futár keresi fel, hogy kegyvesztettsége tényét tudomására hozza. Ez az, amitől mindenki retteg, hiszen a büntetés a halálnál is rosszabb: már másnap hozzálátnak, hogy a boldogtalan létének valamennyi bizonyítékát eltüntessék. A Történet⁵ köteteit a könyvtárakból visszavonják, a nemkívánatos nevet kitörlik, a fényképeket retusálják, a lebuktatott személy helyére fotomontázssal egy esetleges figura kerül: említésre érdemes az az eset, amikor az uralkodó s magas rangú társasága csoportképen, valamely eltávolított nagyság helyén, Clark Gable portréja jelent meg. A letaszítottak közül csak kevesen élnek egy hónapnál tovább. Elhunytukkal a család rendkívül kínos helyzetbe kerül. Ugyanis a törvény - az öngyilkosok temetésére vonatkozó atavisztikus egyházi tilalmakhoz hasonlóan - szigorúan ellenzi a renitensek állami sírkertben való elhantolását. Másrészt viszont a tetemek lakóterületen való tárolása is tilalom betűjébe ütköző. Csak hosszas erőfeszítések árán - a rend őrei végül szemet hunynak - sikerül a családnak a szerencsétlent valahogyan egy árokban elkaparni. S személye hamarosan tökéletes feledésbe merül.

---

5 Ez hatalmas munkát jelent. Tudni kell ugyanis, hogy a császár/elnök minden egyes napjáról részletes leírás készül: minden találkozását megemlítik, minden egyes szavát lejegyzik, s a szöveget számtalan fénykép és illusztráció kíséri. A Történet néhány oldala a kezünkbe került; hogy a vállalkozás nagyságát és részletek iránti figyelmét érzékeltessük, mellékeljük az alábbi töredéket.

„X. 23.: Az Elnök 7 óra 30 perckor szemmel láthatóan jó kedvvel kelt. Írnokai azonnal lejegyezték a fennkölt tartalmú álmot. Azt történetesen: kisgyermekként, borongós alkonyatban erdei házikó távoli fénye felé halad. Első szavai azonban ezek voltak:

- Oh, milyen gyönyörű nap lesz ez a mai!

Az Elnök kilépvén a fürdőből galambszürke öltönyt és hozzáillő nyakkendőt választott, majd - a Tószakáccsal folytatott rövid értekezést követően - a reggeli lapok átlapozása közben hemendékszet fogyasztott. Azután munkatársai kíséretében a kert felé vette útját, ahol a feketét szolgálták fel. Az Elnök az egyetem rektorával a Császári Hírnökben megjelenő folytatásos regény következő részletéről folytatott eszmecsere. - Ursulának alaposan meg kell fontolnia, hozzámegye-e Guidóhoz! - vélekedett az Elnök. Vezetőjük olvasottságának elismeréseként felsattanta kísérek szünni nem akaró tapsa. (A Császári Hírnök szerkesztője azonnal a szerkesztőségbe telefonált: minden eszközzel meg kell akadályozniok Ursula Guidóval kötendő házasságát.) Tíz óra körül határozott kézmozdulattal mindenkit csendre intett. Hintaszékébe ült és behunyt szemmel gondolataiba merült. A munkatársak mélyen meghatva telepedtek körben a före, s rezzenéstelen arccal meredtek reá. Negyed tizenkettő tájékában a Vezér hitelen felriadt. »Uraim, most pedig úszni fogunk! Tanulnunk kell a folyók bölcsességéből, amelyek medrüket kitaróan mélyítve évmilliókon át törekednek az óceán felé!< S nyomban a folyópartra vették útjukat. Az úszó Elnökhöz és kíséretéhez csoportostul csatlakozott a nép is. Az úszómaratonban, a becslések szerint, mintegy 95 ezren vettek részt. Néhány héttel később e vezetői zsenialitást utánozva lubickolt kíséretével a Jangce folyamában Mao Ce-tung is...”

(A Történet 121. kötete, 5439. oldal)

A legközelebbi alattvalói számára is kiszámíthatatlan szeszélyű császár aztán egy idő múlva megkérdi: Ezzel a Smarnnal meg mi történhetett? Nem látom az utóbbi időben. Pedig nem rossz ember ez a Smarn, egyáltalán nem rossz ember... Ki merne vele szembeszegülni mondván, de hát az ő egykori kegyeltje halott! Bizony, bizony, Elnök úr, Smarn úr jó ember. A közeli napokban minden bizonnal be fog majd térni... - suttogják a főurak. Feltámasztása és helyrehozása még aznap megtörténik. A könyvtárakból ismét kivonják a Történetet, s a Smarnról szóló adatok az őt ábrázoló felvételekkel együtt régi helyükre visszakerülnek.

Beszédes István fordítása

Volker Braun

Helyzetjelentés

A dolgok úgy álltak, hogy elérhetőek legyenek. Használhatóak a városokban, a falvakban, ahol mindenki közömbösen ledolgozta a munkaidejét, aztán jött a következő műszak. Ritkán fordult elő, hogy műszakváltáskor vicceket vagy híreket mondtak volna egymásnak. Férfiak és nők olyannak fogadták el a dolgokat, amilyenek voltak, dolgoztak és nem sokra vitték. Ki lehetett bírni a régi, de tűrhető apparátussal, amíg a munkának éltek. (Igy fogták fel.) Ezt jelentette számukra a tulajdon. Hallatlan. Azaz érthető!

Ám aztán minden megváltozott, a dolgokat megfosztották rangjuktól, és ott álltak gazdátlanul a csarnokokban. A tulajdonosok szégyenükben bocsátották áruba a dolgokat. Állítólag nem rajtuk múlott. Így kellett történnie. (Újból és újból felvetődik a kérdés: minek?) Nos, a magukra hagyott dolgok megélnékültek. Egyszer csak elkezdtek cselekedni. Mindegyik valami különöset művelt. A gyártási folyamat, a gépsor megpróbálta fontossá tenni magát. Hirtelen - vagy az ember csak most vette észre - olyan erővel rendelkeztek, amelynek segítségével határozottan rá tudtak világítani az ember és a gép viszonyára. Hidegvérrel közölték: ki az a kevés személy, akit hajlandók elviselni, hogy menjen a munka, mint a karikacsapás. Az ámuló személyzet értetlenül állt az öreg vas diktálta események előtt. Lám, megbosszulja magát, ha az ember semmibe veszi, nem becsüli a dolgokat... Mi, semmirekellők, akik teljes joggal nem birtokoltuk őket! Most a dolgok, amiket eddig lenéztünk, ijesztő méreteket öltenek: gépek emberek nélkül, rettentő tömeg. Vagy meglapulnak, hogy aztán elszabaduljanak tőlünk, és pöffeszkedjenek az ócskavasértékek? Á nem, közben nem is reménykedtek a győzelemben! Egész üzemeket - hogy lehet az embert ennyire megalázni?! - elkótyavetyéltek egyetlen márkáért. Az én gyáramat tessék! Miért is hittem, hogy majd a gyár védekezik, szeggel, csavarral? De alig, hogy megállítottuk a szalagokat, az a mágikus erő fékezett. Mire az ember felfoghatta volna, hogy tulajdonképpen mi is megy végbe, már minden lezajlott. Csodás esemény, amelynek gyorsasága a kikerülhetetlenség bizonyítéka. Micsoda lealacsonyítás, micsoda felemelkedés! Szabad föld Bitterfeldtől Böhlenig. S az embernek nem marad más, csak a csupasz teste.

Niedzielsky Katalin fordítása

Kelemen Zoltán és Plugor Magor versei elé

Két szegedi fiatal költő verseire szeretném felhívni a figyelmet. Jóbarátokra, akik egészen mást csinálnak. Plugor Magor Erdély szülöttként és Erdély költőinek örököséként formát mutat föl

egyszerű soraiban, míves remeket, amolyan „ezüst ámpolnát”, kifaragva, jó ötvösként, Kelemen Zoltán gomolygó látomásaiba avat be. Külön világába, az atomkorba, amelyben vágy támad föl a primordiális korszak után. Mindketten komolyan veszik mesterségükké választott pályájukat, küszködnek rímmel, szabadverssel, gondolattal, formával, hittel és hitetlenséggel. Egyszóval: önmagukkal, s az igyekezettel: miképpen teremthet ma, 1994-ben egy tehetséggel rendelkező fiatal önmagából, olvasmányaiból, töprengéseiből, vívódásaiból - költészetet. Hitet veszíthettek ezek az ifjak, de a hitet a szóban, a versben, a hagyományban, a fölkiáltás-szerű megszólalásban nem. Talán minden széthull, de nem az akarat: a szétporló szavakból is egyszer talán majd vers-katedrális lehet. Vágyukhoz, törekvésükhöz nem kívánhat mást az olvasó, mint megfeszített szorgalmat és sikert.

Fried István

Kelemen Zoltán

Fű

Veránkának

Az indiánok közömbösen bámulnak le rád
Melyik a legcsúnyább testrészed
És a tűz parázslík
A folyó tükrén a sziget tündérei táncolnak
Nem akarsz semmit elnevezni
Az indiánok még ki sem nevetnének
Hiszen az örvények fölött nyugodt csillogás nyíltan megmutatkozik
Nem nappal jöttetek el
Ez az én testem és az én vérem melyen hordozom e földdarabot
És annak minden bűnét bánatát boldogságát
Tudom hogy a borról is
Na és a tisztásról és a Napról
Természetesen
De Nyuszi itt van mellettem és ez nagyon fontos
És a bor és a Nap
És a többiek a Nap alatt
Végülis ketten maradnak
És akkor kimennek

Kijön a szigetre Ő kezében övele leül tüzet rak megvárja míg beesteledik
szalonnát süt heverészik füttyörészik megissza őt és arra gondol hogy
mindez igen jó hiszen hisznek Őbenne elkészítik őt évről évre és még
a fűre is lehet ülni és van még Nap és folyó és ők ketten és a folyóban
a szürkegémek és a tündérek természetesen és Nyuszi és akkor ketten
maradnak

Közben marékszám hullik az emberekből a haj ugyanúgy mint a lélek-kóc
Közben a disznók már az égig érnek
Közben az elektromosság aratja le az emberek vetését
Közben bukfencet vet a szív a mérőműszereken
Közben elrohadnak a fák a városokban

Közben atyjafiára számot rak a testvér
Közben nyugtatgatja mint egy lovat majd meszet szór rá
Közben nincsenek is már lovak
Nincsenek reggelek
Nincsenek nők
Nincsenek férfiak

Ő az utolsó csöppeket kortyolja a kancsóból
Arra gondol hogy még minden igen jó meg arra hogy
Mit féltetek ti kicsinyhitűek
De erre már elmosolyodik
Mint egy bölcs-ravasz öregember
Beljebb rugdossa a zsarátnokot
Leheveredik a jó meleg hamuba
És arra gondol hogy holnap hol halásson halakat halandókat

Füst

Mikor megőrülsz majd láthatod a halottakat saját szemeiddel
És játszatsz is velük ha megengedik
Mélyegezz léleket
Itt van mindenki a füsttel teli sátorban
A sötétben kavarnak
Végtelen vad vizeken használt autógumik úsznak
A partokon totemoszlopok
Lovak vágatnak az égen
A levelek lándzsahegyei csillognak mint ezernyi farkas szempár
Nem hallod többé a dobokat mikor megőrülsz

Plugor Magor

Königsberg 1737 telén

Ablakod is lesz, hogy kinézhesz,
a fehér hóra te is gondolj
nyugodtan, és bent a melegben
minden mozdulatot megfontolj.
Távolodunk úgyis mind tovább,
egyértelműbb, ami történhet,
de ablakod lesz, és föl nézel,
fohászod hogy karcsúl: a lényeg
eggyé tömörül s a messzeség.
Tengellyel az ürnek: angyal vagy,
föld biccent és a te gyermeked,
már nem vagy itt, hogy meghalljad.
Szegénységed, a téli csened

s pap sem kísér, hát nem is hagy el
utak, fák fagyott ágai közt
áldott Anna Regina Reuter.
Jól van, mondanád, nem illetlen,
nem számít, amíg látod Urad,
hogy itt eggyel több a koporsó
és kevesebb a friss ágyhuzat.

Szelet hús, ital...

Szelet hús, ital már nem hiányzik
borostyán siet a tölgyfára ma
kúszó felhőkkel korán elfuvall
vállamban oszló folyók árama

Mélyben, istenem, hagyd törődésed
tompá emlékünk úgyis állandó
pánton, napúton eljuthat hozzád
sértetlen palack, virágos kancsó

Gyorsan eltűnök mindebből, vissza
s hadd köszönöm mint az összes anyag
szőlőlugasba rejtett tálemum
hogy földbe ásnak, fölszív az anyag

Sárga csontjaim goromba tündér
hurcolja talán egy esős városig
és ahogy a két hónapos magzat
költőd is hibátlanul távozik

Sztojcsev Szvetoszláv

Az eltérített sejt

Jönnek a munkások, már bontanák a házat.

Ez nem biztonságos hely, ki kell költözni innen, mondják a lakók. A felszabadított területen újat, szebbet, magasabbat építenek majd, a tartópilléreket mélyen a földbe verik, a falakat nem rágja meg majd az idő, az alapzatot nem rendítik meg robbanások.

Kopognak a kórboncnokok, sejtek után kutatnak, az emlékezet elemeit rendezgetik.

A burok alatt robogó vonatok, álomtöredékek, Krisztus-ábrázatok, befagyott hangok, szétfolyó színek, fehér hajtincsek.

Koncentrált létélmény, feltámadásígéret, preparált halál, lányok a romok között.

Magyar szamuráj

Az üresen kongó koncertteremben a zenészek szebbnél szebb darabokat adnak elő egymásnak, mennyei nyugalom száll fel a falakon túlra, valahol nyílik egy kapu.

A tavasz öltöztette téren egy utcai zenész látástól vakulásig gitározik, a tokban csak néhány aprópénz, tán kiflire elég, a szorgos hangyák közömbösen kerülgetik, mindenki dolgára siet, jön a tél, spájzolni kell, a hidegtől megrázkódik a test.

A könyvesbolt roskadozó polcain téli álmát alussza a költészet. Remekművekkel tömködik a nedves raktárakat, hamarosan érkezik a zúzógép.

Egy bohóc járja az utcákat, néma utálat kíséretében mókázik a békés járókelőkkel, az útkereszteződéseknél meg-megáll, harakirit követ el magán, aztán továbbmegy, véres csíkot hagyva maga után, közben lelkesen integet a tévénezőknek, akik élőben követhetik az előadást.

Pánics Ferenc

El, hazulról

Egy battonyai képeslap, hetvenötös keltezésű, az utóbbi időben egyre többet bukkant fel a dolgai közül. Szabálytalan képeslap volt, mert nem a tanácsháza látható rajta a tűzoltótoronnyal, vagy a katolikus templom, esetleg a hősi emlékmű, hanem őmaga a gyerek-Tomi, amint a házukkal a hátában álldogál az árokparton.

Nagy volt a hőség. Sok unka süttette hasát a nappal, míg társaik magasra dobálva magukat parádéztak a vízen; a varangyoknak csak a szemük látszott ki, kábán pislogtak az éles fényben. Az árok túlsó végében legyek kavarogtak, arrébb egy szitakötő villant, szúnyogok rajzoltak. Tomi csak a dárdáját hozta ki, az íjat és a nyílvevőket az udvarban hagyta. Jól ment a célbalövés, de egyedül unalmas volt még a fáramászás is, ezért inkább kijött az utcára. Tett-vett a bunkerban, majd eszébe jutott az árok; egy héttel azelőtt a barátjával nagy pusztítást végeztek itt, most Tomi meglegedésére az árok kiheverni látszott a mézárslást, a békák ismét megszapordtak. Vigyázva, hogy előre ne bukjon, féltérdre ereszkedett a magasra nőtt fűben, és óvatosan fölébe hajolt a zöldestarka víztükörnek. Gőtét akart fogni. Hamarosan talált is egyet, a hínáros fenék felett lebegett. De az gyorsabbnak bizonyult nála; amint árnyéka ráesett, egy villanással már el is tűnt egy nagyobb növény mögött, mely még sokáig hajladozott lassú lobogással az áramlásban.

Éppen a víz túlfelére akart átmenni, hogy megnézzé az ebihalakat, amikor észrevette, hogy egy magafajta gyerek közeledik a kocsuiút közepén. Maga mellé tette a botot, és várt. Jóval magasabb volt mint ő, nyurga, nyakigláb, hosszú karokkal. Rövid nadrág, meg egy agyonmosott futballmez volt rajta. Mezítláb volt. A hóna alatt egy kopott fűzős bőrfocit szorongatott, másik kezében egy pár, a focival egykorú futballcsukát. A rövid haja miatt - majdnem kopaszra nyírták -, nehezen ismerte meg Lakatos Dezsőt, aki a másik iskolába járt, és akárcsak ő, akkor ment nyolcadikba.

- Messze van még az állomás? - kérdezte rögtön alighogy megérkezett, és választ sem várva törökülésbe helyezte magát a fűben, mely az út mentén csak foltokban nőtt. Tomi is leült vele szemben.

- Úgy három sarokra. - Megmutatta neki az utca végén álló nyárfacsoportot. - Azok már az állomás fái.

- Akkor ráérek. - Hova utazol?

Szegedre a keresztapámhoz. Pincér egy étteremben. Szeretek nála lenni.

Miközben ezeket mondta, hogy a tornacipőket, hol a bőrfocit nézte. Majd kotorászni kezdett a zsebében, ahonnét hamarosan egy fél doboz Fecske cigarettát húzott elő. Mielőtt rágyújtott volna, Tomit kínálta meg előbb, de ő a házukra mutatott magyarázatképpen, miért is nem fogadhatja el.

Valójában az volt a helyzet, hogy neki eddig eszébe sem jutott, hogy kipróbálja, de nem is lett volna mersze hozzá.

- Amúgy te is cigizel?

- Hát persze - hazudta. - Mikor anyámék nincsenek itthon.

- Kibírod, hogy csak akkor? Én már annyit lebuktam. Jópárszor eltángáltak érte. - Nekem itthon nem is sejtik.

- Akkor te ügyesebben csinálod. Most is van itthon cigid? - Van. A padláson tartom az egyik cserép alatt.

- Az nem jó. Ott megázik.

- Ez nem ázik meg. Nejlon zacskóban van.

Akkor tűnt fel a repülő. Fonalvékonyságú csíkot húzott maga után, nagyon magasan szállt, nem sokat láttak belőle. Addig követték a szemükkel, amíg el nem nyelte az ég kékje.

- Tudod - mondta Dezső az oszladozó kondenzcsíkot figyelve -, én tulajdonképpen megszöktem.

Felállt, közelebb intette magához Tomit, hogy jobban lássa amit mutatni akar, majd egy hirtelen mozdulattal áthúzta a mezt a nyakán. Az egész hátát le a derekáig, keresztül-kasul véraláfutással teli csíkok és hurkák borították.

- Fáj?

- Reggel bekentem disznózsírral, attól elmúlt. De most megint kezd.

Így még sohasem vert meg az anyám. Kaptam már ki nadrágszíjjal, de így még soha. Két magyar egyes miatt. Mintha vége lenne a világnak.

- Ott lesz még a pótvizsga. Előtted az egész nyár.

- Gondolod, hogy a könyv mellett fogom eltölteni? Olyannak ismersz? Az én életem a foci. A serdülőben játszom, de már hívtak az ifibe is. Jövőre ott folytatom, megígérte az edző.

- És a sulit?

- Nem érdekel. Én focista leszek. Tudod Pelé a példaképem, mindent összegyűjtöttem róla. Csóró srác volt mint én, mást se csinált csak a tengerparton focizott a többiekkel. Ha neki sikerült, nekem is sikerülni fog. Már el is terveztem mindent. Előbb a Fradiban fogok játszani, aztán később a Reálban. Puskás is játszott ott, úgyhogy ismerik a magyarokat.

De ezt az anyámnak hiába magyarázom, le van ragadva a felmosóröngyénél. - Legyintett még egyet, jelezve, hogy kár erről többet beszélni, majd letépett egy fűszálat és rágcálni kezdte.

Dezső anyja az orvosi rendelőkben takarított. Nem volt szép nő. Vékony volt, amolyan piszkafa típus, horgas orral. Tomi, mikor az anyja orvoshoz vitte, néhányszor látta. A két nő ilyenkor beszélgetett is egymással, de Tomi, noha tanúja volt, sose figyelt oda, hogy miről.

- Nagyon jó lesz nekem Szegeden, elhiszed? A keresztapám nagyon laza fickó, kár, hogy nem ismered. Már kétszer elvált, most egyedül él. Kaja, pia, cigi, minden van nála. Legutóbb tudod mit kaptam tőle? Egy pornóújságot. Öregem, hogy abban micsoda figurák vannak. Szerencsére az anyám még nem találta meg. Mire hazaér, bottal ütheti a nyomomat.

- Pénzt honnan szereztél a jegyre? - Anélkül megyek.

-?

- Meglehet azt csinálni. Mondjuk elbújok a budiba, mikor jön a kalauz. Ennyi az egész.

Kapunak egy pár téгла is megtette; a hőség miatt nem játszottak meccset, csak rugdosták egymásnak a labdát, jókora porfelhőt kavarva a kocsiúton. Tomi, ahogy Dezsőt elnézte, egyáltalán nem látta csüggedtnek, mintha meg sem rázták volna a vele történetek. Az a rokonszenv, amit iránta érzett, nem csupán az egyik gyerek rokonszenve volt a másik iránt; a vágy, hogy elhagyva eddigi életét egy másikba csöppenjen bele, őt is elfogta már, bár most nem akar világgá menni mint négy éves korában.

Az ő helyzete más volt. Jó tanulónak számított, semmiből nem állt bukásra, sőt vele az elő sem fordulhatott. Igaz, voltak kinkeserves időszakok, alsóban az anyjának naponta kellett foglalkoznia vele. Csak második végére jöttek meg az eredmények, könyvjutalmat is kapott. Nem szerette az iskolát, ahol vele, a fodrász fiával nem úgy bánt a tanítónő mint az orvos-, ügyvéd-, vagy tanárgyerekekkel, akikkel kivételezett, akiket irigyelt is emiatt. (Akkoriban egyébként is szerette volna, ha

az anyja fiatalabb, ha festi magát, ha divatosabban öltözködik, ha tanult nő, nemcsak háztartásbeli.)

Anyjához való viszonyát meghitt közvetlenség, édes egyszerűség jellemezte. Az anyja a napi gondokat is megbeszélte vele, Tomi, ahogy nyiladozott az értelme, egyre többet értett meg belőlük. Büszke volt ezekre a beszélgetésekre, felnőttnek érezhette magát. Szerette az anyját, de félt is tőle. Ha rossz osztályzatot hozott haza, vagy valami miatt késett, ritkán úszta meg verés nélkül. Afféle foltok voltak ezek az alkalmak kölcsönös ragaszkodásuk burkán, és Tomi jónéhány ilyen alkalmat tartott számon: az utolsót még az előző évről. Mégis inkább az anyja állt hozzá közelebb, mint az apja, aki korán járt el dolgozni, és mindig későn jött haza, amikor ő már aludt, de ha szabadnapos volt, akkor se ért rá vele foglalkozni, épp ezért nem tudta hova rakni. Idővel rájött, nem kell sehova raknia, van anélkül is.

Ide-oda csapongtak a gondolatai. Az anyja meg van győződve róla, hogy ő feltétlen odaadással szereti, hogy mindig jól érzi magát a közelében, hogy meg sem tudna lenni nélküle. Akaratlanul is elmosolyodott, mennyire meglepődne, ha ő is Dezsővel tartana. Dezső biztosan ismer Szegeden egy pár lányt, olyanokat, akikkel már lehet valamit kezdeni, lehet, hogy ő már csinálta is. Tomi már majdnem csinálta, de a lány azt nem akarta, csak annyit engedett meg, hogy benyúljon a bugyijába, és a combjához dörzsölődjön. Fölötte járt, kövér volt és izzadós, de köztudomású volt róla, hogy egy tízesért engedi magát megfogdosni. Dezsővel biztosan fel tudnak hajtani szebbeket is.

- Kisfiam! - Az anyja hangja hallatszott az ablakból, ebédelni hívta.

Abbahagyták a játékot. Dezső letelepedett az egyik téglára a kapujukkal szemben.

- Lehet, hogy én is eszek addig valamit - mondta Tominak, aki befelé indult. - Szedek magamnak papsajtot. - Tomi megmutatta neki, hol talál a legtöbbet belőlük. Krumplileves volt az ebéd, utána tészta ugyancsak krumplisan. A szülei már ettek. Abból, hogy nélküle kezdték el, megértette, arra akarják figyelmeztetni, hogy késett, annak ellenére, hogy egy szóval se mondják. Az apján, noha aznap nem dolgozott, és nem is készült sehova, most is vasalt ing volt, rövid ujjú, de vasalt. Tomi arra gondolt, hogy sose látta atlétában vagy félmeztelenül az asztalnál, pedig a nagy hőség miatt ez most természetes is lett volna.

- Ki ez a fiú? - kérdezte tőle rögtön az anyja, miután kezet mosott, és leült a helyére.

Nem kis bosszúsággal mondta meg nekik. Mindent tudni akarnak. - Hogy megnőtt ez a gyerek is. Nem ismertem volna meg.

- Annak a cigányasszonynak a fia? - most már az apja is kérdezősködött. - Az az asszony egyedül neveli a gyerekeit.

- És mit keres erre?

- Megszökött otthonról.

- És miért kellett neki megszöknie?

- Elhúzták magyarból, és az anyja megverte. - Akkor az a szegény asszony keresni fogja. - Szegedre megy. Ott lakik a keresztapja.

- Honnan van pénze az útra?

- Azt tervezi, hogy fellóg valahogy. Aztán ha jön a kalauz, elbújik a budiban.

- Úgy nem lehet utazni - szólt bele ismét a beszélgetésbe az apja. - Aki ilyesmivel próbálkozik, azt hamar nyakon csípi. - Elmagyarázta Tominak, hogy a vécék fölött világít egy kis lámpa, és jelzi, ha valaki bent tartózkodik.

- Ő tudja - felelte az apjának, fel sem nézve a tányérjából, mert szerette volna, ha a szülei nem kérdezősködnének tovább. De már nem voltak kíváncsiak, beérték azzal, amit hallottak. Egymással beszélgettek arról, hogy milyen az egyedülálló nők helyzete. Az apja vitte a szót, Tomi alig figyelt oda. Kapkodva, gyorsan evett. Alig várta, hogy végezzon, és beszámoljon újdonsült barátjának az ebéd alatt hallottakról. De kiérve az utcára már nem találta sehol, pedig a bunkerben is kereste.

Az állomás felől vonatfüty hallatszott.

Dezső már biztosan kint van. Most majd elválik kinek lesz igaza, neki, vagy az apjának. Tomi azon kapta magát, hogy semleges akar maradni az ügyben, hiszen inkább ez illett hozzá; ez a szemlélődő, pusztán csak az elhatározás szintjén megnyilvánuló, elemző álláspont, nem a nyílt lázadás, aminek nem is lenne értelme. Sejtette, hogy valamilyen formában majd az is eljön, de még

korai rajta törnie a fejét.

Elpakolta a kapufákat, és beszaladt a házba, hogy más játék után nézzen...

Szalai Csaba

Óda a tanyakba tévedőkhöz

Kifakadt ég, véres szemfedő,
ma fölhasadt a vadlibáknak irgalomból,
a ködcsapdákból hogy lohol a tél!
Amott? Hadat hoz ránk az állatorvos:
Kúti Lajos, ha megáll, ha kitér,
hintókerekű talyigáján
gránit tűzköve dördül,
mint hangszóróban öngyújtófedél

Keszegként ülünk össze fönt
ezüstté tompuló fenékkal, szűk a bak,
a bokrok tornyait kigyújtják a stiglicék:
nyílhegy madarak.
Egy sem repül, hiába ordítsz,
a kilométerkő csak sordísz.
Hányja patkóját a csődör,
csak úgy villámlik odafönről.

Aztán egy kóró - végtelen -
zománcát törni kénytelen.
Nem oly hangos, nem úgy csörren,
már az ostor a levegőben.
Fejünk lecsüng, hanyatt -
Magyarország ma fönnakadt,
mint hálókban tüskés uszony.
A partokon fehér sereg
keringőt rajzol, úgy bizony.

Már visszaindulót ver
ezrednyi kóró dobverője
- és ennyi varjat soha tán! -
Én azt mondom, gyerünk előre!
Egy károgó domb emitt
sárga lógumón emelkedik.

Nézzen hátra!
Sóbálványá itt Lót se válna,
az ínségviadal mögött,
hurrázó bojtortján pörög,

hisz láger volt és büntetőtelep
térhű szögesdrót nélkül Szásztelek,

urak elnyűtt cérnakesztyűt
húztak - arattak - mind a tíz ujjuk
kigyulladt.

A kendőt majd fülére kösse,
az álmat szeméből kilökje
mielőbb, hisz a jég friss kérgű
hölgyem.

Nicsak!, ott az a magtár háta,
verébbel tömött nagy fatáska.
Barátnóm, ej, csapkodjon,
mintha élne.

Kurtára fognám, mint a mondás:
„vastag csuhájú volt a fosztás,
farkas a telet nem eszi meg” -
irhát

hord maga is kicsi húgom,
kutyák csaholnak? Hát simuljon,
ó Tóth Árpád, ólomi tájék, -
írnád.

A betakarítás virít meg,
góré sárga fohásza minket,
az a torony, ami iránt
igazítjuk a lépteinket.

Cipőn kialudt pici lángok
a hószemek, üvegszilánkok,
sziréna bűg, a dudvaszár,
kilép a szél s egy díszhuszár,
fonnyadt tokájú kertlakó,
magához int, kérdőre von,
mert mégse volt oly egyszerű

a síp, a sík vidék,
a nyíltszívű gyereknép
- bár sose voltam én e helyt a vendég -
„Kitették ezt is”, „büntetett tanár”
így vitt a lassú hír, unatkozó madár.
Csapott szárnyával egyet,
fölkapott,
le is tett mindjárt, elhagyott.
*

Nem unja még, nem unja már
a sás kiostált zümmögését,
nádborotvák fenekedését,
a szent beszéd virgácsolását?
De lám! enyém s öné a vén mező
mióta már, s bár lakkos fényéből

kihalt a tükrös csizmaszár
lassan beérünk, sorsom áldhatom,
nem is lesz nagy batyu
majd ön a hátamon.

Tolószekér

Lehúzódok lapu alá,
hátha utolsó ez a nyár is
buzogány kojtol, hófehér
hordágyam vagy te dúrt kanális.

Fülembe sűg lágý földhüvely
s mint bőréből kivont
dús bögyörő, a lovaké
ügyelni jön föl egy vakond.

De ezt nem láthatom soká
a Nap bimbója megremeg
és keble halmát nyomja rám
a végsőt dobbanó meleg.

S túl a nádon, innen az éren
most már jöhet zörögve értem,
zörögve jön és ideér
a zord muhar tolószekér.

Ivar Ch'vavar

A bezárt szoba

(A szöveg az egyiptomi Halottak Könyve 125. fejezete alapján íródott.)

Az Istenek Szívei,
Belei és Gyomrai,
Mirigyei és Tüdői
Hogyha mennek és ha jönnek
(Nappalonta, éjjelente)
Rólam szólnak: Bárha jönne!
Jönne már, ki íme itt van!
Ki vagy és mi a Neved?
- Bodza Ága az én Nevem.
Láthatatlan hang hat át a Téren
S így felel: Lépj be hát!
Ím bozótos külvárosok...
Egy körhinta falovakkal,

Öreg este, nyárfalomb...
A hang faggat most tovább:
És mit leltél utadon?
- Lábat és Kart.
- Mit mondottál nekik? -
- Öröm és Nyugalom. -
- Ők mit adtak neked?
- Kialudt fáklyát, megvakult tükröt.
- S mit tettél te avval?
- Hajnalban a kertben
Elföldeltem őket.
- Mit leltél a földben?
- Kőjogart találtam.
- Ismered-e a Nevét?
- Neve: Szabad, mint a Szél.
- Mihez fogtál, amikor már
Mind a fáklyát tükröt
Mélyen földbe tetted?
- Kimondtam a Varázsszókat,
Kiföldeltem a Dolgokat,
Fáklyát oltottam,
Tükröt törtem...
A Főpap kertjében történt.
- Hát utána?
- Fejem bokrok közé hajtván
Harmat hűsét megéreztem.
- Jöjj a Szoba ajtajához,
Ismered már a Valóság, az Igazság
Két szép ikerarcát.

*

Szoba ajtajához jöttem
Ajtó Kulcsa így szólt hozzám:
- Nem jutsz által.
Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Óra Reze Kaptár Fénye
Íme, ez a te Neved.
- Nem jutsz által.
- Mondta a bal Ajtófélfá.
Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Harang Mélye Hang Bölcsője
Íme, ez a te Neved.
- Nem jutsz által.
Mondta a bal Ajtófélfá.
- Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Palack Mélye Csatak Fészke
Íme, ez a te Neved.
- Nem jutsz által.
Szólt a Homokkő Küszöb.
Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Nárciszok közt tipró Bika.
Íme, ez a te Neved.
- Nem jutsz által.

Szólt a zár, az Ajtó Zára.
Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Mária Ujja, lába Ujja van a számban.
Íme, ez a te Neved.
- Nem jutsz által sohasem.
Szólt az Ajtónak Kilincse.
Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Borjú Szeméből ülőke.
Íme, ez a te Neved.
- Nem jutsz által sohasem.
- Szólt hozzám az Ajtó Óre.
- Vagy titkos Nevemen szólíts.
- Hegyes Horog Nyalogató.
- Íme, ez a te Neved.
- Nos, mindönket megnevezted:
- Lépj be hát!

*

Nem akarom, hogy lábad tapodjon,
Szólt hozzám a Szoba-padló.
Szaglik, fekete mind a kettő.
Engem mostak, felsöpörtek,
Megszenteltek.
Ne lépj be hát!
Vagy pedig mondd mindkét lábad
Titkos Nevét, s megtisztulnak:
Ha nem, megégetem őket.
- Pillangóknak száza,
Ez a jobb lábam Neve;
- Halak Füle Porcogója,
Ez a bal lábam Neve.
- Jól van, menj hát!
- Rád se nézünk, így beszélnek
Az Arcképek Keretükben:
Oly igazán nagyon csúf vagy,
Ne jöjj tovább!
Hacsak nem tudod Nevünket,
Mindannyiunk titkos Nevét.
De ha így van, mondd el őket.
- Bandzsa, Púpos, Lásasincsen,
Félfenekű, Rühös, Renyhe,
Kapafogú, Zsugoragyú,
Íme, ez a Nevetek.
Nézzetek meg, jelentsetek be,
Amint azt megígértétek.
- Lépj által a Küszöbön, jöjj,
Hadd nézzünk hát meg magunknak...
Kinek kell, hogy bejelentsünk,
Tudod-e?
- Hát Annak, akit a csüngő
Öltözetek rejtenek.
- Mit tudsz róla?
- Ő a Holttest a Szobában,

Körbevéve Gyertyafénnyel.
Ő az Ős, az Ős Személy,
Ő az Ős, az Ősök Őse...
Olyan, mint egy palacsinta,
Amely sül a tűzhelyen;
Ő fekszik a Koporsóban,
Nagy sírástól körbevéve;
Ő vonzza a kék Legyeket
És az Apró Egereket;
Ő vonzza a Napot is;
És a korlátatlan Eget;
Ő a Mosdókagyló Vize,
Melyben képünket megmossuk;
S az illatosított szappan;
Ő adja az Életet.
Szőke minden hajaszála.
Szeme kék;
Húsos a szája
És fénylenek a fogai...
Két kerek szép melle is van
S hosszúak a combjai;
Izmos a szeméremajka,
Megszorítja jól az ujjad;
Úgy hívják; hogy Fiala Lány.
*
- Jöjj hát fiam, itt van ő.

Lackfi János fordítása

Herczeg Tamás

Tavaszi etűd

kamillaillatú április susog
távoli rejtelmeket
hűvös tavaszi csöppekkel esődobolás
az ablakokon
menedék a vers
édes szülötte a bennem élő csendnek
hallgatom ahogy némán suttognak
a meghitt sorok
fogjuk egymás kezét
hozzám bújnak a bús mondatok
és az elmúlás titokzatos hírnökeként
a világ
ránk alkonyodik

Szerelmes vers

Sarjadó fű
Csendes téli este
A strandról hazatérő shamponszagú lányok is
Az elmúlás hangulatát
Ontják
Már alig hiszem hogy Te keresel
Ha cseng a telefon
Halott emléked
(Hiszen nem akarsz engem)
Halott szerelmem
Örök emlékét idézi

Hanzó Ildikó

Füzér

Téli ködben
lehajtott fejjel
fűzfa áll

büszkén biccent
az ifjú luc

mindig kitárt karokkal
fürtökben kínálja tobozait
a feketefenyő

érintetlenül
árokban emlék poshad
fázósan fogad

faágak élet
apró vízcseppcsillagok
körülölelik

tűlevelek közül
az ünnep morzsáit szedegetjük

Gulyás Imre

Madarat tart a kék

Madarat tart a kék,
magasan, mint a Nap,
madaras ég alatt
gyerekek játszanak.

Levelet gyűjtenek,
magokat, jó sokat,
jegenyekérgeket,
csecse virágokat.

Magam is gyűjtenék,
magam is az valék,
csecse virág magon
madarat tartanék.

Az a szelíd madár,
ki szomorú dalom
tuli magok közén
szedi az udvaron.

Ahol a zsenge zöld,
hol a madársereg,
tavaszi fészekalj
faluja sír, cseveg,

hol ici ablakok
zsaluja szűzi szél s
keleti fészerek
kakasa birbitél,

odasereglene,
biz oda ó s parány,
cinege-szárnyakon,
csak oda, mindahány.

Csobai László

Szobor

Ércöltöny,
Puha hóprém gallér.
Mögötted fal zár
teret, időt.
Ünnep körötted,
percnyi trombitás csönd
Gyermekeikkel anyák
hordozzák
jókívánásaikat,
apák állnak
mögöttük.
Meghitt zsúfoltság.
Hó alatt is érzik:
a múlt a megváltó,

s a jövő távolodik.

Tóth-Máthé Miklós

A kötél

kis hangjáték

Szereplők

Öregember
Vasutas
Kecskés Guszti
Kanyok Dávid
Bíró Pista
Hegedűs Marci
Fónagy Péter

I. Vasúti váróteremben (Ennek megfelelő nyüzsgés, kinti zajok, vonatfütty...stb.)

ÖREGEMBER: (be) Aggyon Isten jó napot! Szabad ez a hely, vasútas úr?

VASUTAS: Eddig szabad volt, de ha leül, akkor már nem lesz az... No, üljön csak le bátyám.

ÖREGEMBER: Köszönöm... Elfáradtam kissé, mert sokat járkáltam bent a városban.

VASUTAS: Más is elfárad ha járkaál, de biztos megvult rá az oka.

ÖREGEMBER: Meg... Ez a kötél.

VASUTAS: Látom... És hol vette?

ÖREGEMBER: Hol is...? No, várjon csak... Mert ugye én nem vagyok annyira ősmerős ott, de talán maga jobban fogja tudni... Elég az hozzá, hogy előbb a piacon kerestem, de mert ott nem találtam, hát kicsit távolabb mentem... Emlékszem, van arra egy szép templom is... Kálvinista... Régi; fazsindelyes... Annak a közelében van egy utca, a nevét nem tudom, de úgy a közepe táján található az az üzlet...

VASUTAS: Értem... Aztán minek ez a kötél magának?

ÖREGEMBER: Fel akarom vele akasztani magam... Erős kötél, ez biztosan megtart. A múltkor egy megkopott, régi kötélre próbáltam felkötözködni, de bizony az nem bírt meg.

VASUTAS: (szünet) Mit akar maga csinálni?

ÖREGEMBER: Hát hiszen megmondtam... Tudja vasutas úr, az a régi kötél még az apámtól maradt rám. Foszlott volt már, mállott. Nem is tudom, minek kezdtem azzal... De ebben itt nagyon bízom... Ez olyan mint a töretlen csikó... Rugalmas... No, próbálja meg elszakítani!

VASUTAS: Vigye innen ha jót akar, hallja! Mit ijesztgeti itt az embert?! Menjen haza és aludja ki magát!

ÖREGEMBER: Bizony ezt jól mondta... Hazamegyek, aztán ki fogom aludni magam. Nem költ már föl engem semmiféle vekker.

VASUTAS: (felugrik) Na, nekem ebből elég! Nem hallgatom tovább! Úgy látszik, nem csak a kötelet kereste, hanem a kocsmákat is, aztán többet ivott a kelleténél. Vén részeges! (Hallani ahogy elmegey.)

(Átkötő zene)

II. Vonaton (Ennek megfelelő hanghatás.)

KECSKÉS GUSZTI: Hazafelé, Miska bácsi?

ÖREGEMBER: Haza... Ahogy látom, te is.

KECSKÉS GUSZTI: Ideje már... Elég volt a melóból... Holnapig látni se akarom a gyárat... Hol vette ezt a jó kötelet, Miska bácsi?

ÖREGEMBER: Hát hol vettem volna... Bent a városban... Előbb a piacon kutattam utána, de mert ott nem találtam, hát kicsit távolabb mentem... Emlékszem van arra egy szép templom is... Kálvinista... Régi, fazsindelyes... Annak a közelében van egy utca, a nevét nem tudom, de úgy a közepe táján található az az üzlet...

KECSKÉS GUSZTI: Aha... Aztán minek ez a kötél magának, Miska bácsi?

ÖREGEMBER: Fel akarom vele akasztani magam. Erős kötél, ez biztosan megtart. Tudod, Guszti öcsém, a múltkor egy megkopott, régi kötélre próbáltam felkötözködni, de bizony az nem bírta.

KECSKÉS GUSZTI: Hallja, ne vicceljen velem, Miska bácsi!

ÖREGEMBER: Nem viccelek én, Guszti öcsém. Minek is viccelnék? Sose volt nekem kedvem a vicchez, te is tudod. Komolyan szóltam én most is.

KECSKÉS GUSZTI: De hát, hogy a fenébe jutott ez magának az eszébe?

ÖREGEMBER: Régen eszembe van ez már, Guszti öcsém. De hát még nem jött el az ideje. Most eljött, aztán úgy is lesz. Jobb ezt minél előbb letudni.

KECSKÉS GUSZTI: A gyerekei! Azokra nem gondol?

ÖREGEMBER: Meglesznek ők mér nélkülem is. Ha nem így lenne, írának olykor, de hát biztosan megvan már nekik is a maguk gondja, baja. Idegenben sem könnyű az élet.

KECSKÉS GUSZTI: Hát nem... Az igaz.

ÖREGEMBER: Na látod... Akkor meg mi szükség már itt rám? Eleget éltem... Meg is elégeltem... Jobb lesz nekem már odaát.

(A vonat megáll)

KECSKÉS GUSZTI: Na itthon is volnánk... Sietek, mert még akad dolgom a ház körül... Azért csak gondolja meg, Miska bácsi.

ÖREGEMBER: Már meggondoltam.

KECSKÉS GUSZTI: Maga tudja... Isten megáldja! .

ÖREGEMBER: Téged is, Guszti öcsém.

(Átkötő zene)

III. Falusi utca (Ezt jelző hanghatás.)

KANYOK DÁVID: Hát te, komám? Hol vetted ezt a jó kötelet?

ÖREGEMBER: Bent a városban.

KANYOK DÁVID: Azt én is sejtem, de hol...?

ÖREGEMBER: Annyi biztos, hogy nem a piacon, mert ott nem leltem. Onnan indultam tovább és elértem egy szép templomig... Kálvinista... Régi, faszindelyes... Annak a közelében van egy utca, a nevét nem tudom, de úgy a közepe táján található az az üzlet.

KANYOK DÁVID: Aztán minek neked ez a kötél, komám?

ÖREGEMBER: Fel akarom vele akasztani magam. Erős kötél, ez biztosan megtart. Tudod, Dávid, a múltkor egy megkopott, ócska kötélre próbáltam felkötözködni, de bizony az nem bírta meg.

KANYOK DÁVID: (szünet) Jó kötél ez, komám, kár ezt elpocsékolni. Ha már meghibbantál, akkor ugorj inkább a Tiszába, az is megteszi. De ezért a kötélért kár. Én mondom ezt neked. Mennyiért adták?

ÖREGEMBER: Semennyiért. Hiába kérded, nem adom el.

KANYOK DÁVID: Pedig megvenném. Még meg is fejezném az árát, akár kétszáz forinttal is. Tudod milyen régóta keresek már egy jó borjúkötelet? A vejemnek meg hiába rimáncodom, hogy vegyen. Úriember. Annak már nem olyan

a jószág, mint nekünk. Neki már csak a gyár, meg a szórakozás. A ház körül meg vesződjön a vénember. Add el nekem, Miska komám.

ÖREGEMBER: Nem lehet, Dávid. Mondtam már, hogy mire kell! Honnan kerítsek most egy újabb kötelet? Beláthatod, hogy nem tehetem.

KANYOK Dávid: Azt hittem, jó komák voltunk. A fronton még támogattalak is, amikor a lábadba fűrődött a golyó... Nem hittem volna, hogy egy rongyos kötél miatt... De hát te tudod!

ÖREGEMBER: (indulattal) Értsd már meg, nekem se mindegy, milyen kötélre akasztom fel magam! Nem szeretnék úgy járni, mint a múltkor, hogy majd a lábamat törtem, amikor kirúgtam magam alól a hokedlit, aztán elszakadt a kötél. Láttam én mindjárt, hogy rossz, de hát nem volt más.

KANYOK Dávid: (szünet) Csakugyan fel akarod kötni magad?

ÖREGEMBER: Mondtam már...

KANYOK DÁVID: Akkor igazán mindegy, hogy mire. Van nekem otthon egy nadrágszíjam, kétszer körbe ér a derekamon, megpróbálhatnád azzal. Olyan az, mint a vas, a beretvémat szoktam megfenni rajta. Na, mi a véleményed?

ÖREGEMBER: Az, hogy maradok a kötélnél. Ne is próbálj lebeszélni róla.

KANYOK Dávid: Ez az utolsó szavad?

ÖREGEMBER: Ez.

KANYOK Dávid: Akkor, komám, mi többet nem köszönünk egymásnak!

ÖREGEMBER: Akkor nem köszönünk.

KANYOK DÁVID: Mert, hogy te egy vacak kötél miatt...

(Átkötő zene)

ÖREGEMBER: (egyedül) Bámulj csak utánam, bámulj... Azt várod, hogy meggondolom magam?

Azt várhatod...! Menj be, aztán vásárolj... De hát az törődéssel jár, ugye? Az a jó, ha más fárad... Még ilyet! Hogy egy nadrágszíjjal... Hát mi vagyok én? Kutya?

(Átkötő zene...)

IV. Italbolt (Ennek megfelelő zajok)

ÖREGEMBER: (be) Aggyon Isten jó napot!

BÍRÓ PISTA: Jó napot Miska bácsi! Hol szerezte ezt a jó kötelet?

ÖREGEMBER: A városban, Pista fiam... Előbb a piacon nézelődtem utána, de mert ott nem találtam, hát tovább kellett mennem. Aztán az utamba került egy szép templom... Kálvinista... Régi, fazsindelyes... Annak a közelében van egy utca, a nevét nem tudom, de úgy a közepe táján található az az üzlet...

BÍRÓ PISTA: Aztán minek ez magának? Csak nem akarja felkötni magát?

ÖREGEMBER: De bizony, hogy azt akarom, Pista fiam... Erős kötél, ez biztosan megtart. Tudod, a múltkor egy megkopott, régi kötélre próbáltam felkötözködni, de az leszakadt alattam.

BÍRÓ PISTA: (nevetve) Mi a fene! Hallottátok?! Miska bácsi fel akarja kötni magát! No, atyus, ismételje már meg, mit akar!

HANGOK: „Mi az?” „Mi van?” „Ki akarja itt felhurkolni magát?”

FÓNAGY PÉTER: Ne bolondozzon már, Miska bácsi! Nem gondolja tán, hogy elhisszük?

ÖREGEMBER: (dühösen) Nem-e? Hát mi az én szavam, hogy semmibe veszitek? Ehol a kötél! Nem ruhát szárítani vettem! Erős kötél, ez biztos nem fog leszakadni, ha a nyakamra teszem!

FÓNAGY PÉTER: Dehogy nem. Ez is le fog. Hozzá se kezdjen. Vacak kötél ez, Miska bácsi.

ÖREGEMBER: Hát ha vacak, akkor szakítsd el! Na lássuk! Ne csak a szád járjon!

FÓNAGY PÉTER: Láncot adjon nekem, bátyám, ne egy madzagot. Ezt még a Bíró is el tudja szakítani. Nesze, Pista.

BÍRÓ PISTA: Semmiség. Csak rá kéne fújniom és úgy hullna szét, mint a pitypang. Fricskázd már el, Marci.

HEGEDŰS MARCI: Ezt? Alig értem hozzá, máris bomlik. Béla, add csak tovább. Fogadom, hogy mire körbe ér a kocsmában, már cafatokban lesz.

(Zene)

ÖREGEMBER: Hé! Hol a kötél? Adjátok elő! Nem értitek? Nekem ez a kötél kell! Nem játékszernek vettem, hanem mert fel akarom kötni magam! Ti ezt nem értitek, ti mindenből csak viccet csináltok! Nem tudjátok ti az én soromat, senki sem tudja... senki... (szünet). A kötelet! Hol van? Hová dugtátok?

FÓNAGY PÉTER: Igyon, Miska bácsi.

ÖREGEMBER: Nem kell! Haggy békén! Megtalálom! Azért is megtalálom. A hordó mögött van? Vigyázz onnan, te... Eressz oda...

(Hallatszik, ahogy a hordót gördíti, majd székeket tologat.)

BÍRÓ PISTA: Oda se neki, atyus! Rossz kötél volt az. Egy csirkét se bírt volna el, nemhogy magát.

ÖREGEMBER: Új kötél volt! Vadonatúj. (Szünet) Nem hiszed? Nem hiszitek? (Szünet) Most mit vigyorogtok itt? Csak álltok és vigyorogtok... Egyebet se tudtok... Egyebet se... A kötelem meg sehol... (szünet). Hát lehet ezt? ... Szabad ezt...? Fiaim... (szünet).

BÍRÓ PISTA: Na jöjjön, Miska bácsi. Igyon meg egy féldeci kevertet. Aztán felejtse el az egészet.

ÖREGEMBER: Nem felejttem... Nem én... Miért? Te csakugyan azt állítod, hogy az egy rossz kötél volt?

BÍRÓ PISTA: De még mennyire! Becsapták, Miska bácsi. Magára sóztak abban a boltban egy vacakot.

ÖREGEMBER: Becsaptak? (Szünet) Hát hiszen lehetséges... No... Lehetséges... Meglehet, hogy az is csak elszakadt volna, Pista fiam... Aztán a végén még kitortem volna a nyakam!

(Zene)

John Masefield

Tenger-láz

Látnom kell a tengert újra, az árva tengert, kék egét,
Kérlek nagy hajó, fényes csillag, legyél jó vezér,
S te kormányrúd, szél zugása, lobogó vitorlám vászna,
Szürke köd a tenger arcán, szürke hajnal-hasadás.
Látnom kell a tengert újra, rohanó, hömpölygő hullámok hívnak,
Vad hívásuk, tiszta hangjuk nincs erőm, hogy megtagadjam.
Esdve kérek szeles napot, mikor fehér felhők úsznak,
Feldobott ágat, zúgó habot, rikoltó sirályokat.
Látnom kell a tengert újra, e kóbor cigány életet,
Bálnák útját, sirály röptét, hol a szél metsző pengeél.
Esdve kérek vidám mesét, víg kalózok történetét,
Enyhe nyugtot, édes álmot, ha vígságunk már végetért.

Kőszegi Barta Kálmán fordítása

Greco Krisztián

Médium

„Mivel az utak felejtenek, időnként végig kell menni rajtuk.”
(Kemény I.)

olyan baglyos este van,
az öregek tán nehezen lélegeznek
csak a hűtő bűg,
mint úgy nagy hallgatások idején
és a szomszéd kutyája
átkukucskál.
gyakran megfordul a fejében
hogy út vezet keresztül a
kertünkön
és ilyenkor rengetegen járnak.
én felelős vagyok mindnyájukért
szégyellném magam, ha azt mesélnék
gondatlan vagyok.
néha hónapokig nem alszom

csak várom a vendégeket,
térdem összeszorítom
és mindegyik után elmondok egy
üdvözlégyet.

Kántor Zsolt

Szertefoslás, felsejls

Kezek hordják össze a nyugalmat. Azután szétfúja a szél, megbomlanak az évek. Egy vonat húz át az emlékezeten, s az a kevés kis bizonyosság is elszáll. A kétely helye sajog, a szív gyöngyökkel megtöltött zacskó. Kiszakad az is, elperegnék a konkrétumok. Újból szóhoz juthat a segéddisziplína, annak felfogása, ami megfog. Nem tudják, miként történik velük, ami már megesett. Az életük, úgy tűnik, titok, pedig nyitott. Akár egy akceptálható mentség. Egy hazugság, ami vonzalmakat hordoz. Őszülő őszi szöttek. Meleg haj, barna írha. Idő göndörödik, víz ömlik. Fürtökben lóg le az ég, ahogy beborul. Ahogy egy kőbe botlik a csermely, a levelekre csurran, pillanatnyi szobor minden fröccsenés. Egy kacs a csillagkupolából, kentaur-szempilla. Maj kiugrik a motor, a bordák alkotta cella megroppan. Nem csukódik le velük a redőny, tovább pereg a szemhéjcelofán. Megtapintanak a nyelvüket belül, de az visszahúzódik hátrább. A nyelv vonul vissza, kicsúszik folyton a kezek közül. Hát megfoghatatlan volna a nyelv, sikamlós nedvű bársony. Hamvát megóvjja, hisz folyton borzong.

Csalánok között tócsa

Hajszálak között vízcsepp.
Ahogy végigszalad a gerincen az eső,
megpillantod álmodban a bálványt.
Donna Macedónia sziluettjét.
Hízélgés és szürreális reflex óv
az egyenetlen, lankás formavilágtól.
A hegedű alakú zsöllye, egy elcsalt csók,
megrázott hajzuhatagból hull ki a pátosz.
Alvás közben is fogja a kezem, így relaxál,
az Isten. Alteredgóm csak téblábol a bozótban,
csupa túske, bogáncs az idő. Mintha idegek
hasadnának ketté a telefonkagylóban.
S az ellazulás mohával bélelt barlangba vezet,
cseppkövekbe fúrja golyófejét a hajnal.
S a vízió, akár az ezüstpapír gyűrődni kezd.

Terasz

Pillangók gyűltek az imakönyvre!
Könny csurran? Szőlőfürt gyöngye?

Mennyi gesztenye: Csönd s Te?
Sok gally és haj, ki szedi össze?

Imára kulcsolt kézben jácint
A diófa bólint és átint
Merengés bokra! Más nincs?
Szavak bent, körtefák kint.

Növények között gond, töprengés.
Emlék, Trauma, Bor, Égzengés -
Elhagytál, Szent Ész?
A tudat picinyke világ; tét.

Hermeneutika

ami a szájbán van az a nyelv
bár nem a beszéd az amivel ízlelünk
olykor azonban ráharapunk
mert tévedünk

Esszé

Földényi F. László

A történet titka

„Belőle, ha megéri, nagy király vált volna még”, mondja Fortinbras, de közben már sietteti is a katonákat, ürítsék ki a színpadot. Talán mert úgy gondolja, most az ő darabja következik. Pedig hagyhatna még egy kis időt. Horatióéknak, a nézőknek, s persze magának is. Egyszóval az életben maradottaknak. Azoknak, akiknek egyelőre még nem ért véget a története. Akik még töprenghetnének, valóban nagy király lett volna-e Hamletből. Mert akár ezzel a kérdéssel is zárulhatna a Hamlet, tetézve a darab sok egyéb rejtélyét, tisztázatlanul hagyott körülményét.

Valóban: mi történt volna, ha életben maradt volna Hamlet? A kérdés elsöre elég hiábavalónak hangzik. Annyira azért mégsem, hogy - ha már egyszer a királyfinak úgylis annyi megpróbáltatásban volt része - ne lehetne eljárni ráadásként még egy ilyen gondolattal is. Mint ahogyan a kisgyermek is, ha véget ért a mese, rendszerint fölteszi a kérdést: és mi történt utána? Nem egyszerűen csak azért kérdez, mert kíváncsi s tapasztalatlan. Inkább mert lélekben még meztelen. Egyelőre még nincsen úgy felvértezve a világgal szemben, mint a felnőtt, a különféle kivédhetetlen megpróbáltatások még nem tették annyira próbára, s az események (az „élettörténet”) menetét még nem érzi annyira végzettségűnek és feltartóztatatlannak. Egyszóval, sejti ugyan az élet teljességét (egyébként nem kíváncsiskodna), mégsem nyugszik bele, hogy az megfejthetetlen és örökös titokként nehezedjen rá. A naivnak tetsző kérdés - „és mi történt azután?” - gyermeketegnek hangzik. Ám a felnőtt ez esetben talán példát is vehetne a gyerekekről. Vajon tényleg az

érettségének és bölcsességének a jele az, ha e titokra - sejtve, hogy az úgylis megfejthetetlen - megpróbál egyáltalán nem is gondolni? Nem inkább a lélek fáradtságáról, a szellem megkopásáról árulkodik ez?

Mesékről van persze szó. Meg drámákról. És regényes históriákról. Ezek nagyobb „terhelésnek” vannak kitéve, mint az egyéb művészetek alkotásai. Hiszen egyedül ők rendelkeznek szavakban is összegezhető történettel és cselekménnyel. S hogy mi ez a „teherpróba”? Ama bizonyos „és mi történt azután?” kérdés. Egy vers kapcsán aligha merülhet fel, mi lesz az utolsó szót követő pont után. Ennek minden pontja „archimédeszi pont”, s a költemény ettől megbonthatatlan. Ha mégis boncolgatni kezdik, akkor éppen ez az „archimédeszi” jellege vész oda. Az eleven költemény betűkből összeragasztott szóhullává torzul. A képekkel is hasonló a helyzet: mégoly sokáig feledkezzünk is bele egy festmény látványába, mint Dosztojevszkijjal történt Raffaello drezdai Madonnája esetében, föl sem merül annak gondolata, hogy azt „továbbfessük”. Hiszen éppen azt csodáljuk benne, hogy így, és éppen így van megfestve. Nem önmagában Madonna nyűgöz le - hiszen oly sokszor megfestették már -, hanem ez, és kizárólag ez a Madonna. Vagyis: a csodálat titkos tárgya nem a téma, hanem a festőiségnek az a megnyilvánulása, amely elválaszthatatlan ugyan az ábrázolt témától, de mégsem abban gyökerezik. S még nyilvánvalóbb ez a zeneművek esetében: ott eleve a témának a fogalma válik kérdésessé - zenét hallgatva tényleg olyasmit élvezünk, ami „semmire” nem vonatkozik, semmilyen tárgyhoz nem kapcsolódik. Emiatt eszünkbe sem jut, hogy bármit is hozzátegyünk. Ha egy vonósnégyes véget ért, akkor valóban minden véget ért. Nincsen még egy zenei hang, amely hozzáfűzhető lenne.

Egy pillanatig sem kétséges persze, hogy ugyanez érvényes egy drámára, egy regényre, de még egy mesére is. Ellenpróbának elegendő felidézni bármely „Színházi kalauz” vagy „Száz híres regény” vértelen és unalomba fulladó tartalmi kivonatát. És mégis: mi lehet az oka annak, hogy a történetek ennek ellenére olyan kitartóan és makacsul képesek elcsábítani az olvasót és hallgatót - sőt sokszor magát az elbeszélőt is -, hogy folytassa őket? Mivel magyarázható a csalódás, ami gyakran erőt vesz az emberen, ha eljut egy lebilincselő regény végére? Meg az a különös ellentmondás, hogy egyre lázasabban és türelmetlenebbül olvassa a könyvet, miközben azt szeretné, hogy az soha ne érjen véget?

Minél lenyűgözőbb egy regény vagy egy dráma, az olvasó annál hajlamosabb föltenni azt a - szavakban talán meg sem fogalmazott - kérdést: és azután? Az életben nem törődik a létezés nagy rejtélyével; de a könyvet becsukva fantáziálni kezd. Vajon mi történik Gregor Samsa nővérével és szüleivel? Tess of the D'Urbervilles halála után hogyan boldogul majd Angel? Milyen sorsa lesz Kohlhaas Mihály gyermekeinek? Miként hasznosítja katonaiskolai tapasztalatait a serdülő Törless? És vajon mihez kezd Philip Marlowe a bűntény felderítése után? Hogyan lát hozzá a rendcsináláshoz Fortinbras? És Godot? Valóban soha nem fog eljönni?

Sok író maga is érzi, hogy miközben a történet végére pontot tett, a homályt, ahelyett, hogy eloszlatta volna, inkább növelte. A pikareszk regények szerzői eleve a befejezhetetlenséggel kacérkodtak - hőseiket talán éppen azért bocsájtották újabb és újabb kalandokba, mert érezték: hiába fejeződnek be az egyes történetek, mindig marad valami, ami egyáltalán nem fejezhető be. Mintha folyamatosan egy véget nem érő, hatalmas szőnyeget szőnének, amelynek mintha az egész életet kellene betakarnia - úgy, mint annak a tökéletes térképnek, amely pontosan egybeesik a feltérképezett tájjal. A 16. század eleji spanyol regény, az Amadis de Gaula négy könyve arról szól, hogy az unokák ugyanazt csinálják, mint nagyapáik; s amikor Garci Rodríguez de Montalbo egy újabb könyvvel egészíti ki, azt serfiának nevezi, ami a faliszőnyegre utal.. Az élet olyan, mint egy hatalmas perzsaszőnyeg, amelyben az egyes életek bele vannak szövve, de amely ezeket mégis felülmúlja s olyan összefüggést teremt, amelyre az egyes életeknek nincsen rálátása.

Cervantes is, miután befejezte a Don Quijote első részét, a második részben saját teremtményeibe bonyolódott bele. Nemcsak hőseit léptette újra színre, hanem immár a róluk szóló első részt is, megteremtve ezzel az önmagát tematizáló regénytípust, amelyhez a szerzők később előszeretettel folyamodtak - Novalistól André Gide-ig, Sterne-től Ecoig, Unamunótól Botho Straussig. A „mi történt azután?” kérdés munkál ezek mögött is. Talán mégis írható olyan történet, amely Möbius szalagként önmagába visszakanyarodva, úgy ér véget, hogy vele együtt minden - az egész élet is -

vége? A tökéletes regény alighanem az lenne, amely a mindenkori olvasót is magába szippantaná - s a történet az ő halálával fejeződne be. Vagy egyáltalán nem fejeződne be - ahogyan nincsen befejezve Defoe Roxanája, Sterne Tristram Shandyje, Novalis Heinrich von Ofterdingenje, Gogol Holt lelkekje, Dosztojevszkij Karamazov testvéreleje, Musil Tulajdonságok nélküli embere vagy a Szélnápos vallomása Manntól. Ha befejeződtek volna, akkor íróknak talán további akadályoknak kellett volna elébe nézniük. Mint Ibsennek, aki befejezte ugyan a Nórát, de érezte, hogy a hősnője döntése további indokokra szorul. Megírta hát a Kísérteteket, amelyben bemutatta: mi történne, ha Nóra mégsem hagyná el férjét. A Kísértetekre viszont Strindberg válaszolt, s Az apában ugyanezt a történetet egészen más oldalról mutatta be. De közben tisztázatlan maradt, hogy hová mehet Nóra. Ibsen nem árulja el. Shaw viszont megírja a Warrené mesterségét, s fölöttébb cinikus következtetéseket von le. És a sort lehetne folytatni. Mi lesz Vivie-ből? Lehet, hogy Blanche Dubois-ban ő támad új életre? Benne viszont akár Wilde Saloméjának távoli rokonára is ismerhetünk. Akiben pedig Phaedra vagy Médeia vonásai derengenek föl. A sort végtelenségig lehetne folytatni. A versekkel, festményekkel vagy zeneművekkel nem lehetne így eljátszani; a drámák és a regények történetei között azonban, némi leleményességgel, meglepő összefüggéseket lehet teremteni. Talán nem is olyan abszurd gondolat, hogy - Borges bábeli könyvtárába beülve - a világirodalom összes drámáját és regényét egyetlen hatalmas történetként olvassuk.

Soha senki nem írta meg persze ezt a Történetet - és mégis, mintha minden szerző ennek gondolatával kacérokodott volna. Maradékátalanul persze senkinek nem sikerült. Homérosznak éppúgy nem, mint a Biblia szerzőinek, s a középkori elbeszélők ugyanazzal a dilemmával szembesültek, mint Céline vagy Joyce; mesélni kell, - még hozzá annál kimerítőbben, minél nyilvánvalóbb, hogy úgysem lehet mindent elmesélni.

A történetek váltakoznak s kimeríthetetlen gazdagság jellemzi őket. De elmesélésük módja ehhez képest aránylag keveset változik. Az egyéni, illetve korstílusok természetesen különbözőek, miként az elbeszélői technikák is. De az igény, amely az írókat évezredek óta mesélésre készíti, hasonló, s annak vágya is, hogy az adott történetet teljessé és (nem is annyira a szerkezetét, mint inkább a látásmódját illetően) befejezetté tegyék. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy bár az epikának vagy drámának a történet a lelke, e történetet mégis valami olyasmi élteti, ami nem belőle magából következik. Az elbeszélő egy történetet mesél el, de meséjének végső horizontja e történet elemein és alkotórészein kívül húzódik. Nem hiába kéri titokban az olvasó az író, hogy bárcsak folytatná a művet; s az is érthető, ha az elbeszélő sokszor maga is úgy érzi, hogy tovább kell bonyolítani azt, amit egyszer már befejezett. Ami persze többnyire csalódást eredményez. Defoe, felbátorodva a Robison Crusoe nem várt sikerén, megírta a folytatást, sőt még a folytatás folytatását is. Ma már egyikre sem emlékszünk. Nem is csoda. Defoe, vérbeli újságíróként, egy tévedésnek esett áldozatául: azt hitte, egy elbeszélés lelke és szíve a történet (a hír), amelynek fonala végtelenségig szöhető. A Robison első része azonban éppen azért lett örökérvényű, mert a történet elemein túl valami egyebet is érzékeltetni tudott, ami semmilyen eseményre, semmilyen epizódra, semmiféle bonyodalomra nem volt szűkíthető.

Valamit, ami nem a történetből következik - még ha adott esetben ez az ismeretlen egy történet formájában tud is csak megnyilvánulni. E rejtélyes valami ugyanúgy „működik”, mint a zeneműben a semmilyen témának nem kiszolgáltatott zeneiség, vagy a festményben a már említett „festőiség”. Ez utóbbi nem azonos a témával, de a színnel, a kompozícióval, a fény-árnyékkal vagy valamilyen egyéb festői technikával sem. Malevics „tisztá érzékenységnek” nevezte ezt a műből ki nem vonható, mégis bekeríthetetlen minőséget, s ezt írta: „Azt hiszem, hogy Raffael, Rubens, Rembrandt stb. művészete a kritika és a közönség szemében nem más, mint megszámlálhatatlan 'dolog' konkretizálása; ezek aztán láthatatlanná tették azt az igazi értéket, mely az ihlető szenzibilitásba volt bezárva.”

A drámában és az epikában is megnyilvánul ez az ihlető szenzibilitás. Ez teszi elevenné az adott történetet: olyan távlatokat villant föl, amelyek a történetnek valódi súlyt adnak, és közben mégis lebegővé teszik. Ilyenkor derül ki, hogy történetek közepette zajlik ugyan az élet, ám ez mégsem korlátozódik pusztán történetekre. Olyan a történet, mint egy köldökzsinór: rajta keresztül kapcsolódunk valami éltető, táplálékot nyújtó ismeretlenhez. Nem könnyű lemondani erről a

közvetítő köldökzsinórról. A történeten túli ismeretlennel - pusztán léttel - nehéz és veszélyes közvetlenül szembesülni; erre legfeljebb a gyermek vágyik. De ugyanígy a gyermek kiváltsága az is, hogy kizárólag a történetekbe feledkezzen bele, anélkül, hogy ez veszélyt jelentene neki. A felnőtt is megteheti - de neki már súlyos árat kell ezért fizetnie: a létezés soha meg nem fejthető rejtélye elfeledésének az árát. Ez pedig a szellem kiszáradásához, vagy éppen elmocsarasodásához vezet - rosszabb esetben akár a lélek megbetegedéséhez is.

Ennek az ismeretlennel a vonzerejével magyarázható, hogy a történetek, mégoly megnyugtatóan érjenek is véget, kérdőjeleket hagynak maguk után. Valóban nagy király vált volna Hamletből? Mi Raszkolnyikon további sorsa? Készül-e újabb bosszúra Moby Dick? Mihez kezdett volna Werther, ha nem öli meg magát? És milyen útvesztők várnak Querelle de Brest-re Genet regényében? E kérdések mögött pedig egy kimondatlan kérdés rejlik: mi az az ismeretlen, amelybe minden történet belekapaszkodik, de amely mégsem hagyja magát megragadni? Mi az a rejtélyes valami, amely megszüli a történeteket, de közben ő maga soha nem kristályosodik történetté?

A történetek mindenhatóságába vetett hit a huszadik században roppant meg a leglátványosabban. Azzal párhuzamosan, hogy a racionálisan, azaz történetekkel maradéktalanul kimeríthetőnek vélt létmagyarázatok érvényüket veszítették, az úgynevezett posztmodern kritikusai és filozófusai a Nagy Elbeszélések végét is bejelentették. Befejeződött a Nagy Célirányos Elbeszélés, amely az európai kultúrát végigkísérte és lineáris jellege miatt eleve a történelem célszerűségét hirdette. Újra kezdik megsejteni, hogy az életnek nem a történet a végső ismérve. Hogy az életek és a történelmi folyamatok mögött ott munkál valami befolyásolhatatlan. A huszadik század végén úgy örülünk ennek a felfedezésnek mint egy vadonatúj találmánynak. Ám ha megnézzük, milyen összefüggésben bukkant fel először a történet fogalma, akkor elmondhatjuk: nem „történt” egyéb, mint az, hogy most, az ezredfordulón ugyanoda érkeztünk vissza, ahonnan több mint kétezer évvel ezelőtt elindultunk. A történetek megbízhatatlanságának (elégtelenségének, rövidzárlatosságának) mai lelepleződése mögött éppúgy a létezés egészére vonatkozó tanácstalanság ismerhető fel, mint a legkorábbi gondolkodók esetében. Úgy látszik, se előrébb, se hátrébb nem léptünk, mint a régiek - egy helyben toporgunk.

A nyomok Arisztotelész Poétikájához vezetnek vissza. Ez a művészetről szóló első európai értekezés éppen a történet mibenlétével kapcsolatban a legszükszavúbb. Akár titokzatosnak is mondhatjuk. Az eposz és a tragédia kapcsán Arisztotelész újra meg újra a történethez jut el, s ráadásul ennek technikai vonatkozásait alaposan taglalja is. Magának a történetnek a gyökereit azonban, mint erre több kommentátora rámutatott (Max Kommerell, Kurt von Fritz, Francis Fergusson stb.) gyanús homályban hagyta. Megkerülhetetlennek tartja a történetet - de arról, hogy ez mire szolgál, keveset mond. „A történet (műthosz) a cselekmény (prakszisz) utánzása”, jelenti ki (1449b), de hogy mi a cselekmény, azt nem árulja el. Valamivel többet mond egy másik helyen: „Attól még nem lesz egységes a történet, mint egyesek vélik, hogy egy személyről szól... A történet, mivel cselekmény utánzása, egységes és teljes cselekményt utánozzon” (1451a). A nevezetes szabály, a hármasegység törvénye! Amely, mint látható, nem a történetből következik, hanem a cselekményből. Ennyit árul el Arisztotelész: a cselekmény egységes. De minek az egysége nyilvánul meg benne? Erről hallgat. Inkább csak köröz a cselekmény fogalma körül, s elhallgatásai és megtorpanásai alapján következtethetünk rá, mit ért cselekményen. A tragédia, mondja, „komoly, befejezett és meghatározott terjedelmű cselekmény utánzása” (1449b). Nemcsak egységes hát, hanem komoly is, s ráadásul van eleje és vége, továbbá meghatározott ideig tart. Röviddel később a történet kapcsán azt mondja, hogy mivel az tettekből áll, ezért ezek összekapcsolása a tragédia legfontosabb kelléke, ugyanis - s itt ismét visszakanyarodik az utánzás kérdéséhez - „a tragédia nem az emberek, hanem a tettek és az élet utánzása” (1450a). Mivel pedig a tragédia (és a történet) végső soron a cselekmény utánzása, ezért a cselekmény nem más, mint a tetteknek és cselekedeteknek az együttése. Ami nem egyéb, mint maga az élet. Egyedül erről mondható el, hogy komoly, befejezett és meghatározott terjedelmű, tehát valóban egységes, mivelhogyan van eleje és vége.

A történet gyökereit kutatva Arisztotelész így jut el a születés és a halál nagy egységéhez - ahhoz a te fességhez, amely minden egyedi történetnél átfogóbb, hiszen nélküle semmiféle történet sem eshetne meg az emberrel, de ő maga mégis kizárólag történetek (egy élet történetévé felfűzhető

események) révén tud megnyilvánulni. A cselekmény ílymódon azonos is önmagával, meg nem is. Ha az ismérveit keressük, mindig konkrétumhoz jutunk el (ezek a történetek, amelyekből tragédiák és eposzok, drámák és regények születnek és amelyeket az emberiség - mintegy önmaga létét igazolandó - örökké mesélt és mesélni fog). Ám ha e konkrétumokból akarunk a cselekményre visszakövetkeztetni, akkor nehezen tudunk bármi kézzelfoghatót mondani. Talán csak ennyit: a cselekmény, amelyet a történetek utánoznak, magának az életünknek a cselekménye. S mert életünk maga is egy születéstől halálig tartó történet, ezért ez az élet is utánpótlás csupán: az egyes emberi életet felülmúló Életnek, valamiféle Te fességnek az utánpótlása. Arisztotelész ezért mondja azt, hogy „filozofikusabb és mélyebb a költészet a történetírásnál” (1451b). Filozofikusabb, vagyis a bölcsességnek lelkesebb szeretője. S miért az? „Mert a költészet inkább az általánosat, a történelem pedig az egyedi eseteket mondja el” (uo). Szó szerint: eszűn de katholon men - azaz: az egész szerintit mondja el. Az egész pedig az, amibe minden beletartozik: a keletkezés éppúgy, mint az elmúlás, a születés csakúgy, mint a halál. Ez az élet. Ez az, aminek a konkrét, egyedi életünk éppúgy utánpótlása csupán, mint a történet a cselekménynek.

Az utánpótlást az ember maga hajtja végre. Közben pedig mintegy részévé is válik annak, amit utánoz. Cselekvően éli le az életét (ez az ő élettörténete), de közben szenvedően merül bele abba a teljességbe, amelynek az ő saját élete csupán egy apró töredéke (még ha töredékességében egész is). A Poétika egyik makacsul visszatérő fogalma a szenvedés (pathosz), ami nem fájdalmat és kint jelent (ahogyan a 18. században Lessing és Schiller gondolta), hanem mély, sokszor nem is észlelt kiszolgáltatottságot. „A szenvedés pusztító és fájdalmas cselekmény”, olvashatjuk (1452b). Ám ha a cselekmény nem más, mint az egyedi életet felülmúló, az életet és a halált egybefűző nagy rejtély (amely éppúgy nevezhető Létnek, mint Istennek), akkor a szenvedés azt jelenti, hogy az ember, a maga teljes életével e rejtélybe ágyazódik, s ezt, mivel megoldhatatlan és soha meg nem fejthető, pusztítóan és fájdalmasnak tapasztalja.

Mi egyéb lenne hát a cselekmény, mint hogy az ember elszenvedi az életét? Akkor is, ha boldog, és akkor is, ha elégedett. Nem feltétlenül szükséges, hogy tudomása legyen erről a szenvedésről, arról a sorsszerű passzivitásról, amit a gnosztikusok éppúgy létbe való belevetettségnak neveztek, mint Heidegger. A történet arra korlátozódik, ami az ember hatáskörében áll és amire képes rálátni; a cselekmény kimenetelének azonban nem ura. Nem dönthet úgy, hogy nem fog meghalni, és azt sem határozhatja el, hogy nem fog megszületni.

Ha föl tesszük hát a kérdést: „valóban nagy király vált volna Hamletből?”, akkor tényleg a történet folytatására vagyunk kíváncsiak? Úgy gondolom, nem. A királyfi elbukott. A története véget ért. A kérdés igazából nem erre vonatkozik. Sokkal inkább arra a titokra, amely a történeten túl kezdődik el - a cselekményre, amelyet a történet soha nem fog kielégítően felfejteni. Akkor sem, ha szerencsétlen véget ért - de akkor sem, ha minden megoldódott. Gondoljunk Hitchcock legjobb filmjeire; látszólag mindenre fény derült, de közben a néző mégsem szabadul attól a gyanútól, hogy a mélyben valami megoldatlan maradt.

A történet a cselekmény utánpótlása, mondja Arisztotelész. Mondhatta volna azt is, hogy az életünk nem más, mint egy mélységesen nyugtalanító rejtély folytonos utánpótlása. Minden élet az. Mégannyira különbözzenek is egymástól, valamennyi ugyanannak az egy rejtélynek a szikraként fellobbanó megnyilvánulása. És miként a cselekmény által teljeseedik be és válik egységessé a történet, úgy a rejtélyes, mindent átható és mégsem tetten érhető titok által teljeseedik be és kap formát az élet - az egyes élet. Erre a titokra irányul valójában a kérdés: „nagy király lett volna Hamletből?”. S ha újra felteszem, akkor igazából már nem is az ő sorsa izgat, hanem a saját életem. Hogy ez mit utánoz? S mi előzte meg és mi fogja követni?

Gauthier Ambrus

Antonin Artaud lárva retorikája

(A „Levél Buddha iskoláihoz” kapcsán)

Bizonyosan éltünk tehát, de a lemondás valósága a szellem törvényét talán soha nem vezetheti el a fantomokhoz.

(Artaud: „A nagy éjszakán avagy a szürrealista blöff”)

A „Levél Buddha iskoláihoz” ahhoz a szövegcsoportozathoz tartozik, amely a Szürrealista Forradalom 1925 áprilisában megjelent „1925: a keresztény korszak vége” címet viselő 3. számának tartalomjegyzékében is megtalálható, és amely - nem véletlenül - Antonin Artaud felelősségi körébe tartozott. Ezeknek a szövegeknek a szerzői névtelenek, de egy bizonyos részük majdnem minden kétséget kizáróan Antonin Artaud-nak tulajdonítható: ezek pedig a „Táblához”, az „Üzenet a pápának”, az „üzenet a Dalai-Lámának” és a „Nagyobb szükségünk van...” című aforizma. Jóllehet ezeket a szövegeket nem szignálták, olyan egyéni kijelentésekkel bírnak, amelyek bizonyos mértékig szürrealista hatáskörbe helyezik őket (éppen a középpontjába).

Az első rejtély, amelyet ezek után a „Levél” nyújt, a szöveg által megerősített szerepvállalás világosságában rejtezik. Ez a világosság nagyon élesen szemben áll azzal a paradox fordulattal, amelyet ugyanabban az időszakban - vagy valamivel egy kicsit korábban (A limbuszok köldöke című kötet, 1968. Párizs, Gallimard) - Artaud szövegeinek kijelentései általában véve sajátjuknak ismernek el. Emlékezzünk csak arra, hogy e kijelentések homályosságának az a célja, hogy - durván fogalmazva - az irodalmi mű nélküli állapotot, mint egy tiszta, azaz önmagával azonos szellem lehetőség szerint tökéletes alkotását megvalósítsa. E homályosság függvényének tűnik tehát lenni az írás mint kifejezési mód elutasítása.

Ellentmondás van a „Levél” ideológiai állásfoglalása és Artaud lényegében individuális terve között is. Nagyon fontos megérteni az ideológiai fogalmának logikai értelmezését is: „A jövő e morálját, amelynek - úgy tűnik - a Forradalom is alárendelődik, soha nem éreztem szükségesnek személyem zárt körén belül. Ez az egyetlen logika, amely számomra elfogadható, és nem pedig olyan felsőbbrendű logika, amelynek a kisugárzásai csak annyira hatnak rám, mint amennyire megérintik az érzékenységet.” (A limbuszok köldöke, 232. old.) Artaud kinyilvánítja tehát a logika visszautasítását, hogy még jobban megerősítse énjének eredeti logikáját.

Ráadásul egy olyan szöveg, mint a „Levél”, írását egy láthatóan külső tettek rendeli alá. Mintha Artaud metafizikai tervének a nyugati imperializmus kritikája ürügyén sikerülne itt testet öltetnie. Mintha a személyiségét alkotó irodalmi és pszichopatológiai nyugtalanság a beteljesülés egy bizonyos formájában találna kielégülést: egy szitkozódó és bizonyos tekintetben profofasiszta anarchista kortárs heveségében.

Tehát, a „Levél” Artaud ja politikusként, politológusként beszél? Archeológusként inkább, abban az értelemben, hogy az írás célja számára nem előrettekintő, nem egy valós politikai tett, egy politikaként értelmezett cél felé tör, inkább egy térben és időben történő elmozdulást valósít meg a szöveg: a Kelet felé irányulást a Nyugat terében, de kizárólag azért, mert a Kelet felé irányuló elmozdulás lehetővé teszi, hogy pozitíve fejezze ki az Európához tapadó negatívumot, a modern európai kultúra tagadását egy olyan primitív kultúra javára, amely birtokában tartja az ember és

saját maga közötti harmonikus megegyezés kulcsát: „Nyomokat találni (egy mélyen primitív kultúra jelenlétét, megnyilatkozását, kontaktusát), mindazzal, amit az magában hordoz a természet erőinek heves kihelyezéséből többé-kevésbé mágikus vagy poétikus és alkalmazott Módszerek által." (Összes műve, 1971. Párizs, Gallimard, 8. kötet 105. old.) Valamint egy 1936-ban Mexikóban tartott előadás: „Mindazonáltal egy mélyen gyökerező kultúra nem fél semmiféle földrajztól, még akkor sem, ha az emberek által még ki nem aknázott kontinensek keresése elvezet addig a nyomig, ahol az élet anyagszerűsége előtt... Európa racionalista kultúrája vereséget kell, hogy szenvedjen, és én azért jöttem Mexikóba, hogy megkeressem az alapjait egy olyan mágikus kultúrának, amely az indián föld erőiből még feltörhet" (i.m. 182-183. old.).

Másrészt Artaud kitartóan fellép minden olyan irodalmi tett ellen, amely a valóság szintjén kezdeményez amikor igazi tettet, úgymond, a valóság felett kellene végrehajtani - a szürrealista csoportból való kizárásának oka végeredményben, körül-belül egy évvel a „Levél” után: „A propaganda a tett prostituálása, és számomra valamint az ifjúság számára azok az értelmiségiak, akik az irodalomból propagandát csinálnak, saját tettük ereje szempontjából elveszett hullák" (i.m.182. old.). Ami Artaud szürrealista időszakát illeti: „Ezért mi, akik egy bizonyos örökkévalóságot, valóság-felettséget keresünk, mi, akik hosszú ideje már nem a jelenben szemléljük magunkat, és akik magunk számára saját magunk valós árnyai vagyunk (...)." (Köldök, 199. old.) Artaud számára a tett paradox módon az amúgy rendesen sajátjának mondható tapasztalások területétől való megfosztottság felmagasztosításának tűnik. Ez a benyomás - mint majd látni fogjuk - lépésről lépésre beigazolódik. Ami a szürrealista mozgalom politikai aktualitását illeti, Artaud itt még radikálisabbnak tünteti fel magát (ez egyébként a szakítás korszaka): „De mit nekem az egész Forradalom, ha végtelenül fájdalmas és nyomorult tudok maradni saját mézárszékemen. Íme az én nézőpontom a tökéletes Forradalomról: egyik ember se vegyen tekintetbe más saját mélységes érzékenységén, saját intim énjén túl. (...) Bármiféle mozgalom forradalmi ereje abban rejlik, hogy a dolgok aktuális alapját megingatni, a valóság nézőpontjait megváltoztatni képes" (i.m. 227. old.). Végül kijelenti: „Túlságosan is megvetem az életet ahhoz, hogy azt hihessem, bármiféle változás, amely a látszatok keretei között fejlődne, képes legyen valamit is változtatni gyötrelmes helyzetemen. Ami engem a szürrealistáktól elválaszt, az az, hogy amennyire ők az életet szeretik, én annyira megvetem" (i.m. 228. old.). Az egyén patológiája még egyszer megkérdőjelezi a valóság értékét. Mindazonáltal itt elsősorban kulturális értékről van szó.

A Szürrealizmuson keresztül Artaud tehát inkább egyfajta kulturális tettet céloz meg, abban az értelemben, hogy megpróbálna az értelem kultúrája fölé emelkedni, és felszínre hozna egy olyan öntudatlan és humánus előtti primitív kultúrát, amely az embert szellemével összeegyezteti. Mindazonáltal az, amit a kultúrának ez az eszményi volta nyilvánvalóvá tesz, ez magának a valóságnak a hasadása, tátongó üressége annak, amit sajátunknak tekintünk. Túl a tiszta kulturális szövedéken.

Ily módon megmutatkozott számunkra egy, a szövegben, a szöveg által pozitív módon cselekvő Artaud: ez csak úgy lehetséges, hogy Artaud a szürrealizmus maszkját ölti fel. Ezen a maszkon keresztül fejezi ki magát és nyilatkozik meg Artaud. Lényegében leleplező eszköznek tekinthetjük ezt a maszkot: azáltal a kiegyenlítő játék által, amelyet Artaud és a Szürrealizmus közé iktat, Artaud olyan nézőpontból jelenik meg számunkra, amely az ő sajátja.

Az álarcon belüli konfrontáció mindenekelőtt egy olyan Artaud-t mutat, aki hatással van a Szürrealizmusra, és aki azt saját hasznára fordítja; aki ezután ebből következően saját magára hat: a szürrealista keret Artaud-t valóságos identitással vértelmezi fel, hogy azt ne mondjuk irodalmival, de éppen ezért ezt a keretet ki kell sajátítani, amennyiben a Szürrealizmus tétjeit elmozdítja, úgy elmozdítja az új irodalmi avagy az ő sajátos kijelentő pozíciójával kapcsolatos saját tétjeit is: az, aki az álarcban beszél az ő szavait diktálja számára, de csak attól a sajátos helyzettől tud megszabadulni, amellyel az álarc ruházta fel a szavait.

Vajon a „Levél” olyan kettős játékot játszik, amely végeredményben helyreállít számunkra egy olyan szubsztanciális Artaud-t, aki egyszer és mindenkorra megszabadult szürrealista külsőségeitől? Márpedig amit mi ismerünk Artaud-ból, az pont az arra való képtelensége, hogy magát mind szellemében, mind írásában megkösse. Önmaga számára, ideálisan, ő a saját eszménye. Ne feledjük

el, hogy kulturális írás terve „többé-kevésbé mágikus vagy poétikus és alkalmazott eszközök” (Összes műve, idézett rész, 105. old.) által kell megvalósuljon. Az írás tiszta identitása tehát a maga feltételét abban a tetteben találja meg, amelynek elkötelezi magát.

A „Levél” lehetőséget nyújt annak tanulmányozására, hogyan interpretálja Artaud a szürrealista támogatást, egyrészt teljesítményi aspektusában mint irodalmi agitáció, másrészt, pontosabban, üzenet értékében. Látni fogjuk tehát, hogy az önromboló szigorúság milyen mértékig válik a tett örökéletűvé az üzenet által, valamint az üzenet a tett által.

A megnyilvánult szöveg

A „Levél”-ben Artaud irodalmi gyakorlata új kijelentő helyzetet nyer, amely a szövegéből létrehozza az írásos figyelem tárgyát, egy különálló teljes művet. A kijelentő és metafizikai kétértelműségek, amelyek a mű és a mű hiánya, gondolkodás és beszéd, írás és szellem, irodalom és élet közötti különbözőségeken, mint kijelentési helyen kezdettől fogva feláldozzák a munkát, el kell, hogy tűnjenek egy teljesség irodalmi illúziójában.

A teljes szöveg akkor válik megnyilvánulttá, amikor kinyilvánítja azt a kijelentő pozíciót, amely őt pontosan meghatározza. Egy olyan megnyilvánult (ebben az esetben a kifejezés „egyszerű” kijelentő értelmében) szöveg, mint a „Levél”, saját kijelentő helyzetében (ebben az esetben politikai-irodalmi tettként) par excellence megnyilvánult, tehát teljes szöveg, kétértelműségekől megfosztott írás, hiszen kitűz magának egy majdnem retorikus feladatot (erre az utolsó pontra majd még külön visszatérünk): kinyilvánítani azt, amit mond.

Így tehát Artaud a Szürrealizmusban egy olyan szónoki lehetőséget lát, amely a szöveget irodalmivá teszi - és ettől kezdve irodalomként elfogadhatóvá - egy cselekvéssé. Ily módon talán sikerülne összebékíteni írását gondolkodásával a tervnek tekintett poétikus szöveg hatásában. A különbözőség, a megfosztottság sterilizáló ismételtetését egy új költői gondolkodásmód kezdete hevesen támadná. Artaud antipoétikusnak szánt szövege ismét poétikussá válna abban az értelemben, hogy magáénak tudná valamiféle irodalom - mégpedig olyan irodalom, amelynek irodalmiasságát hatásossága hitelesíti: vagyis az elkötelezett irodalom - legemelkedettebb gyakorlatával komponált szöveg státuszát. „A költői ismeret belső, a költői minőség belső. Van ma egy mozgalom, amely azonosítani hivatott a költők poézisét azzal a belső mágikus erővel, amely utat nyit az életbe, és lehetőséget nyújt hatást gyakorolni rá.” (Összes műve, 8. kötet, 192. old.) Írásában a költői szöveg igen elkötelezett - ezt Artaud mindeddig szisztematikusan visszautasította. A szürrealista elkötelezettség azonban valahogyan lehetővé teszi a poétikus írás alapjára való rátalálást.

Tehát egy „cállal komponált” szövegről van szó, amely jelzi és ugyanakkor megadja számára a tettere való természetes hajlamát. Tárnya az ő számára, képzelt módon vagy valóságosan (aszerint, hogy elbeszéltejének azaz „explicit olvasónak” vagy valós olvasójának azaz „implicit olvasónak” tekintjük) külső. A „Levél” megnyilvánult szövegeként való meghatározása valójában alapvetően nem szükségelteti, hogy számításba vegyük tetteinek akár referenciális, akár fiktív karakterét: a közvetlen jövőben egyedül az számít, hogy megkomponáltsága nevében egy deklaráció szövegeként mutakozzon meg. Ez elegendő ahhoz, hogy kijelentő státuszt tulajdonítsunk neki. Abból az egyszerű tényből kiindulva, hogy a szöveg magát megnyilatkozasként határozza meg, azaz a cselekvés ama szöveget alkotó poétika vagy retorika meghatározatlanabb szintjén mozog, amely már a képzeletet a valóságtól (vagy referencialitástól) elkülönítő diszkrimináció előtt létezik.

A következőt állapíthatjuk meg tehát: minél inkább cselekszik egy szöveg (vagy írásának, vagy fogadtatásának aktusában - tekintsük ezeket, mint láthattuk, fiktív vagy referenciális szinten), annál inkább létezik mint szöveg. Az irodalmi szöveg az, lévén par excellence szöveg, amely leginkább létezéssel bír (mindazonáltal a vers ontológiai funkciójáról beszélni ez esetben értelmetlen lenne), és tette következképpen a létezés leglényegesebb szintjén nyugszik, magához az élet lényegéhez tartozik.

Gondolatmenetünk e pontján nyilvánvalóvá válik, hogy az irodalmi tett ilyen felfogása mélyebb zavarón nyugszik: az irodalomén vagy általában véve a művészetén és az életén.

Artaud itt megragadhatná a szürrealista terv nyújtotta alkalmat, hogy gondolkodását és beszédét eggyé olvassza egy gesztusban vagy egy kiáltásban („A teljes ember, az ember a kiáltásával, amely képes bejárni egy vihar útját, ez Európa számára a költészet, de számunkra, akiknek szintetikus képe van a kinturáról, a vihar kiáltásával kapcsolatba lépni az élet titkának megtalálását jelenti.” - i.m. 201. oldal.). Ez viszont csak a szöveg - mint cselekvés - retorikus felépítése árán lehetséges, amely az egész tettet meghatározó végesség ára és eszköze. Így hát a retorika talán azt a halálos árat jelképezi, amelyet életnek és irodalomnak fizetnie kell kölcsönös létezésükért. Arról se feledkezzünk meg, hogy Artaud egyik művének „A művészet és a halál” (1929) címet adta. Vajon mindezek után könnyen kiálthat-e: A művészet az élet?

Az üzenet és a maszk

Azért, hogy könnyebben elhelyezhessük Artaud gondolkodását a Szürrealizmus viszonylatában, három, Artaud által 1936-ban megtartott előadást veszünk igénybe, amelyekben azt magyarázza, hogy mit vár a szürrealista irodalmi tétől. A „Levél” 1925-ös keltezésű; magára Artaud-ra hivatkozva erősítjük majd meg ezt az időrendi össze nem egyezést. Íme az első előadás bevezetője: „1924 és 1926 között részt vettem a szürrealista mozgalomban és társ voltam hevesességében./ Abban a szellemben fogok róla beszélni, ahogyan ebben a korszakban gondolkoztam; és megpróbálom feltámasztani ezt a szellemet önöknek (...)” (i. m. 171. old.). Mint minden retorikai auktoritástól való elvonatkoztatás, a mexikói előadások, úgy tűnik, jól rávilágítanak a „Levél” írásának számos pontjára. Hallgassuk Artaud-t.

A Szürrealizmus mindenekelőtt egy negatív tevékenységet céloz meg, amely összezúzná a valóságnak azon formáját, amilyenek a nyugati racionalizmus meghatározta. Ez a mozgalom lázadás az ellen a logikus Európa ellen, amely analizálja és anyag/szellem, test/lélek stb. kettősségben határozza meg a valóságot. Feladata az élet mozgásának primitív egységére rátalálni; Európa kultúrája fogalmi formákba zárja az életet (ezt Artaud „bálványimádásnak” minősíti), amelyek elszakítják az embert önmagától, a szellemétől - tehát az élettől -, elhelyezve őt egy olyan kettősségben, amely kulturális értelemben az élet születési ritmusától idegen. Mindazonáltal az eredetre való rátalálásra a szellem hasadásában kerül sor és nem boldog teljességben. Lényegében az élet kizárólag a kifejezések és rombolások kegyetlen ütéseinek fájdmájában lesz harmonikusan önmagává: „A kultúra (az autentikus kultúra) egy olyan szellemi mozgás, amely az ürességtől tart a formák felé, és a formák úgy térnek vissza az ürességbe, mint a halálba. Műveltnek lenni annyit tesz, mint felperzselni a formákat, felperzselni a formákat az élet megszerzése érdekében. Tanulni, egyenesen tartani magunkat az általunk folyamatosan lerombolt formák szüntelen áramlásában. (...) Ez a borzalmas közbülső állomás, ez a lélegző mozgás jelenti a természetben és a szellemben egyidejűleg mozgó kultúrát” (i. m. 202. old.). Valóságosan cselekedni annyit tesz, mint kulturálisan cselekedni, hiszen az ember szelleme természettől fogva összeköttetésben áll a valóság mélyen rejtő mozgásával. Mindazonáltal a kultúra kétértelmű helyzetben van, minthogy a formák építésének és rombolásának kettős hatásából tevődik össze.

Ilyen lenne tehát a szürrealista tett, ahogyan azt Artaud önmaga számára jelképezi.

Először is egy demoralizáló erőfeszítés, Európa kulturális értékeinek alábecsülése. Negatív cselekvés, „heveség, amely nem vezet semmire, de a mélyben kinyilvánít valamit” (i. m. 174. old.), amelyben a „Levél” maga is részt vesz.

Ennek a tevékenységnek a pozitív pólusa az, hogy a valóság - mint a mi kultúránk valósága - mögött érintkezik a „belső ember” állandóságával; hogy megmutatja azokat a kulturális erőket, amelyek az individuumokon túl cselekszenek: egy autentikus kultúra a belső emberhez vezet.

A mi világunk logikai valóságán való áthatolás Isten vagyis az Atya meggyilkolását jelenti azért, hogy visszatérhessünk Európa forrásaihoz, el kell tehát pusztítani őt, hogy rátaláljunk „a szellem” „titkos folyamára” (i. m. 177. és 188. old.). A nyugati civilizáció elleni kulturális küzdelem így a keleti kultúrák területéről történő erőátcsoportosításon keresztül épül ki, amely kultúrák megőrizték a fajhoz és a vérhez fűződő primitív köteléket („Minden igazi kultúra a fajra és a vérre épül.” - i. m. 183. old.), megvetve azt a mesterséges távolságot, amelyet az írás konzervatív elve létesített

(formális „bálványimádás” ismét, lásd feljebb): „Azzal az európai kultúrával szemben, amely az írott szöveg által létezik, és elhithető, hogy a kultúra elveszett, ha a szövegek megsemmisülnek, azt mondom, hogy van egy másik kultúra is, amelyből más idők táplálkoztak (...)” (i. m. 200. old.). Ez az erőátcsoportosítás két lépésben történik („Aki helyre akarja állítani a kultúra univerzális eszméjét, azt gondolja, hogy vannak az élet forrásainak felszínre hozására predesztinált helyek, ezért egyszerre tekint Tibet és Mexikó felé.” - i. m. 182-183. old.):

- „Tibet kultúrája”: a valóság holttesteinek, a már halott látszatok lerombolásának stádiuma; ez a stádium a nyugati kultúrát hullaként jeleníti meg.

- „Mexikó antik kultúrája”: amely „felfakasztja korlátainak belső értelmét”, mint „feltámasztottakét”; az újjáépítés, tehát a valóság autentikus voltában való feltámasztásának stádiuma.

Artaud tehát írásának a megnyilvánult szövegben létrehozott kijelentő sajátosságán felül a szürrealista mozgalom kebelén megtalálja a szupre-ideologikusnak minősíthető tett lehetőségét. Ez valójában a logikai körből történő erőszakos kitörést célozza, amely kört a nyugati gondolkodás maga számára is titokban tartja. E körrel való szakításra vállalkoznak az automatikus írás kezei lévén felszabadítottak a test és szellem szabály koncepciójának elvont uralma alól: „A Szürrealizmus felfedezte az automatikus írást, ez a szellem egyfajta megmérgezése. Az agytól megszabadított kéz oda megy, ahová a toll vezet; és ezalatt egy csodálatos megbabonázás vezet a tollat életre keltve azt, de ez a kéz, hogy a logikával minden kapcsolatot megszakítson, így újjászületve, ismét kapcsolatba lép a tudattalannal./ Saját csodája által tagadja meg az iskolák hülye ellentmondását a szellem és az anyag, az anyag és a szellem között” (i. m. 176. old.). Kezek, melyekre a „Levél” kelet erőihez címzett felhívása irányul: „léteznek itt kezek, melyek számára valamit megragadni nem minden, értelmek, melyek messzebb látnak egy sűrű tetőerdőnél.” (Köldök, 211. old.) Ezek a „kezek” túllépnek a test/szellem különbségén, amely determinálja a szellem uralmát a test és a mélyebb realitások felett, amelyekkel a test kapcsolatban van. Ez a túllépés egy olyan tett, mely - mint láttuk - a primitív, elsősorban a tudattalan felé fordulás lenne azokon a különbségeken innen, amelyeket az értelem hoz létre, és amelyek az embert az igazi lélettől elválasztják.

Jól kiviláglik, hogy Artaud saját aggodalmait vetíti ki a szürrealista terv természetére. A „Limbuszok köldöke”-ben megjelenő és oly sokszor bírált eltávolodás ő maga és az élete, gondolkodása és nyelvezete között most történelmi-filozófiai probléma szintjére emelkedve jelenik meg a kultúra területén, és következésképpen csak itt nyerhet megoldást egy kulturális tetten keresztül, legyen az akár művészeti, akár irodalmi (ez utóbbi esetben Artaud a „poétikus” jelzöt részesíti előnyben). Persze az egész emberiség sorsáért való egyéni aggodalmak körének ilyenfajta kiszélesítésén nem csodálkozhatunk olyan valaki esetében, aki a következőket írja: „Bár egyetlen ember se törődne saját mély érzékenységén kívül mással, íme számomra ez a tökéletes Forradalom nézőpontja” (i. m. 227. old.). Tekintsük át a következő három, ugyanazon évből származó (1925) idézetet, amelyek elég jól jelzik Artaud egyéni - vagy legalábbis ilyennek érzékelt - problematikájának virtuális kiterjesztését az általában vett teljes individuumra, amely végül is jellemzi az emberiség tiszta helyzetét:

- „A világon semmi sem értem működik” („Vizsgálódás - Megoldás-e az öngyilkosság?”, 1925. január - Köldök, 198. old.)

- „Nem létezőnk” („Üzenet a pápának”, 1925. április - i. m. 208. old.)

- „Sem meghalni, sem élni nem tudok, sem nem kívánni a halált vagy az életet, és minden ember hozzám hasonló.” („Az öngyilkosságról”, 1925. - i. m. 182. old.)

Egy gyors megfigyelés után - hiszen elmélyültebbet a jelen munka sajnos nem tesz lehetővé - már észrevehetjük, hogy az első és a második szöveg között - amelyek a Szürrealista Forradalom ugyanazon számához tartoznak, mint a „Levél” - anélkül, hogy jelentékenyebb változást észleltünk volna, egyes szám első személyből többes szám második személybe csúsztunk át. Ez azt is akarhatja jelenteni, hogy az első kijelentés én -je a második kijelentésben egy olyan mi szintjére került, amely egy fiktív kidolgozástól függ, vagy hogy a különbség egyéni tapasztalásának alanya többes számban tényleges módosítást jelöl a kijelentés referenciális szintjén, vagyis az egyén

Artaud felől a szürrealista csoport felé valóátmenetet és az olyan új típusú szövegek megalkotását, amelyek lehetővé teszik formát és értelmet adni ennek a kiszélesítésnek. Végeredményben Artaud számára minden az irodalmi gyakorlattal való szembenézés új módjában nyer megoldást.

A probléma, amely az alany által megéltből egyfajta irodalmi patológiát teremt, magát egy cselekvő pozitivitás helyébe állítja, amely ebben az értelemben megadhatja számára egy irodalmi mű formáját (lásd feljebb); mint azt már mexikói előadásában láthattuk, Artaud „formán” az élet ritmusának pozitív értelemben vett pszeudo-metafizikai visszhangját érti szemben a negatív értelmű ürességgel. A „Levél” megírása a logikai differencia alapján, azaz egy forma ideiglenes ürügyén nyugszik, hogy megmutassa annak hiábavalóságát az élet igazán valóságos mozgása tükrében. „Az ötlet: összetörni a valóságot, kikapcsolni az értelmet, a lehetőségekhez képest demoralizálni a látszatokat, ezt azonban mindig konkrét fogalommal tenni. (...) / (...) Amikor (a Szürrealizmus) összezúzta a próbababát, tönkretette a tájképet, akkor újraalkotja, de egy olyan értelemben, amely nevetésre ingerel, vagy életre kelti a tudattalanba merült borzalmas képeket. / Ez annyit jelent, hogy nevetségessé teszi a józan ész, hogy képeitől elvonja az értelmet azért, hogy visszaadja nekik mély értelmüket.” (Összes műve, 175. old.)

Az így kinyilvánított tett lényegében Háború („Azért vagyunk, hogy az értelmiség is belépjen saját korába, de ezt nem látjuk lehetségesnek anélkül, hogy háborút kezdenének vele” (i. m. 199. old.)). Éppen ez az, amit a szöveg tesz, és így válik költőivé. Márpedig Artaud számára olyan mértékben létezik költői szöveg, amilyen mértékben a tett, amelyet véghezvisz, a gondolkodást a nyelvhez idomítja, visszavezetve így a formákat és ürességüket az élet ritmusához (lásd i. m. 192. és 205. old.): „Amint az élet és a természet, úgy a gondolkodás is egy belső állapot felől egy külső állapot felé halad, mielőtt kívülről befelé haladna. Az üresben kezdek gondolkodni és a teli felé haladok; és amikor elértem a telit, visszaeshetek az üresbe. (...) / (...) Ma költészetnek nevezem az ismeret e dinamikus és belső sorsszerűségét” (i. m. 192. old.). A költészet formális természetéhez szükségszerűen ragaszkodó alapvető kétértelműsége megmarad, de ez a gyengeség „ismeretté” alakul át abból következően, hogy egyszer megtették; betöltve feladatát a poétikus szöveg elemésztődik.

Márpedig a forma, mely által a költészet kulturális tette világra jön, a színjátszás: „Egyedül csak az igazi színház képes nekünk megmutatnia valóságot” (i. m. 198. old.). A színház az önmagunktól való megfosztottság elleni harc, amely végzetként sújtja az emberiség egészét: „Az antik játékok azon az ismereten alapultak, amely tette által lefékezi a végzetet. A régi színház teljes egészében a végzet elleni harc volt” (i. m. 193. old.). A színház feladata felforgatni a nyugati embertől elidegenedett végzetet. A színház hajszolja és bekeríti az életet: felnégyeli, és meglátatja belső ürességét, nyilvánosságra hozva ezzel az őt dialektikusan mozgó üres ritmust/formákat (i. m. 203-204. old.) .

A kulturális alátámasztás szürrealista tervének keretén belül tekintetbe vett színház tehát egy olyan vállalkozás, amely nyilvánvalóan a háborútól függ. A színház az a háború, amelyet egy kultúra magában hordoz, amelyet az ember önmagával kezd, hogy bevégezze saját valóságának szétszagatását. A színház a tett természetes formája olyan értelemben, hogy minden autentikus tett a kultúra valósága ellen irányul, lévén alapvetően harcos jellegű: „Az életnek ez a képe (az élet kulturális képe, vagyis az a gondolat, amely az életet eredendő mozgásában féli) mágikus, feltételezi egyfajta tűz jelenlétét az emberi gondolat minden megnyilvánulásában; a gondolkodásnak ez a tüzet fogó képzete ma mindannyiunk számára úgy tűnik fel, mint amit a színház tartalmaz; úgy gondoljuk, hogy a színház csakis ennek kinyilvánítására hivatott” (i. m. 197. old.). Az a hely, ahol a gondolkodás „tüzet fog” vagyis tettében igaznak bizonyul, a színház, amely a gondolkodást kibékíti önmagával, beszédével és az étellel. Világosan létezik tehát egy visszhang a „kegyetlenség színházára”, amelyet Artaud a mexikói előadásokkal agyidőben támaszt alá: „Egyszóval úgy tűnik számomra, hogy a színház lehető legemelkedettebb képzete az, amely minket filozófiai értelemben véve összebékít a Jövendővel.” (Színház és képmása, J. Derrida által idézve, Az írás és a különbség, Seuil kiadvány, Points gyűjtemény, Párizs, 1967. 285. old.) Így ír egy levélben Jean Paulhan-nak, ahol a színház kibékítő céljában tűnik fel (1936. január 25.): „A színpadon épül ismét egyé a gondolat, a gesztus, és a tett” (i. m. 363. old. 1. jegyzet).

Artaud tehát a színházat egy inkább archipolitikus, mint pontosan politikai tette való törekvésnek szánja úgy, hogy a színház lesz annak az eseménynek a fő formája, amely majd megrázkódtatja és összetöri a valóság és az értékek azon építményét, melyet kultúránk számukra biztosít: „Van ebben a kultúrában egy térképzet, és én azt állítom, hogy az igazi kultúra csak térben ismerszik meg, és hogy ez egy orientált kultúra, mint ahogyan a színház is orientált.” (Összes műve, 8. kötet, 201. old.). Kétségtelen, hogy ebben az „orientált” kifejezésben fel kell fedeznünk egy mélyreható emlékeztetést a keleti (Oriens) kultúrákra, amelyeket Artaud a nyugati civilizációval állít szembe. Mindaz, ami első ránézésre a spirituális Kelet és a materialista Nyugat közötti manicheus különbségtételként jelent meg, leomlik egy ilyen szembeállítás mindenekelőtt nyelvi igazsága előtt. Egy színházi tett végrehajtása a „Levél” kontextusában tehát egy politikai és kulturális tekintetben álvalóságos, retorikus és metaforikus implikációra támaszkodik. Végül is a szöveg ugyanazon kompozíciós vonatkozásával találjuk magunkat szemben az irodalmi írásban, amelyet már bizonyítottunk az alany - amely egymásba olvasztja a kijelentettet és a kijelentést - egyes szám első személyből többes szám első személybe történő csúsztatása kapcsán. Kelet elsősorban az a retorikai terminus lenne, amely lehetővé tenné a valóság, azaz Európa kivégzését egy elképzelt színpad terében.

Ezt a pontot össze kellene még vetni azzal a funkcióval, amelyet Artaud a szürrealista képnek tulajdonít: „Ott, ahol a költészet megtámadja a szavakat, a tudattalan megtámadja a képeket (...) Az ötlet: összetörni a valórágót, kikapcsolni az értelmet, a lehetőségekhez képest demoralizálni a látszatokat (...)” (i. m. 175. old.). Artaud Szürrealizmusa halott, romboló képeket hoz létre, amelyek a valóságról alkotott képzeleteinket megfosztják értelmüktől, képzeltnek mutatva ürességüket. „Ez annyit jelent, hogy nevetségessé teszi a józan ész, hogy képeitől elvonja az értelmet azért, hogy visszaadja nekik mély értelmüket” (i. m. 175. old.). Ez Tibet már fentebb említett „hulla” stádiuma. A „hulla” kép megfertőződik a látszólagos valóságtól, amelyet halott formák, üres képek szintjére helyez, így jutunk el a kép hullájától a valóság próbababa képéig: „Amikor (a Szürrealizmus) összezúzta a próbababát, tönkretette a tájképet, akkor újraalkotja, de egy olyan értelemben, amely nevetésre ingerel, vagy életre kelti a tudattalanba merült borzalmas képeket” (i. m. 175. old.). A kegyetlenség színháza ismét e romboló metaforát ragadja meg, amely a formából szubsztanciájának kiüresített testét hozza létre: „És ez a riszáló pojáca a színház, amely háborús állapotban tart minket az ember ellen, aki minket fűzőbe szorított.” (Idézve J. Derrida által, 342. old.)

A logikán belül maradvá rombolni le a képalkotást megelőző logikát, kiindulva a képzetekből, amelyek önmagukkal szemben állítva dialektizálják ezt a logikát, hogy előhúzhassuk belőle egy báb-Kelet persze tagadó alakját, amely mindazonáltal egy retorikai vagy teatrális ábránd. A „Levél” írása az önmagával szembehelyezkedő logikus gondolkodás költői színházfiasításának vállalkozásától függ, célja pedig az, hogy e logikus gondolkodást a látszatok halandó színháza számára visszaállítsa. Így kellene hát olvasni a szöveg által a kegyetlenség első színházaként visszakövetelt terrort, a gondolkodás szaggató képzeleteinek azonos elképzelésével.

Az adoptálás ezen optikáját védelmi retorikával - mely a költői írásból egyfajta színházi rendezést hoz létre - követő Artaud számára egy magát levélnek tekintő szövegnek teljes érdekességében jelenik meg. „Buddha iskoláihoz” címezni egy fiktív levél formájában írt szöveget - a „Levél” két főszereplője közül az egyikhez, lévén a másik az „európaiaké” -, ez a „valós” olvasót zavarba hozza. Ez a zavar a „Levél” retorikai színpadára vonva helyezi el az olvasót a szövegben. A szövegen kívüli pillanatnyi állapotot összezúzza.

A „Levél” ezáltal egy identifikációs hatást teremt a szöveghez, amely nem nélkülözi a színházi szerkezet kvalitásaival való analógiát (a klasszikus tragédia katarzis hatása). Márpedig ezt perspektívát Artaud a tetőfokára futtatja a „Színház és képmásá”-ban: a kegyetlenség színházának már csak vezérelvéből következően is, meg kell szüntetnie a közönséget a színpad terétől elválasztó távolságot, hogy a nézőt szereplőjévé tegye az archipolitikai eseménynek, amely - mint már láttuk - lényege a színházi cselekménynek („A kegyetlenség színházában a néző van a középpontban, míg az előadás körülveszi őt.” - Idézve J. Derrida által, 359. old.). A „Levelet” kísérő kommentár a Szürrealista Forradalom tartalomjegyzékében így fogalmaz: „Nagyobb szükségünk van megdöböntött beavatottakra, mint aktívakra.” (Köldök, 206. old.)

Összegezve tehát, a „Levél” az olvasóra olyan identifikációs hatást akar gyakorolni, amely azt írása terébe veti, hogy a képzet szereplőjévé tegye, amely átadja magát az olvasónak: a valóság kivégzése illuzórikusan egységesítő voltában, a világ holttesté alakítása. A gondolkodásnak csak azzal a feltétellel sikerül feltűnést keltenie egy poétikus írás korpuszában, ha egy hatásának teljes mértékben alárendelt tett formájában kerül kidolgozásra. A költői írást megalapozó retorika tehát (mint „színház”), csak egy „valós” olvasó védelmi tervébe való implikálódás által tarthatja fenn magát, olyan olvasó, aki az olvasást archipolitikai cselekedetté teszi, amelyből a szöveg szubsztanciáját nyeri.

De a feladat, amely elé a szöveg az implicit olvasót állítja, kétértelmű. Hiszen még akkor is, ha Artaud színházi írásának az a célja, hogy egy „hulla” képet mutatva a valóságot megossza önmagával, még akkor is, ha a valóság a tagadott Nyugat és a tagadó Kelet retorikai formája alatt felbomlik, a szöveg által implikált „valós” olvasót kiszakítja materiális Nyugatából, hogy a Kelet spiritualitásába vesse, „amelynek szelleme már nem a katedra síkján helyezkedik el”. Mindazonáltal a „Levél” szövege nem azonosítja egyértelműen az olvasót retorikájának „beavatottjaival”. Ez az olvasó oly mértékben felfedezhető a „Nyugatiban”, hogy a „Levél” megbélyegzi: „Muszáj, hogy meghallgassanak ezek a kutyák...” (i. m. 211. old.). Úgy tűnik, egy implicit olvasóhoz címezték a „Levelet”, amely az előbbit megkettőzve veti alá a képzelt identifikációk játékanak.

A szöveg - képzeletének szónoki működése nevében - a „valós” implicit olvasót két, egymásnak ellentmondó momentumra bontja: a „keletiekre”, akiket megszentelve agyal ki, és a „nyugatiakra”, akiket megsemmisít a velük szemben álló „keletieket” kiötölve.

Hogy jobban megvilágítsuk a valóság Azonosságának dialektizációját egy terrorista retorika írásának segítségével, végül azon jelentést kell nagyító alá vennünk, amelyet Artaud - ugyanennek a korszakának egyéb szövegeiben is - a lárva (álca) kifejezésnek tulajdonít. Ez a szó, melyhez a fantom kifejezést is társíthatnánk (és amely egyébként etimológiai szempontból megfeleltethető neki), Artaud-nál - úgy tűnik - általában a szürrealista képek „tudattalan” helyzetét jelöli, amelyek a látszat-valóság ellen támadnak. Helyzete tehát pozitív, minthogy megfelel a szürrealista írás által kezdeményezett éltető cselekvésnek.

Márpedig a „Levél”-ben ugyanezt a lárva kifejezést láthatóan lekicsinylő értelemben alkalmazza; teljesen világos, hogy az artaud-i Szürrealizmus által lerombolni remélt valóságot fogalmi keretek közé szorítani igyekvő nyugati civilizáció elitjére utal. Ennek a különös cserének az az eredménye, hogy a Szürrealizmus és a racionalizmus azonos mértékben leértékelődik. Mit jelenthet ez? Azt, hogy a terrorista kép nem igazán tud kibontakozni abból a prózai logikából, amelynek letörésén fáradozik. Egyetlen esetben sem szakad ki egy logikus képekben és fogalmakban artikulálódó nyelvezetből. A valóság szétrobbantásának szükségszerűen retorikai karakteréből sem tud tehát kitörni. A „Levél” színháza egy hamis színház, amely csupán csak tudatosítani képes a megrázkódtatás tényét, amelyre cselekedete irányul. Továbbá az írás, mint az élet bálványimádó megkötése, már gyökereiben az, amit Artaud saját tettének irodalmi jellemvonásából ki akar irtani: „Fel kell hagynunk az írott költészet és a szövegek e babonás tiszteletével. Az írott költészet egyszer és mindenkorra megérett a pusztulásra.” (Színház és képmása, idézve J. Derrida által, 364. old.)

Az írás színháza valójában nem hat tehát a valóságra. Igazán nem tartozik tehát a „valóságosan valós”-hoz, amelyet mint autentikus cselekvés el kell érnie. Ez azt feltételezi, hogy sikerül a valóság fölé kerekednie, amely valóság az írás (és a nyelv) elválaszthatatlan alapelve. A mélységesen dialektikus természet, amilyen a valóságé is, áthághatatlanak bizonyul. A „Levél” színháza csak a már tanulmányozott Azonosság dialektikájában teremtheti meg magát, amely önmagával kettőzheti a valóságot: Keletre és Nyugatra, jó olvasókra („Buddha iskoláinak” „Ön” je, a beavatottak) és rossz olvasókra („ezek a kutyák”), lerombolva minden látszólagos menedéket és egy valós érték minden kötöttségét. Egy olyan tett megőrzése érdekében, amelytől költői vállalkozásának koherenciája függ, magát is szét kell szaggassa, tagadva arra való képességét, hogy a terrorista és forradalmi cselekvést jóra vezetheti. Éppen ott, ahol terrorista és forradalmár, olyan ésszerű logikához csatlakozik, amelyet eltörölni látszik, de amelynek fegyvertárát kénytelen használni.

A költészet mint lárva, mint elkerülhetetlenül koraszülött kísérlet, amely képtelen kitörni retorikus voltából, Artaud szerint ily módon a szürrealista kép meggyötört logikájának végéhez vezet:

„halottá” transz-formálja és de-formálja a valóságot - elsősorban a mi fogalmaink valóságát, minthogy ezek a fogalmak adnak képet róla. Az egész valósággal így jár el, beleértve tehát saját magát is.

Most tehát tegyünk pontot vizsgálódásaink végére!

A Szürrealizmus maszkja lehetővé teszi Artaud számára a szembesülést azzal a hibájával, hogy - válogatás nélkül patológiusan, metafizikusan és irodalmi értelemben - egy olyan írás tervében volt benne, amely cselekvésbe kezdett, és amely ilyen módon egyesítette a gondolkodást, a gesztust és a beszédet egy kiáltás terrorista villámcsapásában. Olyan gondolat, amely következképpen a „kegyetlenség” tisztán színházi keretei között, újrafogalmazódik.

Artaud a szürrealista (a nyugati materializmus és a keleti spiritualizmus ellentéte, az irodalom forradalmi felfogása) retorikát használja saját retorikai rendszerében, hogy abból teljes elszántsággal létrehozza a valóság negatív színpadra rendezését - átalakítva tehát saját „halott” képi realitásává. Szerinte a költészetnek határozottan el kell jutnia a képek bálványimádásán túlra, hogy ezeket felhasználhassa a képeken túllépő „mozgás” mélységeinek elérését célzó kísérlethez. A költői kép csak saját lerombolása árán lehet a tett feltétele, oly módon, hogy egy gondolkodás, egy szellemiség feldolgozását szolgálja, és az önmaguktól teremtődő képek egymást követő elégését életben tartja.

Artaud azért használja a képet, hogy ily módon megvilágítsa. Úgy alkalmazza mint halott testet, amelynek halandósága mindenkit megfertőz, akit megérint, egészen a valóság logikus alapjáig, egészen saját romboló működéséig. Persze ne felejtjük el, hogy a lárva eredetileg fantomot jelent, de ugyanakkor pojácát is (és végül maszkot): a szürrealista retorikusság maszkja pedig csak arra jó, hogy leplezze a valóság fantom jellegű természetét, hiszen a maszk maga csak egy írás-fantom, egy retorikus rémkép, amely csupán arra képes, hogy az általa leromboltba zárja magát. „A valóság és az én között ott van az én és a valóság fantomjai okozta személyes deformálódásom.” (Összes műve, 8. kötet, 182. old.)

Mindez egy másik, „mexikói” színpadi játékban, a halottak feltámasztásának reményében szólal meg - bár rákérdezhetnénk arra a hitre, amely egy ilyen reményhez fűződik. „Nem kell figyelmünket túlzottan arra a láncre irányítanunk, amely a szellem kővé dermedett hülyeségéhez köt bennünket. Egy új szörnyetegre tettük a kezünket. Értelmetlenül abszurd magatartásunkra az ég felel majd. (...) Halotti és abszurd magatartásunk a fogékonyság legjobb magatartása.” (Köldök, 200. old. - kiemelés tőlünk.) Egy fellépés abszurdításának végül csak saját abszurd magatartását kell szembeállítani avval a logikával, amely előtt megpróbál térdre kényszeríteni. Hiszen ha a „szellem nagyobb, mint a szellem”, hogyan remélhetnénk logikusan csatlakozni hozzá? A „Levél” végül felismeri tervének lehetetlenségét: „A logikus Európa vég nélkül rombolja a szellemet két terminus kalapácsi között, kinyitja, majd újra bezárja a szellemet. De a fojtogatás most tetőzik, már túl régóta szenvedünk a hám alatt” (i. m. 212. old.). A „Levél” kifejezéseinek eredeti kétértelmősége elégségesen jelzi Artaud szürrealista irodalmi tervének elvetélését. Mindenesetre elkerülhetetlen bukásának pontosan e fájdalmas tudata kísérli meg dialektizálni ezt a tehetetlenséget magát, mint a valóság logikai körének túllépésére történő fájdalmas felhívást vetítve előre. Egy felhívás kizárólag diskurzív formában testet öltött remény, amely talán kicsúszik a diskurzus retorikája alól abból a tényből kifolyólag, hogy reménytelen, és mint ilyen, ismétlésre ítéltetett. Remény tehát abban is, amit mint a logikai bezártság kifejezését olvashatjuk: „A szellem nagyobb, mint a szellem, az élet metamorfózisai sokszorosak” (i. m. 212. old.). Az utolsó percben az örökös „utolsó kísérlet” üres fatalizmusában keresve magyarázatot a költői szöveg visszavonja tettének értékét. „Mentsetek meg bennünket ezektől a lárvaktól”...

Epilógus

Ahol a főnév képi (lárva-) sorsszerűsége implicit minőséggé deszubsztancializálódik:

ÁLCÁZOTT m (1812; lat. lárva = álarc)

1. Orv. Betegségről mondják, amely más betegség tüneteit ölti magára. Lap: neuralgia, csalánkiütés).

2. (XX. sz.; lárva eredetű) Udvar. Ami nem tör ki, nem kel életre. Álcázott háború, forradalom. (Petit Robert)

Dialógus

„Előre hallom a darabot...”

Beszélgetés Ránki Dezső és Klukon Edit zongoraművészekkel

Szilágyi György: - Két koncert között, Torinóból érkezve, Luxemburgba készülve találtak néhány vasárnap délutáni órát erre a beszélgetésre. Mondhatni „rendhagyó” körülmények között: a tízhónapos Fülöp tiszta téve éppen uzsonnáját szürcsölgeti, körülöttünk két Soma játszik - egyikük a házigazdák, másikuk a beszélgetőpartner Somája - nem éppen csöndes, elmélyült, ám annál élettelibb hangulatot teremtve körénk. Hogyan egyeztetitek össze a gyerekek napirendjét és a gyakorlást, felkészülést, a rendszeres munkát?

Ránki Dezső: - Nem mondhatnám, hogy „rendszeresen”, órarend szerint dolgozunk - inkább ahogy az élet hozza. Persze kell egy bizonyos, többé-kevésbé megtervezett munkafolyamat, amit azután úgysem lehet betartani, mert vannak még fontos dolgok az életben a gyakorláson kívül. Sétálni a gyerekekkel - ma délben is ezt tettük -, játszani velük, egyszerűen csak eltölteni egy estét együtt. Hiszen a zenélés és az élet többi része együtt alkot teljes egészet. Azok az emberek, akik egy „ügynek” - mondjuk a zenének - „szentelik” az életüket, számomra furcsák. Életem első interjújában azt írta rólam az újságíró: „Egyébként olyan, mint egy normális fiatalember.” Nem is akkora butaság, remélem, ha el is telt azóta néhány év.

Klukon Edit: - Nehéz pontos időbeosztás mellett gyakorolni, ezért van egy zongoránk közvetlenül az ebédlő-konyha-gyerekszoba háromszögben is, néha perceket is kihasználok. Ha igazán dolgozunk, akkor elvonulunk a kertben épített kis faházba, ahol nyugalom vár.

RD: - A rendszerességhez kell egy bizonyos testi-lelki állapot is, nem csak hely, idő és akarat. Gyakran inkább a kertben tennék-vennék, vagy csak nézelődnék. Attól is függ a munka intenzitása, hogy éppen mire kell készülni, mit kell majd elj átszani és mikor.

SzGy: - Hogyan döntöttek el, milyen darabokat fogtok játszani mondjuk másfél év múlva egy csütörtök este? Azt hiszem, mindketten azokhoz a művészekhez tartoztok, akik nagyon átgondoltan, hosszú mérlegelés után állítják össze koncertműsoraikat.

RD: - Ez a legnehezebb. Nem tudhatom, hogy a koncert napján olyan lesz-e a kedvem, mint amikor egy bizonyos hangulatú programot összeállítottam. Csakhogy az embernek előbb-utóbb muszáj megadni a műsorokat, és neveltetése folytán kötelességének eleget kell tennie. Ezért először halogatom a dolgot, majd gondolkodom, aztán rájövök, hogy fogalmam sincs arról, milyen darabokhoz lesz kedvem - ahogy mondtad - másfél év múlva.

KE: - Az sem elég, ha olyan műveket választunk, amelyeket szeretünk - ez még nem műsor. Nem csak az a fontos, hogyan illenek egymáshoz (például korszakok, műfajok), lényegesebb az egy este játszott művek egymásra gyakorolt hatása.

RD: - Persze ez a „kedvem van, nincs kedvem” probléma csak addig tart, amíg a hallgatók előtt a billentyűkhöz nem ülök, akkor már csak a darab létezik meg én. Egyébként a műsorok kiválasztása inkább a szólóesteknél és négykezes, kézzongorás közös koncertjeinknél jár hosszas latolgatással, gondolkozással. A zenekari esteknél - zongoraversenyeknél már gyakrabban előfordul, hogy meghatározott műsorra kérnek fel.

SzGy: - Hogyan, mi alapján választjátok akkor ki - ha nehezen is - a műveket? RD: - Általában

természetesen már ismerjük azokat a darabokat is, amelyeket még nem játszottunk koncerten, ha másképp nem is, mások előadásában. Néha hirtelen történik a dolog: az ember megkíván egy darabot, mint például Schubert f-moll fantáziáját, amely most áprilisban Békésen elhangzik koncertünkön.

Más műveket tulajdonképpen már régen „blattolgatunk”, mire felmerül bennünk, hogy igazán el kellene mélyedni bennük. A magam részéről két dolog alapvető a kiválasztásnál: hogy szeressem és úgy érezzem, el kell játszanom. A kettő nem azonos és egyik sem elegendő alap a másik nélkül. Az, hogy szeretem ezt a zenét, nem elég.

SzGy: - Úgy tűnik, van olyan kor, amelynek műveiből alig-alig játszotok.

KE: - A 20. századra gondolsz? Igaz, hogy Stravinsky és Bartók utáni szerzőktől ritkábban játszunk, de ebben nincs szándékos elzárkózás. Számomra például Schubert, Wolf, Liszt művei magukban rejtik az úgynevezett modern zene felismerhető gyökereit is.

A velük való foglalkozás (különös tekintettel a dalirodalomra) egyelőre minden időmet kitölti.

SzGy: - És Bach?

RD: - Úgy, ahogy a koncertműsorok jelentős részében teszik: bevezetőnek, „ujjgyakorlatnak” játszani Bachot nem érdemes. Most úgy érzem, semmi újat nem tudnék hozzátenni az eddig megismert Bach-képhez, ezért nem játszom. Visszatérve az előző gondolathoz: szeretem, de nem érzem, hogy el kell játszanom.

SzGy: - Amikor újra és újra eljátszok egy művet, újra és újra saját élményetekké válik, benne feloldódik személyiségetek - újra és újra megalkotjátok. Hogyan indul, majd alakul ez a folyamat a gyakorlás, tanulás során?

RD: - A tanulás, gyakorlás kezdetekor „előre hallom” a darabot, ahogy majd annak szólnia kell. Bennem már készen van - ezt kell megvalósítani. A gyakorlás folyamatában csak a részletek változhatnak, megoldások alakulhatnak, az elképzelés maga már nem változik lényegesen.

SzGy: - És ha a mű négykezes, vagy két zongorára íródott?

KE: - Ott két elképzelés csiszolódik egymáshoz. Fel nem adva a sajátomat, inkább kölcsönösen befolyásolva egymást. Ám felfogásunk nem igazán tér el egymástól, annyira nem, hogy ez szinte észrevétlen folyamat. Hogy ehhez mennyi idő kell? Darabtól is, lelkiállapottól is függ, de minél több... Ez alatt az idő alatt nem mindig egyformán sokat kell gyakorolni, van amikor jobbat tesz a levegő, az idő múlása... Előfordul, mintha álomból ébrednék, hirtelen másképp látok és érzek egy művet, több lépcsőfokot átugorva - pedig közben nem is foglalkoztam vele egy ideig.

SzGy: - Változik egy mű előadásról előadásra is?

KE: - Minden alkalom különbözik a másiktól, az eljátszások során fejlődik bennünk legtöbbet a mű. De nehéz elszakadni a beidegzésektől, főleg, ha azok régebről, akár pályakezdő korunkból származnak. Szerintem van olyan zongoramű (nem is egy), amelyet megtanulásakor nem kellene azonnal nyilvánosság előtt játszani, de ezt kevesen bírják megtenni. Nagy élmény megtanulni például Chopin h-moll scherzóját, vagy g-moll balladáját tizenévesen, de elgondolkodtató, hogy a későbbiekre nézve nem okoz-e téves érzeteket a fiatalokkal természetesen együttjáró fizikai és lelki felkészületlenség.

RD: - A beidegződés veszélyére van egy saját példám: tizenhat évesen tanultam meg Liszt Mephisto keringőjét. Néhány ütem akkor még technikailag gondot okozott, de most is érzem - ha enyhébben is - a szorítást azokon a helyeken, amikor játszom.

SzGy: - Hogyan áll a helyzet a tanítással? A lexikonban még Zeneakadémiai tanárként is szerepel Ránki Dezső.

RD: - Az régebbi kiadás. Volt, nincs. Nincsen rá rendszeresen időm és energiám. Mostani életemtől teljesen idegen a délutánonként ismétlődő tanítás, akkor meg nincs értelme, ha közben másra gondolok.

SzGy: - Nem érzed az átadás, továbbadás örömét, kényszerét?

RD: - Nem. Most nem. Különbözik egy jó koncert meghallgatása néha többet ér, mint egy év sok-sok zongoraórája. Ezt magamra is értem, még most is. Richter vagy Michelangeli így taníthat bárkit, hiszen az igazi mester egy folyamatot indít el, friss vért ad. Szerintem egy huszonéves „művész jelöltnek” már nem az ujjrendet kell megtanítani.

KE: - Azért egy „profi”, hangversenyző művész-tanár gyakorlati tanácsai nélkülözhetetlenek.

SzGy: - Tényleg: az a jó, ha egy tanár sokat koncertezik maga is, vagy ha „csak” tanít?

RD: - Nem lehet ezt szabályozni: van olyan „guru”, akinek szellemi kisugárzása ér a legtöbbet. Kadosa volt ilyen - a zongorához sem kellett ülnie. Mások inkább a mesterfogások továbbadásában tudnak segíteni. Az azért nem árt, ha a tanár is jól el tudja játszani a tanított művet...

SzGy: - Mennyire kíséritek figyelemmel a koncertéletem, mások lemezfelvételeit? Szükséges-e a pályatársakat rendszeresen meghallgatni?

KE: - Hallgatni, igen, de „összehasonlítani” (ezt én így csinálom, ő úgy) nem hiszem. Koncertre akadémista korunk óta egyre ritkábban járunk, de lemezt, CD-t sokat hallgatunk, persze egyáltalán nem csak zongoristákat, sőt... De meg kell mondanom, elég kevés CD-t hallgatunk meg másodszer is, azok viszont igazán szívünkhöz nőnek. Mint mindenkinek, nekünk is vannak korszakaink: egy időben szenvedélyesen gyűjtöttük Callas lemezeit, de mindkettőnknek külön-külön is vannak kedves előadói, karmesterei, felvételei.

SzGy: - A művész életének egy része nyilvános, hiszen enélkül nem állhatna kapcsolatban közönségével. Mondhatnánk: „szem előtt van”. Ugyanakkor a közvélemény - főleg napjainkban itt, Magyarországon - szinte elvárja az állásfoglalásokat, a valami mellett, vagy valami ellen történő kiállást - lassan már minden ügyben. Hogyan viszonyultok az úgynevezett „közélethez”?

RD: - Viszolygok tőle. Ez a helyes kifejezés, a viszolygás. Attól, hogy ítéletet mondjak, attól, hogy besoroljanak ilyenek, vagy olyanak. Van persze véleményem, de úgy érzem, olyasmivel kell foglalkoznom, sőt nyilvánosan csak arra kell szorítkoznom, amihez van érzésem. Nem találkozom az utóbbi időben teljesen egyértelmű üggyel, ami mellett minden fenntartás nélkül, hosszú távon ki lehetne állni. Volt már - néhány évvel ezelőtt - olyan esemény a magyar zeneéletben, ami nyilvános tiltakozásra, aláírásra késztetett bennünket, de az azóta történtek - illetve az azóta nem történtek miatt - mondhatom ezt is mindketten megbántuk.

KE: - Más dolog alapítványok, jótékonyági szervezetek mellett kiállni, ilyen koncerten gyakran fellépünk. Egy dolog biztos: kamarapartneremet nem politikai felfogásuk alapján választom ki.

SzGy: - Térjünk vissza inkább a hangversenytermek világához: milyenek az ideális körülmények, mi az, ami egy jó koncerthez kell?

KE: - Egyszerű: megfelelő akusztikájú és hangulatú terem, jó hangszer, előítéletek nélküli, érdeklődő közönség. Egyre gyakrabban érzem, főleg nagyvárosokban és nem csak Magyarországon, hogy az emberek mennyire feszültek. A koncertek első 10-15 percében nehezen figyelnek, mocorognak, helyezkednek. Minél kisebb a terem, annál komolyabb a figyelem, annál egymásra utaltabb az előadó és a befogadó, ezért szeretünk kisebb településeken is játszani - jó példa erre az utóbbi években Békés megyében adott koncertjeink sora.

SzGy: - Igaz, Békés jó néhány városában játszottatok az utóbbi esztendőben, együtt is, külön is egyaránt. Szóló és négykezes estek mellett Gulyás Dénes és Edit Békéscsabán Schubert Téli utazás című dalciklusát adta elő, németül - óriási sikerrel.

KE: - Ott például ideális közönség gyűlt össze, szinte együtt élték végig velünk az „utazást”.

RD: - Visszatérve a koncertkörülményekhez: a legfontosabb a szándék a jó feltételek megteremtésére, az sem baj, ha nem minden sikerül maradéktalanul. Többet ér az, ha törődnek az emberrel s ezt a szándékot mindig érzem ezen a tájon.

SzGy: - Hogy érzitek, változóban van-e (annyi más dologgal együtt) a zenehallgatás, koncertlátogatás hagyománya?

KE: Úgy látom, világszerte is egyre kevesebb a kamarakonzert, a rendezők inkább a többeszes termekben meghirdetett nagyzenekari koncertek felé fordulnak. Jó lenne visszahozni a muzsikálás elvesztett intimitását, hiszen a társas zenélés első 3-400 évében (a templomokat kivéve) nem hatalmas csarnokokban, hanem kisebb szalonokban, zenetermekben gyűltek össze az emberek, a zeneirodalom jó részét így mutatták be.

RD: - Igen, személyesebbé kellene tenni a zenélést, de úgy érzem az egész világot is.

Az elképzelt korszellem sodrában

Beszélgetés Baji Miklós Zoltán festőművésszel

Y Amint a világ egyre bonyolultabbá, dimenzióiban egyre áttekinthetlenebbé válik, mind több művész próbálkozik azzal, hogy egyszerű képletekkel teremtsen újra tisztaságot a zűrzavarban. A harmincnégy éves Baji Miklós Zoltán (BMZ) is ilyen alkotó. A kötelező happy end nem kenyeré, és nem akarja a közönséget hazugságokkal traktálni arról, milyen a világ. Ezért megnyilvánulásai (kiállítás, művészeti rendezvény, performansz...) újra és újra irritálják a publikum jól nevelt köreit. Ráadásul nem rejtőzködő típus, igényli a figyelmet és kétségkívül megfelel a várakozásoknak. A békési régióban előzmények nélküli vállalkozását életútjának momentumai talán megvilágítják, ha kissé szubtilis lélekbúvárkodásra készletjük.

R Anyai nagyapám sokoldalú parasztember volt, mert bútorkészítéssel is foglalkozott. Apai nagymamám a bélmegyeri gróf környezetében nőtt fel (ugyanis édesapja ott volt gazdasági egységvezető), természetes volt, hogy két nyelven tud megszólalni, beszélgetni és jártas a művészetekben. A polgári kultúra, a protestáns puritanizmus igazándiból vele jött a családba. Baji nagyapám egy családi összejövetelel lábamnál fogva megforgatott és bevete hátamat az ágyba - csoda, hogy megmaradtam, ám dadogós lettem. Egy másik testi-lelki megrázkódtatás akkor ért, amikor sorozatos tüdőgyulladásaim miatt Parádsasvárra utaltak be. Egy hónapig ott jártam iskolába is. A patak hihetetlen koszos volt a békési vizekhez képest, ahol a Szélső utcán, a Malomvégen, vagy Cipópusztán a tiszta sekélyes mederben kézzel próbáltunk halat fogni. Az igazi megrázkódtatást azonban maga az ott tartózkodás jelentette; barakkokban laktunk, mint a fegyencek, éjszaka lámpával jöttek nézni gondozóink, alszunk-e, mindez nagyon félelmetes volt.

A boldogság szigete volt családi otthonunk, szellemi alaptökét kaptam és kreatív képességem élvezettel megmutatkozhatott. A konyhánk és előszobánk ki volt tapétázva rajzaimmal; vesszőből csuhából, flakonokból, szóval a körülöttem leledző tárgyakból manuális úton szerkezeteket hoztam létre. Tizennégy éves korom után már nagyon művész akartam lenni. Vélhetőleg közrejátszott ebben az is, hogy a múlt században Békésen élt Jantyik Mátyás festőnek nagy nimbusza volt a családban. Felfedező típusú gyerekként, szinte mindig jeles voltam kémiából, fizikából, de miután az alkotásra vágytam jelentkeztem a Tömörkény Gimnáziumba, Szegedre. Felvettek kerámia-szakra, de az utlakás magas albérleti díja miatt el sem tudtam kezdeni a tanulást - így Békéscsabán a vízügyi szakközépiskolában lettem diák. Két év után kibuktam a műszaki rajz és az orosz nyelv miatt - a valódi ok az volt, hogy sokat jártam Pestre, főleg Tűzkerék koncertre. Az underground zene akkoriban a tiltott kategóriába tartozott, s hiába rajzoltam meg néhány nap alatt a hiányzó tervrajzokat, megbuktam, majd „közös megegyezéssel” - eljöttem. Tizenhét évesen beálltam segédmunkásnak a pékségbe. Tiltott volt az éjszakai munka is, de ennek ellenére alkalmaztak. Sikerkarriert futottam be: táblás, feladó, majd a süteményes részlegben lettem kemence előkészítő. A Kiváló Brigád-tag cím átvétele után már KISZ-titkárnak is felkértek, akkor ugrottam ki a pékek reverendájából, mert szakmunkásképzőbe akartak beiskoláztatni, én pedig érettségizni szerettem volna.

Y A fiatalság pimaszul felhőtlen bájáról ez a vallomás sokat elárul, ám a felnövekvő kor hangulati eseményei között meg kellett bújni a képzőművészet vonzásának is.

R Őszintén bevallom, a pékségem ideje alatt nem rajzoltam, de egy percre sem tettem le arról, hogy művész legyek. A helyi ÁFÉSZ grafikusműhelyében már a képzőművészethez közeli területen tevékenykedhettem. Miközben újságkihordó is voltam - ez is karriertörténet -, a cigánytelepen kezdtem, melyet nehéznek mondtak, de jól megvoltam az emberekkel, a belváros jól szituált házainál fejeztem be. Az érettségi után a megyei művelődési központban a tabló készítése mellett, létrehoztam egy szitaműhelyt. Kétéves kiállítás-rendező stúdiumot végeztem, melyet a Műcsarnok és a Népművelési Intézet szervezett.

Első képemet 1987-ben a Békési Művésztelepen állították ki, majd az országos amatőr képzőművészeti tárlaton Kecskeméten már olyan anyaggal jelentkeztem, hogy huszonnégy évesen, elsőre felvettek a Művészeti Alapba. Alkotótáborokba jártam Dömsödre, Szentendrére, Hédervárra,

ahol olyan alkotók korrigáltak, mint Samu Géza és Misch Ádám. Szerintem baráti volt a kapcsolatunk. Hegyi Lóránt is többször tartott előadást, nagy hatással volt rám. Az esti beszélgetések során világosodott meg előttem, milyen sokat kell tanulnom, rajzolnom ahhoz, hogy önálló arcom legyen. Tanulmányúton jártam a Velencei Biennálén, a Bécsi Modern Művészetek Múzeumában. Az előbbi helyen szinte letepert az a hangulat, amit a régi épületek árasztottak, már-már kitapintható volt a világ minden tájáról összesereglett embertömeg kézjegye a Rialtón. Bizonyos globális gondolkodás gyökerei jelentek meg nálam, ami egyben egy felszabadultság-érzéssel járt.

Y Az egyik filozófiai tétel így szól: „A szabadság nemcsak a választás lehetősége, de a választás képessége is.” A táblaképek festése, grafikák készítése és kiállításokon való szereplés mellett miért kezdett az akadémikus művészettörténet-írás szerint struktúrára kívüli, marginális, alternatív, avantgárd, progresszív - bárhogyan is nevezzük, művészettel foglalkozni?

R Az első ilyen élményem egy siófoki művésztelepen volt, amikor huszadmagammal egy akció részese lehettem. Az irodalom nyelvközpontú, a képzőművészet a vizualitás lehetőségei között fejti ki a művészeti hatást. A súlypont századunk hatvanas éveiben egyszerre tevődött mindkét művészeti ágra. Ekkor alakultak ki az első, alternatívnak mondható események. Ekkorra az Egyesült Államokban már audio-vizuális lett a világ s a minden ember művésznak születik elv alapján új kifejezési formák kaptak teret, miközben egy nemzedék elfordult a műtárgy-piac kufárkodásától. Addig ismeretlen megnevezések jelentek meg a művészeti élet egy-egy eseményének körülírására: performansz, happening, akció... Az elektronikus közvetítő eszközök, médiumok, mindenekelőtt a videóra és a számítógépre gondolok, már hozzánk is eljutottak, de a földgolyó bármely táján megtalálhatók.

Ezáltal sokszorozódik az önkifejezés eszköztára olyanokkal, mint a lézerművészet, holográfia, videoművészet, virtuális installáció, komputerművészet...

Y Összegezhethetjük úgy, hogy egymással folytonos mozgásban lévő alkotótevékenységek kontextusára gondolunk. Mennyiben lehet ezt összevetni a klasszikus képzőművészeti gondolkodással, melyben táblaképről, plasztikáról, grafikáról és alkalmazott műfajokról beszélünk?

R A konzervatív művészetelmélet eklektikus szemléletű, a legnagyobb problémája, hogy nem veszi figyelembe - a művészet valójában nem tűri el a kategorizálást. A képzőművészetre nagyon sokáig az irodalmias felfogás volt a jellemző, melynek során a mit ábrázol kérdés örökös ingerével kellett szembesülnie az alkotónak. Új médium műfajok születtek, miközben egészen ősi kifejezési formák is másképpen kezdtek hatni. Az emberiség kultúrtörténetének kezdetén - amikor még együtt volt a mágiában a tudomány, a művészet és a vallás - hasonló volt a helyzet.

Y A hagyományos ízlés ezek szerint a legnagyobb teremtő alkotóerővel szembeni közegellenállást tartósítja?

R Éppen ez ad új művészeti lendületet a progresszív alkotók számára. Amikor például a pórtelki harmadik csalánozás alkalmával az egyik megyei lap munkatársa „levágott” bennünket - róla neveztük el a következő demonstrációkat Béla Kupának. A korérzékenység, véleményem szerint, minden nyitott gondolkodású személyiség sajátja. Új viszonyítási pontot kell azonban nyújtani az ezredvég emberének. Nagyon élesen elválik művészet és tudomány egymástól, holott a korábbi egység vélhetőleg ismét létrejön. Gondoljunk csak arra, az elektromos médiák a reálértelmség szellemi erőfeszítésének eredményei, miközben formatervező művészek öntik végső formába a technikai eszközöket (ezeken a médiákon művészi produktumok születnek).

Y A mű befogadásakor egy transzcendens közlést vár a néző-hallgató. Ebben az ihletett pillanatban meghatározza odafordulását a kulturális közösségből adódó sajátos asszociáció rendszere; tájélménye, történelmi tapasztalata, vizuális motívumkincse. Ráadásul a nyelv egy olyan szemantikai közeg, mely jelentésbeli konkrétságokat sugall. A szabad megnyilvánulások méltóságát kell visszaszerezni az embernek?

R Az eddigi művészeti munkásságom során - bár csak most tudatosult bennem - zenei effekteket alkalmaztam az őskeresztény elemeket szerepeltettem. „Ha valaki nem születik víztől és lélektől, nem mehet be az Isten országába” (János, 3;5.) Ebből a bibliai gondolatból következik, hogy a huszadik század végén teljes egészében újra kell értékeljük a művészetet, eddig követett utunk

megkérdőjelezésével, hogy elindítsunk egy új fejlődési szakaszt. Ebben a szegmensben a művész beépíti a nagy elődök eredményeit munkájába - ez jelenthet sokféle iránypontot -, de ugyanakkor megtalálja a saját egyéniségének legjobban megfelelő szellemi rokonokat is, akikre bátran építhet. Ilyen értelemben példaképem az útkeresés kálváriáját megtapasztalt Schwarzkogler, Beuys, a hazai művészek közül Hajas Tibor, Erdély Miklós és a Kanadában élő Monty Canstin (Kántor István).

Ma már nincs szuverén nemzeti művészet. A világ olyan sajátos kaleidoszkópszerű átváltozáson ment keresztül, melynek következtében a geográfiai megkülönböztetések értelmüket veszítették. A népességmozgás, az említett elektronikus kommunikáció elterjedése oly mértékben egymás közelébe hozta a világ egyes régióit, hogy a globalizáció már nem kérdéses. A „neoista földművelés” performanszom a föld szeretetéről szólt, egy kicsit fölülről nézve acsarkodó világunkat.

Y Ez a művészi megnyilvánulás az egyik legvilágosabb okozati állomássort vetítette elénk. Már-már megszokottan, meztelenül jelent meg a Jókai Színház elegáns premierközönsége előtt. Papír ágyékkötőjén Monty Canstin = Neoista Isten felirattal nem kis feltűnést keltett a patinás falak között, mégis természetesnek éreztük ottlétét. Ezzel a belső, oldott hangulatú sugárzással a földgömböt kis kapójával „megmunkálta”, majd vénájából vért engedett egy kémcsőbe, s ezzel öntözte a glóbuszt és falon lévő egyik képét. Ennyire drámai lenne a természeti környezet helyzete, hogy saját vérünkkel kell öntözni?

R Ha a művészetben nem maradna titok, az már nem is lenne művészet. A szívnek nevezett izomkötegről számos alkotó megnyilatkozott a különböző korokban. A vér és szív mágikus töltése bizonyítottan nem létezik. Tudatunkban mégsem merünk elszakadni ettől az előképtől.

Y A tiszta ész kritikája dobja közénk az irracionalizmust?

R A tizenkilencedik században orvosok, rendőrfelügyelők eltökélten hittek abban, hogy a test, az arc alapelemeinek, arányainak részletes összehasonlításával, valami lényeges tudható meg az ember pszichéjéről is. Nem kell bizonyítani manapság e vállalkozások hiábavalóságát. Az ember testi megjelenése - különösen a maga meztelenségében - titkokat őrző tárház, éppen ezért alkalmas művészeti megnyilvánulások kifejezésére. A különbözőségek mellett lényegesen fontosabbnak tartom az emberek „egyformaságát”. Az ősi afrikai hiedelemvilág, a keleti kultúrák és a keresztény hit gondolatelemei a mai ember számára is alapelveket mutatnak fel. Ezekre a kultúrákra támaszkodik a művész is. Az emberek együttesen létrehozott kultúrkinéséből mindenki a maga elképzelése szerint meríthet, természetesnek kell tekintenünk, hogy a hálón más akad fenn.

Y Az emlékezéssel foglalkozó első nagy leírások közé tartozik Mózes ötödik könyve, amely arról szól, hogy az egyiptomi kiűzetésre való emlékezés miként tartható fenn az utolsó szemtanuk halála után. Negyven év múltán intézményesítés és kánon bevezetése révén kell rögzíteni az élő emlékezetet. Tehát az élő emlékezet kulturális ismeretanyag formájában jelenik meg. Az elektronikus adattárolás szinte korlátlan lehetőségeket nyújt információ-rögzítésre. A múlt tehát rendben lenne, de mi van a jövővel?

R Lehet, hogy megköveznék, de az a meglátásom, hogy a földön kívüli lények erre a kérdésre választ fognak adni. Én lehetségesnek tartom, hogy egy szűk csoport már most is tart velük kapcsolatot. Az időbeliségből következő olyan kérdések is előtérbe fognak kerülni, mint a halálról való gondolkodás. A népi kultúrán belül a halál és a megújulás egységet alkot: a halál a születés fonákja, egyben az új élet ünnepe is. Az alternatív alkotók ebből az ezoterikus aspektusból vállalják a szellemi újító kockázatát. Mintha fordított látsövön néznék saját, bizarr életünket. A hétköznapi mechanikus ismétlődésében ez a rendkívüli mélységelenség állítás nem jelenhet meg, így a művésznek kell olyan aurát teremtenie, ami kérdésfeltevésre készítet bennünket. Az akciók, performanszok során belső centrális pontból értelmezem a teremtett világot és benne az embert. A direkt utalások és a meghagyott gazdag asszociációs réteg hivatott arra, hogy az átélést „működtesse”.

1989-ben a Munkácsy Mihály Múzeumban Békéscsabán tartott Tény című performanszom során az élet és a halál kérdéseivel foglalkoztam. Először érzékeltetem, hogy valami megfogant, növekszik és fölszakítja a burkot, már-már kilép a világba, benne pedig ott van a közénk kívánczó új ember. Az egészben a folyamat volt a fontos, abban pedig a várakozás, a születés és a halál

pillanatára.

Y Ez a metamorfózis rejtelmek hordozója, de a néző egyértelműbb fogalmazást vár. Olyat, mint amikor a kiszolgáltatottságot érzékeltette az Élő Teke című performansz során. Lábánál fogva felakasztották és meglendítve kugligolyókat döntött föl fejével. Vagy Viharsarki Batmanként egy bérház falán lógott kifeszítve a magasban, ám denevérszárnyaival mozogni nem tudott, csak a jelkép működtette fantáziánkat.

R Különös, de miközben vonzanak s megfognak dolgok, valamiképpen távol is tartanak maguktól ugyanazok. Lehet, hogy nem állít minden megnyilvánulásom egyértelműt, nem is állíthatna, a test mélységeiben zajló eseményekről, hol épp az ellenkezőjéről, de valamit mindenképp homályosan vagy nyíltan közölni szeretnék. Akkor vagyok ihletett állapotban, ha a közönség alkotótársammá válik, ha érzékelő csápjait felém irányítja s ekkor együtt valószínűleg meg tudjuk mi és mivé alakul a performansz végén (kiabálás, provokáció). Nagyon hiszek abban, hogy az alkotás életszükséglet számomra.

Y Az egzisztenciális gondok is megfogalmazódnak egy férfiember esetében, tehát magától értetődik a kérdés, jó művésznak lenni?

R Hiszek abban, hogy az alkotás életszükséglet számomra, mert nem lehetnék más, ugyanis csak a művészetten át ismerhetek magamra. Persze látom, hogy ami kelendő és amit csinállok, nem fedi egymást, így a rádiózásból élek. Egy-egy művészeti rendezvényhez számos támogatót tudok találni, de csak magamnak ez nehezebben megy.

Y Az ország dél-keleti régiójában előzmények nélküli adottságok közepette kellett az alternatív művészeti filozófiát s az efféle eseményeket elfogadtatni. Visszatekintve úgy tűnik, tudatosan bővült az ismeretkör, kiállításoktól a modern kifejezési formákig. Sokan inadekvátnak vélték - Munkácsy ifjúkori műveinek városában, Békéscsabán - a legfrissebb kortárs kezdeményezések prezentálását.

R Az első rendkívüli jelentőséggel bíró eseménysor a Vihargaléria megszervezése volt. Ezen olyan alkotók vettek részt felkérésemre, akik már a nyolcvanas években feszegették a műfaji kereteket. A nonfiguratív megfogalmazású táblaképek kvalitásos darabjait Aknay János, Bereznai Péter, Gubis Mihály, Vörös András mellett többen állítottuk ki. Ez akkor Szentendre megjelenése volt a Vásárhelyi iskola vonzásában levő területen. Ezt szó szerint kell érteni, akkor még létezett a Művészeti Alap és Hódmezővásárhely megkerülése nélkül tagjaik nem tudtak együttesen demonstrálni. A politikai rendszer változása után az amatőr és hivatásos minősítés anakronisztikussá vált. Szemmel láthatóan virulni kezdett több kitalált dolog.

Y Amikor 1989-ben az első pórteleki Csalánleves Művészeti Megnyilvánulás című eseményre kerékpárral megérkeztem, az elhagyott kastély tövében csupa szelid alakot vettem észre, mintha az első perctől kezdve megvalósult volna egy álom, egyé ötvöződött ember és természet. Akik részesei az alternatív eseményeknek, azok beavatottjaivá is válnak egyúttal. De hogyan áll a hivatalos elismerés?

R Megalakult a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületén belül az úgynevezett „háromszekció”. Ide azok a műfajok kerültek, amelyek a huszadik századtól datálódhatnak és a hagyományos skatulyázást (táblakép, plasztika, grafika...) nem viselik el egyértelműen. Magukat korszakellenesnek valló művészetekről van szó. Patikamérlegre nem rakható műfaji ötvöződések találhatók itt. Vannak, akik csak a kozmosz külső hatásának hisznek, mások a horoszkóp alapján állítanak fel oeuvre-öt, s vannak, akik - ide sorolom az alternatív alkotókat - a külső hatások helyett a belsőket helyezik előtérbe - vagyis a személyiséget. Ez a művészet szellemi létének igazolója.

Cs. Tóth János

Szemle

Mit lát a könyv?

A Tevan Kiadóról

Az 1980-as esztendőök végén az évtizedfordulóval együtt az ország is nagyot fordult: rendszert váltott. Az előre sejthető, meg mégsem jósolható sorsdöntő esemény előjeleként a kulturális életben is jelentős változások mentek végbe. Szabadabban - néha még a cinikus kockázatoknak is fittyet hányva - szerveződtek a különféle szakmai kisvállalkozások, és egyre-másra alakultak a könyvkiadók is. Ma már egy-egy könyves műhely elszenderedése, elhalása sem nagy ügy - akkoriban viszont zavar vagy izgatott fészkelődés közepette jegyeztük föl az új kiadók nevét.

Emlékszem, a Tevan Kiadó létéről, újraindulásáról egy viszonylag magasrangú tisztviselő barátomtól értesültem. Az illető szeretett „Énhalovics Tevadar éniszteri tetkár”-ként bemutatkozni. Ezzel a régi, Grä-tzer-féle szójátékkal mismásolta el, hogy ő végül is amolyan hivatalnok. A „Tehalovics Övadar” néven, majd következő grammatikai fokozatként az „öniszteri mitkár” tituluson át jutottunk el a párhuzamos névmáscsere végpontjáig: „Mihalovics Tivadar miniszteri titkár”. Ez nem is nélkülözte a valóságálapot, hiszen - innen a névmások „kínríme” - barátomat Mi... Tibornak hívták. (Nota bene: a sors óhajából ma Milánóban tifoso, sőt nem is csupán lélekben olaszvá vált futballőrült, hanem másodvonalbeli játékosügynök.) Nos, M. T. toldotta meg egyszer a szokásos névmókát ezzel: „Én van, ő van - akkor mi van?” S látva bamba képemet, kivágta: „Akkor Tevan van!” Tudta ugyanis, hogy a régi Tevan Kiadó kiadványai iránt mint Nagy Lajos monográfusa erősen érdeklődöm. Az író A szobalány című novelláskötete 1913-ban, az Egy leány, több férfi című elbeszélésgyűjtemény 1915-ben látott napvilágot Békéscsabán, a Tevan Könyvtár sorozat 19-20., illetve 67. tomuszaként. Mára sikerült is antikváriumokban föllelnem mind a kettőt.

Tevan Andor - Tevan Adolf fia - 1889. augusztus 15. és 1955. október 5. között élt. Manapság újra az a nimbusz övezi, amely sokáig megillette őt, a művészi képzettségű grafikust, a szervezésben, korszerűsítésben is ügyes nyomdatulajdonost, a modern irodalom értékeire fogékony mecénást, s a korszerű bibliofilfa úttörőjét. Amikor az 1944-es deportálásból visszatért, már csak egyre fenyegetettebben próbálkozhatott a régi keretek közt munkálkodni. Élete utolsó éveiben a magyar könyvszakma nem keresett és nem talált neki méltó helyet. Nyomdáját - mivel „maga kínálta föl” - államosították. Ez 1948-ban, illetve az Új Magyar Irodalmi Lexikon „forradalmi” sajtóhibája szerint 1848-ban történt. (Az UMIL-lel egyébként sincs szerencséje Tevannak. A róla szóló szócikkben 1911, a közvetlenül ezután álló Tevan Könyvtár szócikkben 1912 a sorozat megindulásának dátuma. Az elbizonytalanító évszámokat a Benedek Marcell koncipiálta Magyar Irodalmi Lexikon 1965-ös III. kötetéből vették át. A kérdéses sorozat gyakorlatilag már 1911-ben létezett.)

A mai Tevan, mellőzve nevéből a lehetséges Új jelzöt, 1989-ben kezdte működését, éppen Tevan Andor születési centenáriumának apropójából, a jubileum fölélesztette szellemiségnek adózva. A Tevan Kiadó Vállalat, Békéscsaba jelzés először Szép Ernő A jázminok illata című kötetén volt olvasható. A szeszélyes szóképzletű stílromantika e költőien fátyolos könyvét az eredeti, 1917-es Tevan-kiadás óta sehol sem vállalták föl, a(z újra)kezdés tehát eszmeileg és kiadáspolitikailag is szerencsés volt. Igazgatóként dr. Cs. Tóth János, felelős szerkesztőként Niedzielsky Katalin, műszaki vezetőként Petőcz Károly jegyezte a művet.

A későbbiekben Cs. Tóth János igazgató és Kántor Zsolt felelős szerkesztő szoros együttműködése, okos munkamegosztása fémjelezte a Tevan Kiadó néven országosan ismertté és megbecsültté lett kis műhelyt. A könyvek arculatát továbbra is meghatározó Petőczön kívül alkalmanként számíthattak Szántó Tibor, Kiss Ilona és mások tervezői közreműködésére. Hamarosan föltűnt a kiadványokon az embléma is: a szétnyíló könyvlapok közül a világra pillantó szem, alatta a vékony, fekvő téglalapba zárt Tevan névvel. Utóbb ezt a közepesen sikerült és enyhén didaktikus rajzolatot az álló oválisba zárt, egyszerű vonalából szerkesztett gémeskút naturalisztikusabb, mégis elvontabb - és patinásabb - címere váltotta föl (ez a védjegy szűkebb vagy bővebb szegélyező fölirattal is kiegészülhet). Ezt az emblémát Tevan Andor tervezte 1948-ban. A nézés, a tekintet megőrződött, hisz' kinek ne tolna elő Arany János Toldijának össznemzeti memoriteréből az Első ének kilencedik és tizedik sora: „Ösztövért kútágas, hórihorgas gémmel /

Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel..." A Tevan kútgémje nem pusztán „kémel”, hanem a rajz tanúsága szerint éppen felszínre hozza hús kincsét.

Cs. Tóthot és Kántort valószínűleg én neveztem írásban - a tokaji írótabor egy beharangozó cikkében - „békéscsabai ikreknek”, noha mások is észrevehették, hogy elválaszthatatlan fegyvertársakként bukkannak föl mindenütt, ahol kiadjuk s kiadványaik érdekében tehetnek valamit. Részint eltérő ízlésből táplálkozó eleganciájuk, diplomatikus viselkedésük, rámenős aktivitásuk és fanyar humoruk is ikeríti őket. Persze mindkettejüket más bordában szőtték. Cs. Tóth közéleti pályát tudhat maga mögött, politikai ambíciókkal időről időre kacérkodik, rátermett és gyakorlott kulturális vezető. Képzettsége és gyűjtőszennvedélye okán művészettörténész, műkritikus is. Kántor a nyelvközpontú, esszenciális, filozófiába hajló líra egyik középnemzedékbeli (még negyvenen inneni) jelese. Ideális másodhegedűs, segítőtárs, akit a költészet terepe jobban vonz a kulturális politika régióinál, de ha szükséges, bármikor az „idősebb testvér” helyébe állhat. A két szakember pozíciói világosan elkülönülnek, feladatköreik viszont előnyösen érintkeznek, összemósódnak.

A fentiek alapján nem nehéz valószínűsíteni, hogy a(z új) Tevan immár majdnem száz könyvének lírai vonulatát elsősorban Kántor Zsolt, a politikai és a képzőművészeti tárgyú kiadványokat elsősorban Cs. Tóth János hozta tető alá. Mindketten maguk is adtak kéziratot a Tevannak. Igen helyesen, mert ahogy a színházban a főrendezőnek kötelessége, hogy évről évre programadó, irányjelölő produkciókkal rukkoljon ki, úgy a kiadók arculatának meghatározásában is főszerep jut a vezető munkatársaknak. Cs. Tóth 1994-ben publikálta Művészeti metszetek címen kötetté szerkesztett képzőművészeti tanulmányait, műhelybeszámolóit, bírálatait. Dinamikus, pergő nyelvű egyéniség lévén, inkább az élőszó a kenyeré, ám vélekedéseit és ítéleteit nyomtatásban is pontosan, láttatóan rögzíti. Sejtethetően a művészeti nagyinterjú, a dialogikus pályakép lehetne ideális műfaja. „Hazatekintő” természet, sok cikke pásztázza a Viharsarok, vagy a tágabb kishaza piktúráját, szobrászatát.

Kántor még 1989-ben a Kedvenc állataim című kötetkével, majd 1993-ban a Kék szótövek verseivel jelentkezett. Prózába, szövegbe áthajló ontológiai lírájának leghívebb kifejezői a Kierkegaard-vallomások, valamint - az egyik költemény címével élve - a „sós vers”-ek. A rímeket mellőző savas beszédmód a legjobb textusokban fölmarja a létezés rozsdáját. A nyers, bátor kísérletezés - mint önalakítás - mára már túl is terjedt e gyűjtemény határain. Olykor a mesterkéeltség, kacifántosság is javára válik a versnek (de néha nem válik javára az esszéizáló, másokat bemutató Kántornak).

A Tevan azzal büszkélkedhet, hogy a kilencvenes évek első felében négy-öt költőnemzedék számos poétájának lett otthona. A Magvetőt dicsőítő Új Termés sorozat, valamint a Móra Kiadó Kormos István-féle híres programja: e két, sajnálatosan elsorvadt hagyomány örökébe lépve gondozzák a pályakezdők köteteit. Többek között Tatár Sándort, Jász Attilát, Berta Pétert, Szabó Erikát, Lackfi Jánost segítették megjelenéshez. A Kiadón százsám futnak át a költők versbeli sürgönyei. Berta Péter - szinte „Esterházy-mámorban” - hatalmas névsort kerekített, mestereit és barátait listázva. Lakatos Istvánnak mint fő mentornak a neve - Tandori Dezsőével együtt - Kántor köszönetnyilvánításában is előtűnik. A kötetek egyenlenségét nincs ok fölírni, mivel a Tevan látnivalóan nem folytat, talán nem is folytathat olyan műhelytevékenységet, mint amilyen a „Kormos-tanszéken”, a Móra körül pezsgett; s amennyire hívja, máskor olyannyira inkább csak befogadja a kezdőket.

Szokolay Zoltán, Imre Flóra, A vers akarata címen 1991-ben esszéket, elemzéseket közreadó Marno János egy másik, érettebb költőgenerációt képviselnek. Szepesi Attila, aki a kiadott kötetek számát tekintve is igen közel áll a „tevanosokhoz”, Horgas Béla, Király László, Csiki László, Kiss Anna egy még eiismertebb harmadikat - élen Tandorival, aki ugyan csupán A felhúzható medveorr „gyerek”-verseit bízhatta a békéscsabai kiadóra. Sebők Éva, Gergely Ágnes, Somlyó György, Lakatos István abba az újabb körbe, esetleg „elitbe” tartoznak, ahol már jobbára a teljes betakarítás, a válogatott költemények megjelentetése, az életmű-kiadás időszerű. Lakatos, mondhatni, „védőszentje” a Tevannak. Remélhetőleg az 1993-as Paradicsomkert - a kortársi magyar líra nagyszabású összegző vállalkozásainak egyikét - az oeuvre újabb kötetei mihamar követik.

Az oeuvre jelenthet műfordítói összegereblyézést, kritikai körképet, szaktudományos kalauzt is. Itt említendő tehát Szepes Erika Magyar költő, magyar vers (1991) című, egyetemi színvonalú, specifikus verstana és példatára, Határ Győző írásos és rádióbeli reflexiókból szőtt, a lírán túlra is pillantó Irodalomtörténete (1991), a Baudelaire-összesnek - A Rossz virágai, 1991 - nekifeszülő Tornai József nagy teljesítménye, s természetesen a verstolmácsoló Somlyó jelenléte. A Tevan reprezentatív erőfelmérése a Hét évszázad magyar verseinek újragondolása.

Lokális, tradícióörző megfontolások is közrejátszottak a kínálat alakulásában. Szabó Erika például csabai polgár lett, Szepesi Attila Ungváron született, Szegeden tanult, Csiki László Erdélyből települt át Magyarországra, Király László megmaradt Kolozsvárott, és így tovább. Az országhatárok és a szellemi határok rugalmas fölfogása révén lett a Tevan, „patrióta kiadóként”, az egész magyar szellemi élet fontos tényezője. Olyan műhely, amelyben természetes, hogy a költőfiú Szokolay Zoltánt nem tévesztik szem elől - de az ősbudapesti („láncbírófalusi”) Tandoritól sem kéri számon, amiért nem a csabai, viharsarki érdekek kortese.

A művészeti, elméleti kiadványok terén hasonló a kép: egymást egészítik ki a helyi és az egyetemes szempontok Koszta Rozália (és Bede Anna) nélkül, az immár Kossuth-díjas Schéner Mihály nélkül elképzelhetetlen lenne az a „kiskönyvtár”, melyet a Tevan hét-nyolc év alatt polcunkra helyezett. Folytatható a sor Sík Csaba Örök törvény - új világ (1992) című könyvével (melynek M.-mel, képeket nézegetve ciklusa Csanádi Imre Írott képek sorozatának rokon fejezete, vagyis: költői hangvételű esztétizálás), Pálosi Judit gobelin-„enciklopédiájával” (1994), a Tóth Ernő katalógussal (1994).

A közéleti névsor azt sejteti, hogy a Tevan a baloldaliság és a népiség korszerű változatának elkötelezettje, bár a liberális, az urbánus és egyéb értékeket sem utasítja el. Szemlénkben is így kerülhet egymás mellé az Antall József élete képekben két 1994-es kiadása (hihetetlenül alacsony, a reálisnak mintegy negyedét kitevő áron: vélhetően erősen támogatva), Habsburg Ottó terjedelmes vallomása (1992), és a vele interjút készítő Haas György egy önálló kötete, Kovács Imrétől A néma forradalom (Csabán szinte természetszerű) újrakiadása, Vígh Károly 1991-es Tildy Zoltán-pályarajza, az egykori Magyar Szemle köteteiből Ifjúság és falukutatás (1993) címen készített válogatás, és Kőbányai Jánosnak a zsidó múltat, jelent és identitást érintő több munkája.

Az elméleti alapozás, a társművészeti tájékozódás szép eredménye, hogy Johan Huizinga A holnap árnyékában című műve is a Tevannál jelent meg újra; Szokolczay Lajos olyan színházi előadásokat elevenített föl bírálatában - Kötél homokból, 1993 -, amelyeket a mértékadó kritikusok közül jószerivel csak ő látott a határon túli teátrumokban; Nemes Károly A film mint művészet (1994) című részletes tanulmánya pedig vitakérdéseket is fölkinálva jócskán elébe ment a művészeti ág századik születésnapját övező hajcihőnek.

Sokkal kevesebb jót mondhatunk a Tevan epikai étlapjáról. Bár persze a nyitó Szép Ernőről éppúgy nem feledkezhetünk meg, mint a most említett Kőbányai János írói kvalitásairól, vagy a békéscsabai születésű Sarusi Mihály érdekesen komponált, hatásos realizmusú '56-os regényéről, a Kazahról (1991). A prózai kötetek mégis véletlenszerűen állnak a glédába: keresik azt a jó gazdájukat, akivel a líra vagy a képzőművészet rendelkezik. A tucatkönyvek, lektúrok, viccgyűjtemények, egyéb melléktermékek a Tevannál ugyanúgy a talponmaradást, a szerény anyagi hasznot szolgálják, mint egyéb kiadóinknál.

Az epikai horizontot tágíthatná, ha Illés Sándor, Dér Endre, Levendel Júlia, vagy a háziszzerzőnek tekinthető Várhelyi András általában megbízhatóan működő tehetségének ajándékainál is többet: elsőrangú fikciós és nem fikciós prózát kapnánk. Másfelől igaz, hogy a kritika olyan eredeti edíciónak sem szentelt különösebb figyelmet, mint Féja Géza A léleklátó kutya című, 1993-as kötete, amelyben a Tevan „földijének” kiadatlan novelláit tette közzé.

Persze ne morogjunk, ha olyan érdekfeszítő, egyszerre fikciós és nem fikciós regény színesíti a képet, mint Nemes Lászlótól a Légüres tér (1995). Ne morogjunk, ha a regisztrálni próbált mintegy kilencven műből még mindig olyan címek ugranak elő, mint Dymphana Cusack megunhatatlanul jó, bár kissé hatásvadász regénye, a Ketten a halál ellen, vagy Emily Brontë egyenesen klasszikus, noha kissé ugyancsak hatásvadász könyve, az Üvöltő szelek. Ne morogjunk, hisz' GécziJánost a Mágnesmezőkkel (1993) a lírikusok bősége miatt el is felejtettük említeni; Vajda Endre az utókor

számára kötetbe mentett esszéit magunk is siettünk népszerűsíteni, s A református egyház története (1994) című könyvnek egyik rubrikában sem találtunk helyet.

Összegezve: a Tevan jelenleg olyan, ún. kis kiadó, amelynek erejéből évente 15-20 kötet publikálására futja. Ez a relatív kis szám vagy a teljes tematikai homogenitást diktálná, vagy - és ez a szerencsésebb, ezt tapasztaljuk Békéscsabán - a villódzó sokszínűséget. A szakmai fölkeszültség, a helyi hagyományok és a mai művészeti törekvések iránytűje, továbbá az országos, átfogó tájékozódás jelöli ki a birtokolható területet. A Tevan azzal tett szert általános megbecsülésre, hogy tudatos kiadáspolitikával, élelmes gazdasági technikákkal, a nehéz körülmények közt jónak mondható üzletvitellel rendelkezik. Nem idegen tőle a szolgáltató jelleg: a saját terveken kívül azokat a különféle műveket is életre kelti, ízléses köntösbe öltözteti, szerény reklámmal engedi útnak, amelyek a színvonal ajánlólevelével - és megfelelő tőkével felszerelve érkeznek.

Mi lehetne az előrelépés biztosítéka? Nem könnyű tanácsokat osztogatni akkor, amikor a kiadók moccanni sem tudnak az alapítványi, a szponzori támogatások nélkül, s minden garast a legmegfelelőbb helyre kell gurítaniuk. E gondok ellenére mégis célszerű lenne fölújítani Tevan Andor ötletét: az olcsó kiskönyvtár-sorozatot, méghozzá az epikára koncentrálni. Egy ilyen vállalkozás összefogó, összehangoló erővel is bírna a kiadó akart és vállalt heterogenitásán belül.

A sok értékes Tevan-könyv között nem nehéz ráakadni arra, amely e műhely egész eddigi tevékenységét szimbolizálhatja. Az 1993-ban, ünnepi percben kinyomtatott A csodálatos mandarin az alkotók, Bartók Béla és Lengyel Menyhért nevével, szellemiségével a magyar művészet eltérő, mégis ötvöződő tradícióira emlékeztetett. A pompás tomosz a könyvművész Tevan Andor tetszését is elnyerte volna - s ki kérdőjelezhetné meg ennek az alkotásnak az örökérvényűségét?

Erdős Kamil folklórgyűjtésétől a nyelv Csiki László említette „kegyelmi állapotáig”, Lakatos István antikizáló modernségétől Schéner Mihály mesés teremtőerejéig sokféle értékvilág avatott interpretálója a Tevan Kiadó. Ha a közelgő századik kiadvány deleje „áthúzza” a Cs. Tóth János és Kántor Zsolt duó vezette kis céget a nehézségeken, a következő száz kötetet már játszva megjelentetik!

Tarján Tamás

Krasznahorkai Géza

Kiss György világi

A festőként végzett, de ma már éremművészetünk jeles alkotójaként is számon tartott Kiss György, annak a negyvenes években született nemzedéknek a tagja, akik a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kezdtek kiállítani, s mára egyre meghatározóbb szerepet töltenek be honi képzőművészetünkben. Munkásságában a festészet a hetvenes évek végéig megőrizte dominanciáját, ha akkor már nyilvánvalóvá vált is, hogy kiváló plasztikai képességekkel rendelkezik.

Kiss Györgyöt a természeti formák, a természetalakító erők érdeklik, a hegygerincek, szakadékok, sziklák, kavicsok - az őszanyagok világa. Ám ezt a világot nem úgy alkotja újra, hogy szemléli, majd ábrázolja, hanem elemeiből építi föl a maga természeti képét, mintegy újraélve így a teremtés folyamatát. Természeti érdeklődése nem előzmény nélkül való, hiszen egy alföldi vidéken, Gyulán kapta első tájélményeit, ott tapasztalta először, mi az, hogy Föld, Ég, Nap, Elet, így szinte összeálltak benne a teremtésmítosz elemei. Ott látta először a síkság végtelenségét, ahol csak fölnyújtja karját és eléri az eget, ahol a napkorong akadálytalanul csúszik a horizont alá, még sokáig bíborba borítva az ég alját. Ott szembesült először a természeti erők hatalmával, s az ember kicsinységével.

Mindez azonban csak később érik művészi szemléletté, az 1964-1971-es főiskolai és az 1972-73-as Derkovits-ösztöndíjas évek még az útkeresés jegyében telnek, több irányban kísérletezik (Belváros, Padlástér, Bezárva), több műfajt is kipróbál (grafika, gobelin, üvegablak).

Első, „színes” korszakának jellemzője az expresszivitáson, az erős színek (vörös, sárga, barna) használatán túl az, hogy képein a festéket is szinte megmunkálja, mint később érmeinek anyagát. Nem tudatosul még, de visszanézve biztosan megállapítható, hogy a harmadik dimenzió hiányzik számára. Ekkori munkáin a korai kőfaragó évek, az anyagból építkezés ősi ösztöne tevődik át e képi világba. Ugyanakkor időben mindez egybeesik a Máglya közben lakásának időszakával, s tudva azt, hogy nála a közvetlen környezeti hatás milyen komoly inspirációs erő, vélhetjük, hogy akkori festésmódjának kialakulását ez a tíz négyzetméteres padlástér is befolyásolhatta zsúfoltságával, behatároltságával, sötét tónusaival (Vágta, Padlástér nyitott ablakkal, Kompozíció).

Némileg paradox módon, mindezzel párhuzamosan sajátos küzdelmet folytat az esetlegességgel: a belső rend megteremtéséért. Úgy érzi, minden szín amit felfest, eltéríti attól, hogy a lényegről beszéljen, attól, hogy művészi világát mindenben saját maga határozza meg. Minden festécsorgást csábító lehetőségnek érez valami könnyebbik irányba, s egyre nehezebben viseli el, hogy ezek az „esetlegességek” vagy egy-egy hirtelen gesztus „maguk fessék” a képet, s ő, a festő „csupán” eszközként szolgáljon mindehhez. „A feketét és a fehéret nem volt erőm feketén és fehérén letenni. Elvittek a színek” - mondja erről a korszakról szólva. De végül a színek és a szerkezet, az esetlegesség és a rend harcából a szerkezet, a rend kerül ki győztesen. E küzdelem beteljesítő dokumentuma a már címében is jelképes Máglya köz 2. (1976.) című képe, ahol a színeiben visszafogott, tudatosan uralt térbe mintegy belerobban a vörösek, sárgák, barnák lobogása; ettől a kép életre kel, a feszültség feloldódik, megbomlik a vásznon addig uralkodó szimmetria. A színeknek ez a lobogása azonban már nem uralja a képet, a rend csak megbomlik, ám nem robban szét, a művész értelme uralja indulatait. Ez a mű mintegy a művész szellemi önarcképe a Máglya közü időkből, s egyúttal egy küzdelem, egy kifejezőmód, egy korszak lezárása. Önértéke szerint is, de az életműben elfoglalt funkciója miatt is alapmű. Kis átfedéssel ettől számítható „kék-fehér” korszakának indulása.

Ám közben még történik valami nagyon fontos, az egész további életműre kiható találkozás, amely megerősíti a váltás szükségességét, és új világlátást teremt. A fertőrákosi kőfejtőben jár, s ott találkozik azzal a renddel, azzal a természetes monumentalitással, amelyre vágyott, s amelynek elemi igénye művészi vénájában rejtetten addig is munkált. Ez a „találkozás” egész gondolkodását megváltoztatja, tudatosul, ami eddig csak ösztöneiben volt adott. Ez indítja arra, hogy a látványban a struktúrát, a struktúrában a belső mozgatókat keresse, arra, hogy legyen bátorsága csodálni az anyagot, azt az anyagot, amely szakadékok, sziklák, síkok és meredélyek vagy a tenger alakjában megmarad, kitölt időt és teret. (Míg az ember, az emberi nem csupán múló - bár kétségtelenül ünnepi - pillanata a világnak, s mint ilyen, eltűnik egyszer.) Valahol mélyen e probléma feloldhatatlansága mozgatja, amikor a számtalan természeti élmény képi absztrakciójával nem didaktikusan, nem erőszakosan, hanem a maga sokat tudó, bölcs derűjével tudatosítja ezt. De ember lévén, egyúttal a lázadó nyugtalanságával nekifeszül a titkoknak, kutatja természetüket, hogy megfejtse a köznapokon túli értelmüket, mert nem hagyja őt nyugodni a kőtömbök monumentalitása, a szakadékok mélysége, a tenger időtlensége. Ekkor már a festészeti és a plasztikai alkotások azonos súllyal jelentkeznek munkásságában.

A fentebb vázolt belső harc eredményeként kompozíciói színben is, tematikában is letisztulnak, az expresszív belső készítéseket tudatosan kordában tartja, s beleszorítja a kék-fehér-fekete, átláthatóan strukturált kompozíciókba. Talán ettől van a fertőrákosi alkotások, s általában e korszak képeinek hatalmas belső ereje, a visszafogott feszültségek robbanásközeli állapota (Szürke kőfejtő, Bejárat, Kőkapu). Ebbe a vonulatba tartoznak a Jeges emlékezet és a Svájci utazás sorozat darabjai is.

A fertőrákosi élmény után mondanivalója kifejezésére egyre kevésbé tartja elegendőnek a festői eszközöket. Nem csupán a színeket érzi fölöslegesnek, a festék anyagszerűsége sem elegendő új világának felépítéséhez. „A természeti erők harca, a széthullás drámája, a sziklát összetartó erők, a kövekből alkotott ókori csodák, a középkor katedrálisai, a világ felülről látható rendje, a lent

megélt kuszaság, az emberi indulatok összecsapása és megbékélése: számomra ez a világ" - mondja egy vallomásában.

1982-83-tól már csak plasztikai munkákat készít. A fertőrákosi ihletésű érmék és plakettek (Pillérek I-II., A nagy kapu, Nagy Sziklás I-II.) szemléletét és motívumkészletét nem csak a természetlényekből táplálkozó munkáin (Természeti formák, Szakadékok és gerincek, Szikla és Tenger, A rétegek) érvényesíti illetve használja fel, hiszen Csontváry arca is szikladarabokká esik széjjel, de Bethlen Gábor palástját is a Kárpátok kőoromzatai kötik a földhöz.

Egyetemes művészetünk örök, ám meg nem kerülhető témája jelenik meg női formáiban. Bár vigyáznunk kell, ha Kissnél női formákról beszélünk, mert sosem tudhatjuk biztosan, esetében meddig terjed e fogalom tartalma, meddig aktábrázolás a mű, és mikortól számítható, hogy lényegében már természeti formákról kell beszélnünk. Így azután könnyen megesik, hogy dús női formáiban is a kavicsok időtlen és tökéletes íveit-hajlatait szemléljük (Kis torzó), vagy épp fordítva, az időcsiszolta természeti formákban a női test közelképeit ismerjük fel (Pozitív formák). Korábban készült torzó-plasztikai a műfaj klasszikus darabjai közé tartoznak.

Írásunk elején utaltunk arra, hogy Alföld-élményét gyermek- és ifjúkorából eredeztethetjük, itt töltődik fel a tágasság érzetével, ekkor találkozik először a természetalakító erőknek - a fertőrákositól eltérő - hatalmasságával. Ebből az élményből a hetvenes és a nyolcvanas évek második felében monumentális érmék születnek, ahol anyag és szellem, mítosz és valóság összeszikkasztása adja az érmék drámaiságát (Alföld- és Napkorong sorozatok, Kohán érem).

A magyar művészet nagy alakjait megmintázó Liszt Ferenc-, Ferenczy Béni- vagy Csontváry-sorozatain a látvány, a művész külső valósága, csak kiindulópontot jelent. Lisztnél a romantikus dinamikát, Ferenczynél az örök és megfejtethetlen alkotói pillanatot, Csontvárynál az életmű és a személyiség viszonyát állítja középpontba. Nem ábrázol, hanem feltár, olyan viszonyrendszerbe állítja alakjait, ahol a személyiség és az életmű egysége vagy harca adja a plasztika értékeit.

Érmeinek zavarbaejtő témabőségét tovább gazdagítja, hogy 1977-ben, franciaországi utazásán találkozik a gótika lenyűgöző alkotásaival. Megdöbben az az időntúli rend és szerkesztettség, az anyagnak és az embernek az az együttműködése, amit ezekben az építészeti együttesekben tapasztal. A boltívek záródása, az oszlopok nemes ívei, a kőbordák egymásba fonódása vagy áttörése, s mindezek torzói sorra megjelennek érmein, plasztikáin (Gótika, Boltívek, Építészet, Töredékek, Ami a katedrálisokból megmaradt sorozatok). Mindeközben arra is marad energiája, hogy vérbő humorát pályatársai portréin megmutassa (Pogány Gábor, Gáti Gábor, Tóth Ernő, Hamburger Péter).

Újabban sokágú munkásságát vert érmekkel is sikerrel gazdagítja. E munkáin olyan leheletfinom vésettől adja vissza az ábrázolt személy karakterét, amely a szobrász robusztus egyénisége, és a rá jellemző rusztikus felületalakítás ismeretében igazi meglepetés (Ferenczy Noémi, II. János Pál, Antall József). Pannonhalmi ezer forintosának előlapján a betűk - nem először - plasztikai értékkel emelkednek, s mint koszorú ölelik körbe Oros apát pecsétnyomóját, míg a hátlayan az alapvető szimmetriát még meg nem bontó dekomponáltság ad izgalmat felületet. Az épületegyüttes grafikailag megoldott sziluettje a külső, míg az artisztikusan kidolgozott román oszlopfők magasba futó ívei belső szellemiségében jelenítik meg az apátságot, utalva annak kitüntetett szerepére a magyar művelődéstörténetben.

A szakrális témák a nyolcvanas években kezdik foglalkoztatni, elsősorban is Jézus alakja, ábrázolhatósága. Korpuszain kitapinthatóan a végső formát keresi, azt, amelyik megformálásában a huszadik század végi embernek is adekvátan közvetítheti a figura történelmi korokon átívelő jelentőségét.

A szaggatott, tépett kompozíciós elemekből építkező, a mai kor zaklatottságát a Jézus alakba transzponáló drámai megjelenítéssel több művén is eredményesen kísérletezik. Innen halad az egyre stilizáltabb ábrázolás felé, míg végül az alak plasztikája szinte belesimul a kereszt síkjába. Mint később láthatjuk, ezek a kísérletek csak (bár egyenrangú) előtanulmánynak számítanak. A téma teljes kibontása a gyulai kálvária stációin történik meg, ám ezeken a táblákon már érzékelhetően felhasználja a korpusz-sorozat tanulságait.

A művészettörténet Jézus szenvedéstörténetének sok ábrázolását ismeri, szinte kivétel nélkül

olyanokat, ahol a történet előadását a mellékalakok sokasága segíti, ekként elbeszélő jelleget adva a megjelenítésnek. A gyulai stációkon Kiss más utat választ, ő csak a főalak, Jézus ábrázolásával mutatja be domborművein a Golgotáig vezető utat. Esztétikailag ennek a megoldásnak az a nehézsége, hogy a főalaknak kell hordoznia azt a jelentéstöbbletet is, amelyet egy hagyományon ábrázolásban a mellékalakok viselnének. Ez olyan drámai megformálást követel, melynek plasztikai megoldása ritkán vállalt művészi feladat.

A stációk tizenégy bronztábláján a dráma a kereszt plasztikailag nyugodt felületének és Jézus dúsan mintázott alakjának ellenpontjaiból épül, Pilátus ítéletétől egészen a sírba tételig. Az alig mozgatott háttér mindig a főalakra vezeti figyelmünket, s a cizellált és a megmunkálatlanul hagyott felületek mesterei komponálása - teret adva a fénynek, mint látványalakító tényezőnek - fokozza e drámaiságot. Az egyes stációk során Jézus belső útját, lélekállapotát hol a ruhák redőzése, hol az emberi test esett állapotában is méltóságot, mert bizonyosságot sugárzó formálása árnyalja. A részletek finom kidolgozása, ugyanakkor a teljes forma nagyvonalú kezelése emlékezetes alkotásokat teremt. Tekintsük akár Jézus találkozását anyjával, a Veronika jelenetet vagy amint Jézust megfosztják ruháitól; vagy nézzük végig a három elesés egyre drámaibbá váló történetét. Kiss György elkerüli a külsődleges eszközök mégoly csábító használatát, művei mégis a krisztusi szenvedést és méltóságot közvetítik. Formálási módjában a profán kifejezés elemeit is beépíti, ezért is láthatja a hagyományos megjelenítéshez szokott szemlélő olykor szokatlannak, ám valahol mégis mélyen ismerősnek egy-egy stáció ilyen felfogását. Itt egy huszadik századi, szuverén, alkotó ember szembesül a Jézus-problémával, mind tényszerűségében, mind virtuálisan átélve azt a teljességet, amit Jézus példája jelent.

Békéscsabán az erzsébethelyi/jaminai új templom ad ismét lehetőséget Kiss Györgynek, hogy övrjének szakrális vonulatát tovább építse. Az ide készült munkák közül jelentőségével különösen a keresztelő-medence és a Mária-szobor mutat túl az eredeti megbízáson.

Ha Jézus esetében a zaklatott drámaiság, Mária komponálásában a letisztult, gótikus formák a hatás eszközei. De nem csak a teljes forma gótikus, a művész ezt a formajegyet rímelteti tovább a köpeny záródásában, az imára összehajló kezekben, s a ruhák redőzetében is anélkül, hogy a kúppalást felszínét lényegesen megbontaná. Ettől olyan zárt és öntörvényű, ettől olyan végleges Mária alakja.

Kiss szinte aszketikusan a műre koncentrált, és annak alárendelt életútját mára számos elismerés kíséri. Művei a hazai gyűjteményeken kívül a jelentősebb külföldi múzeumok anyagát is gazdagítják. Kiss György a reneszánsz életörömével és teljesség igényével teremtő művész, aki a magyar szobrászat realista hagyományain konokul építi sajátos, sokvonatkozású és még be nem látható jelentőségű életművét.

Kiss János

Gazdagodó Alföld-képünk

Becsei József: Az alföldi város és a külterületi népesség

Becsei József több évtizede kutatja már az Alföld, közelebbről az alföldi mezővárosok és tanyak sajátos települési-társadalmi problémáit, ezek történeti gyökereit és átalakulásuk folyamatait. Legfrissebb tanulmánya - miután röviden összefoglalja az „alföldi város” problémakörével kapcsolatos legfontosabb korábbi eredményeket, illetve megadja a téma fogalmi és történeti kereteit - az alföldi városok XX. századi népességjelenségeinek elemzése révén kísérel meg bemutatni e településeknek az utóbbi évtizedekben bekövetkezett jelentős társadalmi átstrukturálódását, s jelenlegi helyzetük néhány sajátosságát. Munkájában nemcsak az alföldi településeknek az országos folyamatoktól való eltéréseit emeli ki, hanem az egykori mezővárosok kül- és belterületét is

hangsúlyozottan különválasztva vizsgálja. Ezzel a módszerrel - a hazai településföldrajzi kutatási gyakorlattól eltérően - az egyes településeken belüli társadalmi különbségek finomabb megrajzolására is lehetősége nyílik. A fenti differenciálás az Alföld kutatásánál különösen fontos, hiszen a településszintű statisztikai adatok elfedik az egykori mezővárosok és tanyarendszerük viszonylatában meglévő, a sajátos „alföldi út” értelmezése szempontjából alapvető fontosságú különbségeket.

A szerző a hat alföldi megye (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg) ill. Pest megye déli, „alföldi” területeinek népszámlálási adatait használta vizsgálatai alapjául. Az utóbbi hét (az 1930-as, és az azt követő) népszámlálás által kínált hatalmas adattömeg feldolgozását a geográfia hagyományos statisztikai adatelemzési eljárásaival dolgozta fel - így az okszerű csoportosítások és egyszerű mutatószámok bőséges közlésével, valamint számos tematikus térkép segítségével az érdeklődő laikus számára is követhetővé teszi állításait. (Helyenként ugyanakkor talán túl sok számszerű adat szerepel a szövegben, s ez kissé csökkenti a mű olvashatóságát.)

Az első, mintegy 70 oldalas tematikai egységben először általános áttekintést kapunk az Alföld II. világháború előtti népesedési folyamatairól (külön hangsúllyal a külterületi társadalomról), illetve a mezővárosokról - és ennek a képnek a változásairól a „létező szocializmus” évtizedeiben. Ebből kiténik: a tipikus alföldi város a két világháború között nagy határral, és ezen élő jelentős arányú külterületi, döntően agrárnépességgel rendelkezett. A „külterületi” azonban már ekkor sem jelentett feltétlenül „tanyait”, hiszen a külterületeken a tanyák mellett a cselédség lakóhelyéül szolgáló majorságok is voltak; az agrárnépesség pedig nem azonos a kisbirtokos „parasztokkal”, hiszen rajtuk, a tanyás gazdák családjain kívül jelentős számú birtoktalan bérlő, zsellér is élt a határban. A külterületi társadalom rendkívül rétegzett volt tehát: a tanyás nagygazdáktól a cselédekig terjedt a skála. A tanyák közül a klasszikus, Erdei Ferenc által leírt típus volt a leggyakoribb, ahol az őstermelő gazdának a közeli várossal is szerves, mindennapi kapcsolata volt, s a lakófunkcióval szemben a tanya munkahely jellege volt a meghatározó.

Az 1945-ös földosztást követő átmeneti fölfutást (amelynek következtében az Alföld külterületi népessége 1949-ben 1 millió főre duzzadt) a nagyüzemi mezőgazdálkodás előretörésével a tanyai népesség gyors csökkenése, s alapvető társadalmi átalakulás követte. A mezővárosok korábbi határain belül új községek alakultak (így oldódott az alföldi településszerkezet különlegessége), a városok növekedése bekebelezett számos korábbi külterületet, sok tanyai lakos pedig - gazdasági létalapját, a magánföldbirtokot elvesztve - beköltözött a városokba. Az iparosítás és a kollektivizálás miatt a tanyán maradók körében is végbement a foglalkozási átrétegződés, s a külterület egyoldalú agrárjellege a '70-es évek elejére mindenhol eltűnedezett. Ugyanakkor - a közvetlenül a városi belterülettel határos zóna kivételével - továbbra is csak fizikai foglalkozásúak (ezen belül egyre kevésbé mezőgazdasági, s egyre nagyobb mértékben ipari munkások) élnek a külterületeken.

A szerző megállapítja: az egykori mezővárosok arculata és társadalmi jellemzői a közelmúlt történelmének fejleményei, a modernizációs folyamatok, és az urbanizáció egységesítő hatásának eredményeképpen egyre inkább hasonulnak az ország többi városához. Népességük a belterületen koncentrálódott, külterületi népességük aránya a korábbinak töredékére csökkent. Ugyanakkor azonban mind a belterület, mind a tanyaövezet őriz néhány sajátosságot, s ezekhez az elmúlt évtizedekben néhány új elem is társult. A változások közül Becsei József szerint talán az a legjelentősebb, hogy a munkahely szerepkörrel szemben a tanyák lakófunkciója erősödött meg a korábbiakhoz képest. Ennek ellenére a tanyák többségének mezőgazdasági jellege megmaradt: kert, háztáji szinte mindenütt van, s a lakók jelentős része (mégpedig a várostól távolodva egyre nagyobb része) agrárfoglalkozású még napjainkban is. A két világháború közötti korszakkal szemben a tanyákon kevesebb az aktív kereső, mint a városban, s a korábban fiatalos külterületek előregedtek - ám a korábbiaknak megfelelően pl. a külterületen a férfiak, míg a belterületen a nők aránya a nagyobb; s a tanyai infrastruktúra fejletlensége is megmaradt. A legnagyobb hatású változás a külterületi társadalomban mutatkozik: a fizikai és társadalmi mobilitás növekedésével a tanyai lakosság zárt, individuális jellege oldódott, így a régi tanyalakók, valamint - az olcsóbb telekárak,

illetve a szuburbanizációs folyamatok miatt - a városokból kiköltözött emberek sokszínű, a hagyományostól gyökeresen különböző szemléletű és értékrendszerű közössége jött létre.

Mindemellett a tanyarendszer maradéka mára a korábnál sokkal erősebben differenciálódott. Az e folyamatot elemző oldalak talán a könyv legérdekesebb részei. Becsei József érzékletesen mutatja be, hogy tájanként, a várostól való távolság függvényében, sőt még a tanyák morfológiai típusai szerint is eltérő többek között a külterületi lakosság aránya, foglalkozási szerkezete, az infrastruktúra állapota. A hagyományos agrártermelés, és lakóhely jelleg mellett új funkciók is kialakultak: az egykori tanyaépületekben található állattartó telepek, vagy hétvégi üdülőházak az alföldi mezővárosok határának lehetséges megújulási útjait is szimbolizálhatják. A szerző röviden kitér arra a napjainkban nagyon aktuális kérdésre, hogy a rendszerváltás utáni folyamatok - elsősorban a tulajdonviszonyok változása, az agrárprivatizáció - vajon eredményezhetnek-e új tanyásodási hullámot. Az egymás ellenében ható tényezők ismertetése után azonban, igazi társadalomkutatóként, az olvasóra bízta az értékelést. - A mű utolsó harmadában pedig, az eddig kifejtett általános megállapításokat a legnagyobb alföldi városok (Debrecen, Szeged, Nyíregyháza, Kecskemét, Szolnok, Békéscsaba és Hódmezővásárhely) konkrét fejlődési útjának bemutatásával illusztrálja.

A könyv kiállítása meglehetősen egyszerű, a nyomtatás minősége néhány térkép elemzését meg is nehezíti. Még zavaróbb a recenzens számára, hogy az elkerülhetetlen sajtóhibákon kívül is számos hibás adatot, felcserélt képet, táblázat-oszlopot stb. talált, amelyek gondosabb nyomdai előkészítéssel talán elkerülhetőek lettek volna. A tudományos könyvkiadás jelenlegi helyzetében azonban ezen hiányosságok ellenére is örömteli fejleménynek mondható, hogy Becsei József munkája megjelentetésre került. (Itt jegyzendő meg, hogy a kötet anyaga eredetileg az Országos Tudományos Kutatási Alap számára készült, kutatási záróbeszámolóként. Jó lenne, ha az OTKA keretében folyó más, szélesebb érdeklődésre számot tartó vizsgálat eredményei is kiadót, támogatót találnának, s így, Becsei professzor művéhez hasonlóan az értelmiségi közvélemény alakításához is hozzájárulhatnának.)

Összefoglalásképpen: az alig százoldalas, vékony könyvecske méltó folytatása a szerző korábbi munkáinak, s újabb fontos adalékokkal járul hozzá társadalmi valóságunk megismeréséhez, Alföld-képünk formálódásához.

MTA, Földrajz Kutató Intézet

Szabad Olga

Szubjektív sorok Karinthy Ferenc Napló-járól

Karinthy Frigyes, ki a Hadik kávéházban „uralkodott”, szívesen mesélt Cinijéről. Terjedtek a gyerekszáj-történetek. A felnőtt Cini íróként nem vált humoristává, de telve volt humorral. Nagyokat nevetni. Ebben követi édesapját, kit csodál, kire büszke volt.

Egy kis példa. Találkozott Krúdy Gyula nagyon csinos lányával, Zsuzsával. Felkérte egy zseni nagyapáktól leszármazó gyerek nemzésére. Ajánlatán mindketten jót nevettek és ezzel az ügy véget ért.

A Karinthy család híres volt a nagy átverésekről, beugratásokról, bölcs-bolond játékokról. Ez nemzedékről nemzedékre szállt. Köteteket tölthetnének meg a pesti művészvilágban róluk (nemegyszer költött) sztorik. Sokat foglalkoztatták a hajdanvolt kávéházi intimpillákat. Az ételnyelvű pestiek tekintélyt nem ismerve, a Nagy Karinthyt is le merték úgymond szólani. Klár Zoltán pl. a „revolverező” bulvárlap, a Társadalmunk főszerkesztője dobta be ezt a híressé vált kis szöveget: „Karinthy Frici - humora picit”. Cininkről meg sokat hallhattuk: „Karinthy Cini abban különbözik Hamlettől, hogy nem látogatja az apja szelleme”. Ez az idézőjelbe tett „élc” Kanadáig

elkísérte. Ott szólították fel: változtassa meg a nevét. Erről persze hallani sem akart, annak ellenére, hogy a nagy név viselőjét valóban háromszoros bizonyításra kényszerítette.

1967. január 1-jén kezdte a naplójírást. Nem szándékozta nyilvánosság elé tárni. Nem is gondolta végig; milyen műfaja napló, melyek a jellemzői. Azt azonban tudta, hogy őszintén vall majd, mivel élete fő művének tekintette. Igaz viszont, hogy a naplóban arról is írt: ő mindig élete fő művét alakítja, mindig azon dolgozik. Ez százszorosán is igaz a '66-70 között alkotott Epepe című regényre, amely első ízben folytatásokban a Magyar Nemzet hasábjain, azt követően kötetben jelent meg. Kritikai visszhangja hol utópiának, hol ellenutópiának minősítette a művet. Az utópia alatt ugyanis többnyire vágyálmokról írt műveket értünk. Ezt a könyvet viszont pl. Benedek István a jövő rémképének látta. Nehezen olvasható mű. Van kritikus, aki karkai hatást is vél benne észrevenni. S mégis, a gondos olvasó számára megnyílik, humánus sugárzik belőle. Tükrözi az író sokoldalú műveltségét, az elidegenedés elleni tiltakozást, az emberi kommunikáció iránti vágyódását. Az összehasonlító nyelvészetből hozta Karinthy a képességet, mely lehetőséget nyújt az atomizált társadalomból való kiút felmutatására. Az egyed is az emberiség része, kell, hogy megtalálja helyét. Ezt a regényt állandóan írta. Dunai kajakozás közben is jegyzetelt. Fel-felöltött gondolatokat rögzített. Leányfalui nyaralójából Tahi felé buzgón kerekedve (holmi sürgős paradicsomvessző, illetve diólopás ügyben), ugyancsak ez foglalkoztatja. Epepe - furcsa cím. Érthetetlen. Egy áttekinthetetlen, kaotikus, nagyon nehezen megfejthető világ. Nyelve mégis megismerhető, meghódítható. Karinthy Ferenc, a világotatózó New Yorkban és más metropolisokban döbrent rá: ez az általam teremtett világ! Hja, Oscar Wilde rég megmondta: „az élet utánozza a művészetet”.

A naplófüzetek köteté formálójá, szerkesztője Jovanovics Miklós. Csaknem mindent szó szerint meghagy. Csupán a még életben lévő személyekre vonatkozó, netán kínos megjegyzéseknél kísérel meg annyi változtatást, hogy a teljes név közlése helyett csak névrövidítést, vagy monogramot ír. A Napló őszinteségét megőrzi, így kor- és irodalomtörténeti forrásművet ad az olvasók kezébe, amely nem egyszer meglep az ún. „hivatalos” irodalompolitikai értékítéletek cáfolatával. Önmagának írta naplóját Karinthy, nem kacérkodott tehát a majdani olvasóval. Nem követett előzetes mintákat. Taszította pl. Bóka László affektált naplójegyzete: „tegnap partitúrát olvastam”. Ellentmondást kelt benne Márai önellentmondásokkal terhes feljegyzése is. Magyarországon még szimpátiával írt a nyelveket beszélő orosz tisztokról. Emigrációjában már „leprázta” ugyanazokat.

Vannak nagyon híres naplók. Pl. Tolsztoje, Thomas Manné, Che Guavaráé. Karinthy Ferenc Karinthy Ferencről szóló naplót írt. A Thomas Mannéhoz talán annyiban hasonlítható, hogy a nagy német író részletesen beszámol a Doktor Faustul keletkezéstörténetéről (külön kötetben is megjelent), Karinthy naplójában sokat olvashatunk művei, főleg az Epepe alkotáslélektanáról, a vele kapcsolatos stilisztikai vívódásokról.

Jovanovics Miklóst a rádió Gondolat-jel című műsorában faggatták a naplóról. Ő akkor Karinthy Ágnes „csodálatos” jelzővel illette. Igaza volt. Karinthy Ferenc, ki 1992. február 29-én bekövetkezett haláláig (ez volt Cini utolsó gesztusa, hiszen így csak négyévenként lesz halálozási évfordulója) őrizte Cini voltát s ebből csupán betegsége, depressziós rohamai fosztották meg olykor, így ír Ágijáról: „Csak ő, csak ő.” Élni? „Csak Ágiért.” Milyen asszony Ági? Társ, első számú, biztos ítéletű lektor, kritikus, titkárnő, feleség, szerető, gyermekük, Marci szülőanyja. Karinthy egy urai költő hitvesi szerelmével vette körül. Reá gondolt akkor is, amikor bírálta a pusztán szexuális fellángolásra épülő „csak szerelmeket”, amikor édesanyja múlandó kalandjairól mesélt. Az ő házastársi kötése nagyon szilárd. Összetartoztak Ágival mindaddig, amíg a súlyos kór fel nem örölte Ferenc-Cini elpusztíthatatlannak vélt életkedvét. Így értesítette erről Ági asszony Rómában élő közös barátnőjüket, Zalán Magdát: Drága Magdám! Cinit márciusban temettük. Nagyon szenvedett, nem testileg, de nem szeretett élni. Az Élet és Irodalom 1992. 17. szám 4. lapján olvashatjuk ezt a pár sort az említett Zalán Magda: Cini, az isten csúzlíja könnyeztető, nevetető írásában.

Legfontosabb irodalmi kapcsolatai korai gyermekkorban kezdődtek. Karinthy Cini, Devecseri „Gabi”, Somlyó „Gyuri” legközelebbi játszótársak, majd kamaszkori, végül felnőtt barátok, elválaszthatatlanok. Devecseri, akit mint költőt nem láthatunk nagynak (bár igen ifjan, Karinthy

Gáborral jelent meg, mint elsőkötetes), de felejthetetlen Homérosz fordításokkal gazdagított mindannyiunkat. Verekedésig menő vitákban harcolt egyetlen, mitológiai alakra vonatkozó jelző pontosságáért. Nagyon nehéz volt Karinthynek a halálos beteg barát túlírt prózai műve, a „Halfelmetszés előnyei” című munka dicsérete, elfogadása vagy éppen sajtó alá rendezése. Nem volt annyira Cini, hogy rábólinthasson: kötetben is jelenjen meg. Fájdalmas volt az is, hogy Somlyóval szintén kiszorult kapcsolatuk az irodalmi szférákból. A hagyományos játékosság azonban tovább kísérte társaságukat. Igen magas színvonalú barkochba partikat csaptak. Játszottak televíziósdit, levelezősdit, sőt halálosdit is. Ez utóbbiról a nagybeteg Devecseri jelenléte szoktatta le őket. Előtte inkább Odüsszeia paródiát adtak elő. Nem volt ugyan gyermekkori barát, de körükhöz tartozott Örkény István is, aki a Macskajáték-kal, a Tóték-kal, világhírré emelkedett. A Napló szerint ezzel párhuzamosan nagyképüvé vált. Féltékenykedett mások irodalmi sikereire. Karinthy bosszantotta ez a magatartás. Ő is kitört országunkból. Egyfelvonásosai világjárókká lettek. Az ellenérzések nem csökkentették szeretetét Örkény iránt. Az egymás után eltűnő, elhalt barátok (Devecseri, Örkény) hiánya igen mélyen érintették.

A döntő ellentétel alapját az irodalmi különvélemények képezték. Sokat vitatkoztak alapvetően fontos s nem egy máig megoldatlan kérdéssről. Késhegyig menő szópárbajok voltak ezek. Devecseri nem tisztelte a magyar irodalmi elődöket, csupán a mára és a jövőre kívánt koncentrálni. Somlyó is az avantgárd mellett tört lándzsát. Karinthy mindig kiállt Mikszáth, Móricz irodalmi öröksége mellett.

Könnyen lehet, hogy számos mai író, olvasó is elavultnak tekinti Karinthy nézeteit és konzervatívnak művészetszemléletét. Kortárs irodalmunkból is szigorral válogatott. Csak vázlatosan ismertethetem, hogy miként. Elismeréssel övezte Ottlik Gézá, Tersánszkyt, nagy tehetségnek tartotta Csukát, kinek írói útját féltette a politikai pályamódosítás veszélyeitől. Költők közül a „tarhás”, „kurvás”, „link” Zelkre tekint tisztelettel, mert a költészetben sosem hazudott. Szemmel látható e szűk listában is a mai ifjabb nemzedék hiánya.

Déry Tibort a börtönjárt, irodalmi életünkben legnagyobbak között tisztelt író, évről évre egyre kevésbé szereti. Műveit magyartalannak, hiteltelennek, ízléstelennek tartotta. Ezt nem csupán azért, mert édesanyjával folytatott viharos szerelmi viszonyát olvasók elé vitte, hiszen ez irányú terveire áldását adta. Csupán annyit jegyzett meg: szüleim ügye, alig hiszem, hogy ez irodalmi kérdés.

Az igazat, csakis az igazat kereste. Gyanakvással fogadott minden művi, kiagyaltnak tűnő alkotói módszert, jelentkezzen bármely művészeti ágban. Hasonlóképpen elutasította az általa másodvonalba sorolható műveket, mint pl. Stoppard: Rosencrantz és Guildenstern halott című darabját, amelyben egy korcs Hamletet lát. Brecht „elidegenítő” színházát nem tekintette színháznak.

Legendák, pletykák övezik a Karinthy családot. Ferenc-Cini végiggondolva ezeket, megfesti a saját családi képét. Szellemidézés című prózai, majd drámai munkáiban élénk állította a régi otthont. Karinthy Frigyes mindkét feldolgozásban fényesen ragyog. Ő a zseni! Temetésén Babits kijelentette: „Ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni.” Zseniként megengedte magának a tékozlást, a talentumok szétszórását, a fantázia játékokat. Idők múltán azonban megdöbbenve belátja, hogy nem tud elszámolni a megvalósítást meg nem ért kósza tervekkel. Fia nem tartotta magát zseninek. Mérleget készített. Felmérve képességeit, csaknem beprogramozta magát. Kialakított egy olyan életformát, amely lehetővé teszi számára azoknak a mondandóknak elmondását, amelyekre ő hivatott. Küzdenie is kellett ezért. Harcolni az italozás, az erős dohányzás ellen. A nők vonzereje ellen nem is kellett harcolnia, mert egy bizonyos kor után csaknem sajnálta kalandokra az időt. Ági erős. Ez is megoldotta e problémát. Itt jegyezzük azért meg, hogy hírlett: a Dunakanyar férfi szerepét önmagáról mintázta. Ha kérdezték: „Mit szól ehhez Ági?” Így válaszolt: „Ági okos asszony.” A mérgek elleni küzdelemben viszont nem egyszer az ártalmas élvezetek győztek. Ennek veszélyét azonban tisztán látva, így figyelmeztette magát: „Engem nem ellenőriz senki, Ági sem, ez kell önfegyelemre neveljen.” Személyesen osztotta be napi munka- és életrendjét. Penzumot rótt ki magára. Annyit „termelt”, amennyi a jól végzett munka érzetét biztosítja. A munka mellett naponta úszik, lábteniszezik, egyérintőzik, azaz rendszeresen sportol. Alkotói, írói munkája mellett mindvégig nyelvész és gondolkodó.

A gondolkodó Karinthy Ferenc bálványdöntögetésektől sem riad vissza. Merte tagadni Sötér István, Tolnai Gábor, Pándi Pál érdemeit és mégis elfogadni a baloldali szektásként számon tartott Király Istvánt. Saját hajdani „vonasságára” visszatekintve bevallja, hogy kapott e tárgyban egy „apád” aláírással szignált dorgáló hangú levelet. Talán Ottlik írta? Nem tudni. Hazánk társadalmi jelszavait, mozgalmait ironikusan figyelte: Európába tartunk? Művészi delegációval járt Londonban s úgy találta, az elit művészetet képviselő útítársak elég balkáni viselkedéssel hívták fel magukra a figyelmet a „művelt nyugaton”. Európa messzire van.

Tanulságos ez a könyv. Tanításait felsorolni azonban szerzője kívánná legkevésbé. Ami nem világlik ki a műből, az felejthető. És mégis, két gondolat fontos lehet.

1. Az életben, jó esetben sok vágyunk teljesül. De időben kell érkeznie. Karinthy némi rezignációval méri fel: számára a sikerek lassan értek be. Fájdalmas volt az is, hogy kijelölt helye díjazásban, pályázatok értékelésénél mindig: második.

2. Ne szédüljünk meg a nagy nevektől.

Kerüljük a sznobizmust, amely kényelmessé tesz. Elveszítjük általa az önálló véleményalkotás képességét.

Karinthy Ferenc mert az árral szemben úszni. Számára Lukács György „Gyuri bácsi” volt. Irodalmi véleményeit nem fogadta el. Emlékeiben Lukácsról kuriózumként azt őrizte meg, hogy ő volt Nagy Lajos: 1919. május című kis remekében a kommunista és Thomas Mann Varázshegyében Naptha modellje. Amerikában Karinthy találkozott József Attila egyik orvosával, Bak Róberttel, aki arra volt büszke, hogy ő ihlette Illyés Gyula Lélekbúvár című darabját. „Sekély / e kéj” mondaná Attila. Karinthy meg ezt: „Kétes dics.” Így figyelmeztetett az értékek reális rangsorolására, fontosságára.

Bizony, sok állításával jócskán vitatkozhatnánk és ezt legutoljára Cini vetné a szemünkre. A gyönyörű Naplót követően 1994-ben, mintegy kiegészítésként jelenteti meg a Littoria Könyvkiadó a Levelek Karinthy Ferenchez című könyvet. Válogatta, szerkesztette Karinthy Ágnes és Jovanovics Miklós.

A levelek túlmutatnak önmaguk szövegén. Maga a megszólítás módja megadhatja a keltezt. Kis úttörő lány Kedves Karinthy pajtás-ként szól hozzá. Nem egy olvasó elvtársnak nevezi, hogy később doktor vagy szerkesztő, illetve Karinthy úr legyen a neve. Közeli ismerősei Drága Cinikémnek szólítják.

Hősünk nem egy regénye a kötetben való megjelenés előtt a Magyar Nemzet hasábjain mutatkozott be. Művei nagy visszhangot váltottak ki. A dicsérő megnyilatkozások között sok a rosszízű, méltatlan vélemény. Olyan is akad, aki a nyelvtudós író stilsztikára okítja. Karinthy azonban csak a névtelen levelekre nem reagál. Elvárja, hogy mindenki merje a véleménye alá kiírni a nevét. A hozzá címzett leveleket megőrzi és gyorsan válaszol. Válaszait azonban nem ismerjük, mert nem készített másolatot róluk. Így csupán az esetleges viszontválasz hangneméből következtethetünk arra, hogy mi lehetett levelének tartalma.

Olvasván a leveleket feltűnik, hogy az irodalomszervezők, az alkotótársak nem szerepelnek az elvárt mértékben. Akik megtalálhatók, azok is mintegy betűrejtvényvel, monogrammal takarva. Kár. Aztán meg az is kétséges, hogy ma már nem vállalnák épp ők a régi véleményüket.

Mindösszesen: nyereség számunkra ez a könyv, a Napló kistestvére, mert olvasása által élesebben rajzolódik ki előttünk Karinthy Ferenc portréja.

Mi lehet a recenzens epilógja? Irigylésre méltó az, aki még később veszi kézbe e négy Karinthy-kötetet, mert az első olvasás élményét még ezt követően élheti meg.

Zsávolya Zoltán

A posztmodern méhe enkaptárába szúr

(Jász Attila: Daidaloszi napló)

Néhány érdektelen előmegjegyzés

Jász Attila első, még 1992-ben megjelent verskötetéről szóló írásomat eredetileg egyszerű könyvkritikának szántam. Impresszionista pillanatfelvételnak, amely kizárólag a szövegekre koncentrálna, a könyvszövedék jelentésszálainak kibogozásához ad javaslatokat, az új költő formai megoldásait próbálja átvilágítani. Elhelyezéséről annak idején Budai Katalinnal, az ez idő szerint középső Magyar napló szerkesztőjével állapodtam meg. Anyaggyűjtés közben, a tervezett munka elkészítését természetemnek megfelelően hétről hétre, hónapról hónapra halogatva derült ki, hogy vizsgálódásomnak azután már szükségszerűen az időközben publikált szakirodalom legfontosabb vonatkozó megállapításaira is ki kell terjednie. Ekkor találtam rá Kemsei Istvánnak a Műhely 1993/4-es számában megjelent dolgozatára, amely egyidejűleg azt is világossá tette előttem, hogy egy megszokott értelemben vett recenzióról immár szó sem lehet. Azt a cikk hangneme és szerzőjének ijesztő bírálói alapállása többé nem teszi lehetővé számomra. Nekiláttam ugyan az ott olvasottakkal kapcsolatos kételyeimnek, ellenvetéseimnek a szövegbe történő beépítéséhez, azonban írásom menetét egyre inkább a konkrét polémia határozta meg. Túlfutottam az elvárható, szikár kereten. Az új feladat teljesen magával ragadott, elhomályosította az eredeti „félmegbízást”, s csak Budai Katalin kérésére láttam neki később újra a megbeszél, higgadtabb változatnak. Ezen - ismét csak hosszúra nyúlt - korrigáló tevékenységem közepette történt meg velem, hogy a (mostanáig középső) Magyar Napló megszűnt. Most 1994 ősze van; az „ügyet” az alábbi, az eredetinel jóval enyhébb formában tudom előterjeszteni; mind ez ideig semmi egyértelműen negatív jel nem utal arra, hogy a történeteket az újabb irodalom befogadási esélyeire nézve jelképesnek kellene tekintenem.

A statika mélye

Kemsei István recenziójának megállapításai közül meglehetősen nehéz bármelyikkel is egyet érteni. Nincs ezen seim mi csodálkozni való, hiszen az olvasat porondján a könyvszerző olyan kritikussal áll benne szemben, aki végsőkéig kidolgozott precízsgel „ellenfele” pontozásos legyőzésére, pontról pontra való megsemmisítésére törekszik. Nem volna ez annyira elfogadhatatlan, ha csak tendenciájában, végkövetkeztetéseiben törekedne célja felé, igazi problémát a cikkíró kiindulópontja, eleve hamis orientációja okoz. Az elemi módszertani etikát is nélkülözi ugyanis az a recenzens, aki már felvezető, bemutató gesztusként olyan lesújtó formában exponálja a kötet, ebben az esetben Jász Attila könyvének leginkább meghatározó tematikai tartópilléreit („a Daidalosz-mítosz azon része, amelyet Jász a maga számára felhasználhatónak, hasznosíthatónak vél” + „tartósnak bizonyult kötőanyagok: Ovidius és Lautréamont-idézetek”), hogy a lekezelő említésekhez önkéntelenül és kizárólag negatív kicsengésű értékítéletet tapasztalhat hozzá: „Mindezek azt mutatják, áldozatos, nagy műgonddal megtervezett műépületről van szó: minden stukkó gazdagon cirádázva és felragasztva, a tympanon a legforgalmasabb utcára néz, a bejáratot pedig a lehető legpufókabb puttók vigyázzák.” Mármost ez a bírálat csak annyiban nem érvényes, amennyiben pusztán amiatt pontoz le valamely művet (ráadásul gondolatmenetét bántó gúnnyal az elviselhetőség határáig feszítve, metafora-rendjét a végső tartalékokig felvonultatva jár el így), ami az a mű. Pusztán témaválasztását, tehát éppen

kihasított valóság-relációját tekintve, és utasítva el. A tartalmat preconcepcionális értékkomponensként kizárólagosítva veszi elítélő alapnak: szemét a további - őt már alig is érdeklő - mozzanatok, az esetleg „mentő” formaelemek előtt eleve lehúnyja.

Kemsei kétségtelenül behúnyja a szemét. Nem látja, mégcsak nem is ízleli, tapintja, vizsgálja meg igazán az elemzése tárgyául választott szövegeket, így érthető, hogy legkevésbé a formát értékeli. Jász Attila kötetében már verseket sem talál: „... könyve mégsem mondható verskötetnek, hiszen amit ír, dikcióját, nyelvi megformáltságát tekintve nem vers”, állapítja meg. „Szöveg. Pontosabban, rövidebb-hosszabb lélegzetű szövegdarabok, gondolatföredékek.” Remek: nem vers, költemény talán?, legyen lyra!: mindenképpen költészet. Azt hiszem, ennél többet kockázatos megállapítani a mostani irodalommal kapcsolatban. Annyi ellenben mindenképpen megjegyzésre érdemes (már csak az olvasat autentikusságát, megtörténtét is bizonyítandó), hogy a Daidaloszi naplónak mindössze egyetlen ciklusa tartalmaz szerkesztési szempontból nehezen feloldható minimális verseket, azaz Kemsei István számára annyira átkos „szövegeket”. Az utolsó a négyből (négy van). A másik három közül egyet prózaversek töltenek ki (A tenger válaszai), kettő pedig (rutinszerűen figyelmetlen olvasás sem nagyon mondhatja magában őket másképp, [legfeljebb az](#) eleve elutasító:) feszített ritmikájú, pattogó áthajlásokkal építkező, lüktetve továbbgyűrűző szabadversek sorozatából áll (Egy zuhanás emlékei, Ikarosz-Apokrifek).

Külsődleges megállapítások ezek, úgy látszik azonban mégis fel kell hívni rájuk a figyelmet, szükséges a rögzítésük. Hiszen amint látható, olyasmi is megeshet, hogy a jobb szélre vagy bal szélre íratás villanyírógéppel, szövegszerkesztővel mindennapossá vált megoldásából a prózapoétikai megújulás tendenciáját véli kiolvasni valaki: újsütetű prózának látva a szabadverset... Fel sem fogva, nyilvánvalóan nyomaiban sem érzékelve annak a halk szavú, egyszersmind drámai láttatásmódnak a nagyszerűségét, amely a könyv legfontosabb ciklusára, az Egy zuhanás emlékei c. tizenhárom darabból szerkesztett költeményre annyira jellemző.

Ebben a kötet valóságos (titkos) gerincét alkotó sorozatban a szerző megragadó természetességgel és finomsággal hímzi rá a karakterisztikus antik történetre egy mozaikszerű bizonytalanságában amorf, csak halvány keretrajzban körvonalazódó újabb elbeszélés mintázatát. Pusztán összességében van ez így, persze, és igazából csak hangulatilag érhető tetten az ilyesféle hatás, mert a mű - egyes darabjait tekintve - primér módon lírai szövegeket kínál egymás után. A líra beszédállapota tizenhárom esetben indukálódik újra, a folyamatos repülés egyfajta belső filmjét szimulálva az olvasó elé verbális vágástechnikájával. Az Ovidius Daidalosz-művének szókapcsolat-foszlányaiból rekonstruálható (már maga ez a munka is rekonstrukció volt) szereplők és történések, illetve egy mostani képzelgés nyugtalanul kavargó nyersanyaga egymáson funkcionálisan átjárva vetülnek együtt, ugyanabban az olvasói fantáziában, ugyanabban a repülésben. Lényegtelen elkülöníteni a kialakuló együttes két összetevőjét, csakis összeadódásuk utáni új minőségükben értelmezhetők. A Mint valódi madárszárny szövege legyen példám:

lépcsőházak mesterséges fényei: karnyújtásnyira az éjszaka: zuhanás akár csonton a hús
lüktető üressége - semmit a szemnek - mondod és a tiltott érintések mágiáját borítod rám:
tánc! éjszakákon át láthatatlan perdülések a levegőben - szárnycsapások: a tanulás
mozdulatai végtelennek tűnő ismétlődéssel - koncentrikus hullámkörök simulnak
homlokodra mint kitört ablakok millió tükörképpé széthasadva

Mint valódi madárszárny

Vajon milyen módon válik egynemű anyaggá az összeadódó régi és újabb beszédminta, miben áll a keverés pontos alkímiája? Ez a kérdés természetesen - mint minden igazi költészet esetében - megválaszolhatatlan, a titok megfejtetlen marad. Az idézett szakasz egy szerelmi együttlét (költői) leírásakor a tánc ritmikájának kidolgozott rendszerét, feszes játérendjét is megjelenítő-eszközök sorába iktatva olyan sikeresen lebegteti, zuhantatja össze alakjainak testét a végtelen erővel megvilágosodó beszélői (ön)tudatban, hogy közössé montírozott jelenetük - miközben méltósággal hordják magukban a bukás nagyon is reálisan, már-már törvényszerűen kísértő perspektíváját (is),

vagy inkább nem utolsósorban éppen ezáltal -, már Ikarosz archetipikusnak tekinthető alámerülésébe ér át: valamiképpen abban végződik. Ugyanaz a szárny repít és pusztít el, hoz össze: emel fel, okozza a vesztet: válik el előírt pályáivétől - vágja el utolsó olvasatban amott az élet, emitt a szerelem fonalát. A szárny: a szenvedély ugyanaz tehát.

Nyilvánvaló, hogy ha mindez igaz, akkor Jász Attila szubjektív jelenvalóságban megélt önszövegét nemcsak formailag-külsődlegesen (amennyiben a ciklus darabjainak mindegyikében a szöveg alatt található az átvétel tárgyát képező cím) helyezi rá az európai kultúra évezredek léptékében már-már objektív ismertségű, testességükben csaknem életszerűen ható alakok létre, illetőleg annak verbális hordozójára, az ovidiusi szintagmára. A mindenkinek evidens eseményanyag törvényszerűségei természetesen meghatározzák a fiatal költő mozgásterét, de éppen az autonóm mintakezelés következtében háttérbe is tolódik a cím (az éppen kiemelt szókapcsolat, Ovidiusból, Muraközy Gyula fordításában), inkább csak nagyon tág hangulati-tematikai háttérrel biztosít.

Az a tény, hogy a háttér ennyire a „közkincsből” vététt, inkább előny, mint hátrány. Az (újra)olvasás Kemsei által felemlített réme, amely nem is rém, nem szabad annak lennie, aligha fenyeget bárkit is. A Daidalosz-Ikarosz-történet véleményem szerint az emberiség kollektív műértelmező vagy inkább csak egyszerűen értelmező tudatának legmélyebb rétegeiben bármikor különösebb energiabefektetés nélkül aktiválható. Az előzetes tudás éppenséggel terhet vesz le az alkotói-értelmezői-befogadói vállakról. Hamar felsejlik a teljes sziluett, és akkor, onnantól, annál intenzívebb bizonytalanságban történhet a részletekben a kitöltés folyamatában, valami nem ritkán csak hozzávetőleges eleganciával körülírt dolog: a szabad, az előzetesen tehermentesített akármilyen. Mintha a mitológia segítene meghatározni az általános mozgásterét, de ugyanakkor mégis diszkréten tartózkodna az új történet elemeinek bekebelezésétől vagy akár csak átítatásától.

Mindezek felismerése után logikus, miért nem értem a Kemsei által megfogalmazott vádat, amely szerint Jász Attila költészetében nincs jelen az elsődleges valóság megéltége, és a tényleges élmény nagyrészt a vendégszövegek, vendégmótvumok módszeres felhasználása következtében nem juthat szerephez. Kettős bajom van ezzel az egyébként jogtalan ráfogásba hajló feltételezéssel.

Egyrészt a posztmodern - amiben most már szűkebb vagy tágabb értelemben mindnyájan élünk (távolabbról érintve az 1940 táján született Kemsei István sem kivétel) - említeni sem érdemes: korántsem idegenkedik a Daidaloszi napló szerzőjének gyakorlatától. A szerzőt, aki mögött sokkal több van a puszta tehetségnél (mesteri arányérzék a megújítva megőrzés tekintetében, azután az egyetemes-érvényűség törekvése, mint korrektül jogos, már a témaválasztással szavatolt célkitűzés), ebből következően még akkor sem szabadna kegyetlenül kiserkeszteni, ha történetesen kizárólag Ovidius- és Lautréamont-idézetekkel zsonglörködne, és nem a mostani helyzet állna fenn, amikor távolról sincs szó ilyesmiről, hanem egy szimpatikusan, sőt feltűnően önálló útját járó fiatal szerző jelentkezik szólásra, aki képes megfelelő szinten elszámolni a világirodalmi hagyományokkal. Másrészt az újabban meglehetősen kétes színben tündöklő, mindennemű áttételt nélkülöző élménylira piedesztálra emelése sem tetszik a gondolatmenetben. A gyakorlat ugyanis nem igazolja, hogy igazi értékekkel telített, mértéktartóan hiteles magasművészetet csak átforrósodott élményalapokon lehetne létrehozni. Sokkal inkább szükséges szűrőket iktatni a tapasztalat és magunk közé, áttételek mechanizmusain vezetni át az alakulófélben lévő anyagot. S a leghitelesebb, egyben korunk bejáratott eljárás módjának leginkább megfelelő filter régebben élt, az irodalomtörténet által már hitelesített elmék szenvedélyének egy-egy különösen a figyelem középpontjába sodródó terméke lehet. Vajon mi lehet az oka, hogy Kemsei István pamfletkritikája megfogalmazásának idejére mindezt nem vette figyelembe?

Annyi mindenképpen világos, hogy - és ezt nyilvánvalóan nem összemósó távlatból mondom - egyik posztmodern (idejű) alkotó a másik, úgymond saját vére ellen fordul. Másképpen: a mindkettőjüket egyformán elnyelő mozgásteret (a közös kaptárt) egyikük a másikon keresztül elutasítja, nem ismeri el a sajátjának, nem tudja a részének magát. Holott figyelemre méltó, a kritikus voltaképpen mennyire tudná már, mi a szerepe a verskötet vendégszövegeinek, mindössze „tőlük idegen közegről” beszél, még. Az irodalomtörténeti léptékben Jászénál csak néhány esztendővel korábbi nemzedék egyik markáns képviselője mintha nem tudatosítaná a kellő

mértékben saját (időbeli) hovatartozását. Alig hihető. Bárhogy legyen azonban, meggondolandó vállalkozás a Kemsei Istváné. Mert a tényszerű realitás, a posztmodernség ténye ugyan cikke nyomán sem változik (szépül?) meg egyik oldalon sem, ellenben a pályakezdő alkotó („aki még nincs”) érthetetlen és alighanem értelmetlen akadályoztatásban részesül.

Amint a kritikus további bíráló szempontként még felhoz, az egytől egyig vitatható, nem lényegi megfontolás. Ilyen az a megdöbbenő könnyedséggel véghezvitt állítólagos nyomkövetés, amelynek során Jász Attila „alkotói módszerét” megrajzolni véli. Nem átalija ugyanis szerzőjét Görögországba utaztatni, repülőgépen, a tenger habjait szemléltetni vele, majd miután hazatért, kajánul meglesni, amint az - orvul, hiszen „D. H. Lawrence, Mallarmé művészete merül föl lelki szemei előtt” (!) - Ovidiust, Lautréamont-t éppen lekapja a polcról. Bármilyen határozatlan formában kap is hangot végső soron a különben igen aprólékosan kimunkált fantazmagória végkövetkeztetése, igazából nem korrekt, sőt: méltatlan kezelés tanújává avatja olvasóját. Mégpedig elsősorban a költészet két, talán legelterjedtebb, egyben legtermékenyebb „közhelye”, a repülés meg a tenger vonatkozásában.

Nem különb a helyzet egy úgynevezett „képzavar” feltárásakor sem. Kemsei István a következő részletet kifogásolja: „A kikötőben Orpheusz elveszett lantfát / tépett plakát-költészetekben keresik. Elázott könyvlapok közt. / Szavait nem követi senki, mégis megáll és / visszanez. Reménykedik.” Kérdéseim: Orpheusz elveszett lantjának motívuma, egyáltalán: a lant, mint szimbólum (esetleg vízjel?) nem kísérhet-e fájdalmas hiányként, veszteségként a plakátura alköltészetében? Vajon nem keresheti-e ott, hiába, az igaz, valamely elkorcsosult kor? (Természetesen nem teljességgel érthetetlen az elemző gondolja sem, aki szerint Orpheusz lantja semmiképpen nem kerülhetett a plakátköltészet papíryanaga közé. A lant - minthogy hangköre más, ráadásul nagyobb tárgy -, nem fér rá a plakátra, csak ha esetleg oda van rajzolva.)

Hasonlóan értékelhető befejezésül a daidalosiság minőségének kérdése, továbbá az értelmezése körül mesterségesen felszított probléma is. Mitől volna elítélendő az, hogy Jász Attila nem a „mitológiai szélhámosra, féltékeny gyilkosra és fantasztikus technikai lángelmére, ezen ókori reneszánsz figurára” kíváncsi elsősorban, hanem „Daidalosz személyén keresztül valamire, ami a nem-cselekvés és a szemlélődés statikáját szolgálja”? Egy élet-modellre, pontosabban, amely lebeg, repül és túléli, s amelynek negatívja, magából kiszakadt folytatása, lezuhan, nem éli túl! Azt gondolom: Daidalosz - legalább a kilencvenes évek magyar irodalmában - Jász Attila „találmánya”, hagyni kell tehát őt, tegyen azt figurájával, amit jónak lát. Magán-Daidalosz az övé: nem olyan, mint a másik: eggyel több ok, hogy szerzőjét ne antikvitás-epigonnak, hanem eredeti költőnek tekintsük. Igaz, katartikusabb, heroikusabb volna Ikaroszi naplót írni, tehát - s ha valahol, itt még a mindenkor nemposztmodernnek is kényszerűen ragaszkodnak a rögzített forgatókönyvhöz - az apa a túlélő, ő birtokolhatja visszamenőleg, mint azt szokás, a történetet. A tragikus hős azonmód kizuhanna önnön heroizmusának emelkedettségéből, amint artikulálni kezdené magát. Nem az a dolga, hogy szóljon. (Legfeljebb műkedvelőként léphet fel, amint arra az Ikarosz-Apokrifek ciklus által sugalmazott mű-én megjelenésmódja játékosan utal.) Neki kell meghalni, s az grafomán pótcselekvésekkel nem megváltható küldetés. Az írónak, a művésznek ezzel szemben nem szabad megsemmisülnie. Neki nem hősködni és elpusztulnia kell, hanem - tájelenként a környezetbe szürkülve, belül annál mélyebbre szállva, annál jobban kiszínesedve - egyhelyben toporgó, külsődlegesen nézve nem ritkán tehetetlenül reflektáló tanúvá, de éppen értelmezése, rekonstrukciója által cselekvő sokattudóvá lennie. Ez a kevésbé látványos szerepkör, csakhogy, fájdalom, az író mégis ebben valósulhat meg, válhat azzá, amivé egyedül érdemes fejlődnie - önmagává.

Ne maradjon el az iskolás tanulság: Jász Attila, a költő, minden jel arra mutat, ön-Daidalosz figurájában sajátította el és jeleníti meg a művész számára hiteles formáját.

Tevan Kiadó

Horpácsi Sándor

Nyilvánosság: feltárt valóság

(Szalai Csaba: Simogatni vadcsalással)

Ha meggondoljuk, hogy Ady, Mikszáth, Móra, Tömörkény, Gárdonyi, Oláh Gábor stb. vidéki újságíróként szerzett hírnevet, elismerést, akkor nem lefokozás, nem pejoratív, ha Szalai Csabát vidéki újságírónak nevezem. A magyar valóság azon szeletét ismeri és birtokolja, amely nem, vagy csak nehezen, felületesen ismerhető meg fővárosi íróasztal mellől, egy-egy vidéki kiszállással. A fővárosi nem is érti azt a frusztráltságot, indignálódott sértődöttséget, amellyel a vidék fogad mindent, ami „fentről” jön. Anélkül, hogy igazságot osztanánk, a meddő népies-urbánus vita is valahonnan innen eredeztethető. A vidék, a lent mindig csak nehezen tudta megfogalmazni magát, rá volt utalva írástudói felkészültségére, hivatástudatára. Egyfajta néptribunusi szerep ez, amely nem azonos a kijáró, kapcsolatokra alapozó klientúrával. Ez a néptribunusi mentalitás (naivan?) bíz a demokráciában, hisz a nyilvánosság erejében. No nem abban, hogy a kimondással meg is szünteti a bajt, de abban igen, hogy a feltárt valóság megtanulja gyógyítani is a sebeit. Az az információ, amely ily módon - sajtó - visszajut a közösséghez immár precedenssé válik, a hatalom számára korlátozó, a societas számára felszabadító erővé. Mindez csak így elmondva tűnik bonyolultnak. A vidéken élő ember nagyon is tudja, miről beszélek, miért várják az emberek még ma is a sokat szidott napilapot, miért állnak sorba a standoknál. Mondom ezt annak ellenére, hogy tudom: a „létező szocializmusban” az újságírás elszemélytelenedett, hivatalnoki munkává vált. Ma nem neveket keresnek az emberek a lapban, hanem cikkeket, témákat. Többször is leellenőriztem ezt vidéki (riport) útjaimon. Arra voltam kíváncsi, hogy hány kollegám nevét ismerik, keresik a lapban. Elszomorított, lehangolt az eredmény. Nos, Szalai Csaba mindenképpen a kivételek közé sorolható. Mondom ezt nem csupán azért, mert személyesen is régóta ismerem, hanem az írásai alapján. Egyik kollégám megfogalmazásával Szalai Csabának „ügye” van, tehát az írás nem csupán kenyérkereseti forrás (nem a legjobb), hanem eszköz, amellyel célját el akarja érni. Nem szívesen idézem, mert elkoptatták Szalai földijének, mesterének, Veres Péternek a mondását, népben nemzetben gondolkodik. Azért járatódott le ez a már Kölcseyék által is emlegetett fogalom, mert ideológiát fabrikáltak belőle, máskor meg bunkóként lóbálták meg a vitapartnernek feje felett. Holott a nép, a nemzet nagyon is konkrét fogalom, amellyel vissza lehet élni, de mellőzni nem lehet. A szatmári adózó népről van szó, ha már Kölcseyt idéztem, azaz Szalai Csabánál a nádaratók, halászok, gulyások, állami gazdaságok, téeszek „névtelen” dolgozóiról, akikre oly szívesen hivatkozott az elmúlt negyven évben a hatalom, de akiket sose hallgatott meg senki. Hogyan találja meg Szalai Csaba velük a hangot, s egyáltalán a témát? Itt el kell árulni valamit, mert nem magánügy: a szerző tanyai, majd balmazújvárosi pedagógusként kezdi a pályát, s csak később lesz újságíró. Nem a szóvicc kedvéért mondom, az iskola a toll emberének is kitűnő életiskola, mert mindennapos kontaktust, azonosulást feltételez az istenadta néppel. Elég legyen itt megint csak utalni Gárdonyira (Az én falum), aki szintén tanítóként szerezte ismereteit. Ez a talaj-, akarom mondani valóságközelség óvta meg Szalait is a szocialista újságírás normarendszerében az elidegenedéstől, amely a mindenkori „elvárásoknak” akart „megfelelni”. A mindenkori elvárást a PÁRT fogalmazta meg, amely igazolást és visszaigazolást várt el a sajtótól. „Vannak még hibák, elvtársak, de az eredményekről kell írni, nem a hibákról. Erősíteni kell a dolgozóknak a hitet” stb, stb. Nos, a valóság logikája más (ma is). Normális ember nem henceg állandóan az „eredményeivel”, hiszen ha dolgozik (s nem csupán „tevékenykedik”), akkor természetes valamilyen eredmény. Nem, az élet nem diadalmenet, de küzdelem, konfliktusok sorozata, amelyet csak néha szakít meg az ünnep pillanata. A sajtó akkor teszi jól a dolgát, ha erről a mindennapiságról ad hű, reális képet. A maga nyersességében. Ezt nem szerette a hatalom, s ezért menekültek az írástudók a szépirodalomba, ahol mindezt be lehetett kódolni áttételekbe. Szalai

Csaba - noha maga is költő - nem menekült el, hanem kitalált magának egy formát, a riportot emelte fel az irodalomhoz. Sajátos öszvér műfaj ez (ma nagyon hiányzik!), amely nagyon is virulens volt a polgári sajtóban, a szocialista viszont csak eltűrte. Szalai riportjai sokszor súrolják a novella határát, nem egy egyenesen igényelné is az áttételesebb megformálást. A vidéki napilap viszont (azt sem) nehezen viseli el az irodalmat. Nem úgy, mint Adyék idejében.

Nem kitérő, ha az elmúlt négy év (tehát a rendszerváltás utáni) irodalomról is szót ejtek. Majd megfejtik egyszer, hogy a nagyobb szólásszabadság idején miért vékonyodott el irodalmunkban a valóságfeltáró próza (riport, szociográfia stb.). Mert az írók is (Szalai sem kivétel!) politizálnak? A kötet utolsó riportja '93-as keltezésű. Elfogyott a kedv, az erő? A téma aligha, hisz maga a valóság drámaian változik. Ki örökíti meg? Az olvasó változatlanul várja!

(A szerző kiadása)

In memoriam

Petőcz Károly
1924-1995

Cs. Tóth János

Míves mentalitás

Akik nem hisznek a túlvilágban, egyre elkeseredettebb kísérletet tesznek arra, hogy a maguk sivatagai lelkiségére rántsák le az embert. Az istentelenség egyúttal embertelenség, hiszen azt a hitet veszi el a földi halandótól, ami az itt töltött idő értelmét adhatja.

Petőcz Károly vallásos ember volt, készült a halálra, hitét megőrizte élete során, horizontként tisztelve Istenét. Az intellektuális gondolkodók elháríthatatlan kételkedéseihez hasonlóan sokat meditált a megfejthetlenségekről, a visszafordulás lehetetlenségéről. Ebben a krízises világban elpusztíthatatlannak tűnő élni akarás jellemezte, miközben a lelkiség magaslatait kereste. Ő tudta, amit Kierkegaard vallott: „Istennel szemben soha sincs igazunk”.

A könyvtervező munka nem illúzió volt számára, hanem szellemileg jól körülhatárolt terület. Soha nem akarta elhagyni a neki adatott színpadi teret, nem zuhant le hátulról, ahol a műfajok határait feszegető ismeetlen irányok csapdái rejlenek. Technikailag a szakmai részek ismerője, mestere volt, egyszerre tanuló és tanító. Évtizedekig alakította a tipográfiát, de annak a bevált hagyományaira építette új elgondolásait. Szellemi és könyvművészeti kezdeményezések éltető gyökere volt, irodalmi és művészeti folyóiratok kovászoló személyiségeként. A Tevan Kiadó és a Bárka létrehozásában, a sajátos tevani officina adaptálásával, de a szellemi körülhatárolás kijelölésében is nagy kedvvel és felelősséggel vett részt. Egy adekvátnan elgondolt és kivitelezett könyv vagy egy hatásos vers, grafika, olyan isteni gerezdet jelentett számára, ami meghámozva ezer színben mutatkozott.

A kor, amiben élt, nem volt kegyes békeidő, határt szabott vágyainak a gazdasági és társadalmi berendezkedés. Minden megnyilatkozást úgy fogott fel, hogy az ember számára a legszűkösebb keretek között is legalább két választási lehetőség van. Vagy elfogadja a helyzetet amiben él, vagy fellázad ellene. Ő, miközben határozott, pontos és világos munkavezetést valósított meg, mindig a minőséget kereste. Egy idő után nem csak tervezte a könyveket, hanem szükségét érezte annak,

hogy írásban is kifejezze magát. Írásaiban szabatos szavakkal írta le nyomdász elődei történetét, így emelve a szakma rangját és becsülve a régió nyomdai tradícióját, miközben ő maga is értékes hagyományunkká lett.

Kántor Zsolt

Műgond

A paginák hiánya

Ha egy könyvben nincsenek megszámozva az oldalak, olyan érzésünk támad, mintha kiestünk volna az időből. Nem tudjuk hirtelen, hol tartunk? Milyen tudat gondolt el minket? Kinek a fejével konspirálunk? Éjjel van vagy nappal? Vagy csak nyitva felejtettük a lakásban az összes világító berendezést? Ez a zavar persze nem az a fajta időtlenség-érzet, amit a nirvánába esett sámánok érezhettek, amikor rájuk köszöntött a világból való kilépés kegyelmi állapota, hanem annak az észlelése, hogy becsaptak bennünket. Amíg aludtunk, amíg nem vettük a kezünkbe a könyvet, áthurcolták a testünket egy kietlen, bizonytalan tájba, ahol csak jelek vannak, kövek, amelyekből ugyan felépíthető a szöveg építménye, de nincs tér, ahol jól érezné magát ez a formavilág, nincs milió, nincs idő körülötte, nincs viszonyítási alap. Időszámítás sincs, se történetiség, a múlt, a numerikus hagyomány kimúlt a szöveg alól. A visszakeresés is lehetetlenné válik, a befogadói gyönyör megromlik. Pedig csak arról van szó, hogy a paginákat lehagyta egy gondos kéz. Az is divat, hogy a jobb sarokba vagy oldalmargóra kerül a lapszámozás.

Petőcz Károly soha nem hagyta el a paginákat. Pagina-szerető ember volt. Márpedig aki a paginát szereti, rossz ember nem lehet.

Bembó betűk, léniával

Az a forró irtózat, ami Petőczöt jellemezte a megkonstruálatlan rendetlenséggel szemben, az elsöpört minden ellentmondást. A félműveltség, a szürkeség, a sarlatánság, a felületesség és a gondolattalanság megvetése volt ennek az arisztokratizmusnak a mozgató energiája. Persze nem szcientista szakmaiság volt ez, játékos, nyitott betűszeretet, csillapíthatatlan szövegéhség, szövegszomj. Ha van kitűnő belső arányérzék, amely kordában tartja a vizuális fantázia poentírozó hajlamait, az a Petőcz Károly műgondja, benső karaktere, ami metronómként diktálta a betűsorok ritmusát. Cizellált óramű, ezt mondhatnánk a tipográfus lelkére. Mert a tipográfusnak nemcsak tudata van, nemcsak geometriai okossága, hanem érzései is, ezeket aztán kiéli a betűk, szedéstükrök megtervezésében. Nyilván őt is befolyásolták indulatai, ez látszik olykor a betűk „hangnemváltásainál”, de ezek az indulatok mindig jót tettek a terv, a művészi igény megvalósulásának.

Petőcz Károly tipográfiai terveinek atmoszférája van. Mintha egy üde erdőben sétálnánk, patak csörgedezne, s tiszta volna a levegő. Hát ez az! Ilyen már nincs.

A könyvtest

A lapozgatás erotikája csak a szép testű köteteknél bővíti el az olvasót. Belenyúlni a lapok közé, ujjbegyeink kegyeltje lesz a teleírt lap. A papír anyaga: vérerekkel behálózott márvány. Szerves organizmusok között kecses betűk, sorminták. Mintha az olvasás által elevenednének meg a karakterek, tárgyak, hangulatok. A nyelv beszél az írottak által, a tradíció átüt a szövegen. A papír viszont nem lehet transzparens! De az élmetszést még el lehet végezni, aranyporral, az örökkévalóság ledarált idejével. A könyv lehet kert, de színpad is.

Gaburek Károly

1936-1986

Sisák Péter

Emléktábla-avató

Emlékezni jöttünk e ház falához és megemlékezésünk kőbe vésett tényével is emlékeztetni másokat arra, hogy hatvan évvel ezelőtt e napon, ebben a házban született és itt nevelkedett Gaburek Károly festőművész. Ízig-vérig csabai volt: a városban élt, itt érettségizett 1945-ben és ide tért vissza 1960-ban, az Iparművészeti Főiskola elvégzése után. Lehetett volna „pesti festő”, de jobban szerette az Alföldet: hazajött! Vállalta a „vidékiséget” annak nehézségeivel együtt.

Grafikusként vállalatoknál dolgozott tizenöt éven át, közben rendszeresen festett és kiállításokon vett részt. Aktív résztvevője volt a térség csoportos tárlatainak és számos egyéni kiállítást rendezett országhatáron belül és kívül egyaránt. Szeretett utazni, sokat is utazott, de vallotta: élni, alkotni, közölni valamit a világgal csak idehaza lehet. Rajongásig szerette a békési tájat, művészete nem szakadt el az indítást adó környezettől, az itt élő emberektől, az otthon melegétől. Életútja, művészi magatartása annak a környezetnek a megbecsülését jelenti, amely elindította, segítette egyéniségének kibontakozásában.

Eletműve tájszeretetre és humánusra épült. Szerette az embereket. Kevesen vannak a városban, akik legalább néhány percre ne beszélgettek volna vele, akik ne hallottak volna róla. Az emberi kapcsolatok ihlető elemei voltak létének, miként a munka is. Egyéniségének közvetlensége, nyíltsága, jó kedélye alkalmassá tette barátságok létesítésére. E nélkül nem tudott volna élni. Élményeit azáltal gyűjtötte, hogy: élt! Kicsit talán magasabb hőfokon, mint ahogy illenék... mondta egykor.

Elfogadva azt a tételt, hogy a művészet a civilizáció névjegye, a Békéscsabát jellemző sajátosság elválaszthatatlan alkotó eleme Gaburek Károly. Az ő élete és munkássága ennek a csabaiságnak a jegyében épült, gazdagodott. Ide tartozott életében, ide tartozónak érezzük ma is, ide tartozó kell legyen a jövőben is.

Fajó János

Közelről ismertem őt

Mezítlábas - égetni valóan rossz - gyereksereg voltunk a negyvenes évek végén - akik minden iránt érdeklődve játszottak: Rieger Öcsi, Gyulai Laci, Szakál Tibi, Harmati Bandi és én, innét a környező házakból.

Mindent kipróbáltunk, ami a kezünk ügyébe került, így az ecsetet is. Mindig azt vallom, hogy a pályámra Gaburek bácsi, a finom lelkű műbútor asztalos - a vasárnapi festő - juttatott. Őt láttam - láttuk - először festeni! Ő járt elsőként a városi képzőművész körbe.

Volt egy történelmi helyzet, egy személy itt a szomszédban - a 11-es számú házban - akinek aztán

mindent köszönhattünk.

Józsi bácsi - Mokos József - a város akkor mindenhonnet kitalált pedagógus-napszámosa, aki ösztönös hivatásból foglalkozott velünk, akinek pedagógus-géniusza csapatostul juttatta fel évtizedeken át e tájról a felsőoktatásba a tehetségeket.

Karcsi 14 hónappal volt idősebb mindannyiunknál és ez 9-10 éves korban meghatározóan sok. Ő volt a falka-vezér.

Minden iránt érdeklődő, vibrálóan érzékeny, szenzibilis alkata után mentünk!

Amit csak kitalált, abban mindannyian benne voltunk. Az iskola, az szörnyű kényszerként élt bennünk, hiszen mindig szerveztünk, csináltunk valami fontosat - pingpong-, sakk-, futball-, úszóbajnokságot. A banda, a falka volt az igazi életformánk ebben a korban, amit aztán a környékből hármunknál a képzőművész kör véglegesített. Addig jártunk a körbe, amíg a pályára nem tett.

Istenem, az a Kiss Ernő utcai „egy szoba-veranda” rekvirált lakás - Józsi bácsi képzőművész köre - micsoda oázis volt azokban az években! A társadalmi béke, az önkifejező alkotómunka, az értékkeremtés szerinti megbecsülés színtere.

Tudtuk, hogy ki az Ezüst, ki az Arany. Eszerint tiszteltük egymást, mindegy, hogy idős bölcs vagy fiatal suhanc volt az illető.

Ott volt a város fiatalja-öregje. Az őstehetség munkás-festő Atya, a deklasszálódott Sárga Tóni, Sárga Panni, az osztályidegen Janecskó, az asztalos Vágréti, a dekorációs Petrovszki, Párzsa, a hatatom képviselője, Lipták, a jövő embere és mi, gyerekek, egy dickensi-mokosi üdvhadsereg... A tanulmánygyás, a szakma, a cél egyesített bennünket Kerekes, Mokos, Féja, Nyíri - az agytrösztök - vezetésével.

Nos, mi szerencsések voltunk, mert megvolt a feljutás lehetősége. A tehetség, tudjuk, fura jószág - nem pénztárca szerint születik -, nem nézi, hogy budai palota vagy isten háta mögötti vályogház, ahol elveti magját. A feljutás lehetősége mintegy fél évszázadon át a magyar társadalomnak megadatott. Tanulhattunk; igaz, a megmaradás, a fennmaradás, a pályán-maradás, a hivatásnál megmaradás, az kegyetlen megpróbáltatásokkal járt.

Ahogy kijöttünk a főiskola nyújtotta burokból, abban a pillanatban kiderült, hogy ideologikus, hamis politika szolgálatába kellene szegődnünk. Ha nem tesszük, perifériára sodródunk.

A hatvanas évek legelején Karesznak sem volt más választása. Egy évet élt Szentendrén albérletben a hazaiból, a mama küldeményeiből, azután nem volt mit tennie, mint hazajönni a szülői házba. A mama, a komfort szeretete visszahozta ide a tizenháromba. A család a hajdani istállóból műtermet varázsolt, de a mi szülővárosunk nem volt és még sokáig nem lesz alkalmas légkörű egy festő számára, egy igazi regionális művészet megteremtésére és megtartására.

Mi, akik a diákszállóban szobatársai - barátai - voltunk, akkor már láttuk, hogy egy vidéki kisvárosnak a hatvanas években még rosszabb, még idegenebb a légköre, mint a fővárosnak.

A közelmúltban sugározta a Duna Tv a Modigliani életéről készült filmet Gerard Philippe-pel - kamaszkorunk kedvenc sztárjával - a főszerepben. Tudom, Karcsi mélyen azonosult vele, a túlérzékeny, gyorsan érő, már-már élvezet-imádó, delíriumos alkattal. Nem e tájra-világra való, gürcölni, éhezni, túrni-bírni-harcolni, ridegtartásra teremtett valaki volt ő. Az utolsó bohém, aki szeretett volna másként élni, miközben élvezte azt az életet, amelyre módja nyílt. Nem osztotta be azt a nagyon is behatárolt élet-időt és teret, amely neki adatott. Talán azt tartotta, ha már csak lúd, akkor legyen nagyon-de nagyon kövér.

Túlzásokra hajlamos, rapszodikus, arrogáns, fennhéjázó, cinikus alkat volt, miközben én, aki közletről ismertem őt (öt évig egy szobában laktunk) rendkívül érzékeny, megnyerő, kedves, aranyos barátnak is találtam. Sokat szenvedett a meg nem értettségtől, nehezen viselte a sikertelenséget, a szellemi társtalanságot. Az első időben még havonta el-eljárógatott Pestre. 1963-ban azonban véget ért közvetlen kapcsolatunk, hazalátogatva találkoztunk, de többnyire csak hallottam róla. Más irányba fordult az életünk, érdeklődésünk.

Elmentünk, mert elmehettünk, de ez már csak múltidő, egy emlék, hogy volt idő, amikor e tájról is jöhettek tehetségek.

Nem egy tehetség-barát világnak nézünk elébe. A három P, szakmánk ősi ellenségei közül most a

Pénz kerekedik fölénk. Aki szegény, az maradjon otthon, bármily tehetséges is. Anyám mondása, hogy „mindenki maradjon otthon” valóság lesz!

A tandíj a tehetség elleni szörnyű terrorcselekedet volt. Elvette e jól összekeveredett soknemzetiségű néptől az egyetlen, ami még volt: az egészséges, minden degeneráltságtól mentes szellemi erő kibontakozásának lehetőségét.

Egy nemzet léte és nagysága - mint tudjuk - a tehetségnél kezdődik!

A mai srácok még nem tudják, hogy úttalan világba születtek, hogy az ő pénztárcájuk kevés e hosszú, küzdelmes úthoz. A miénk még elég volt. Csak a pályán maradáshoz, a megmaradáshoz volt kevés.

E két emlékezés 1996. április 5-én hangzott el a festőművész békéscsabai (Zsíros utca 13.) emléktábla-avatóján.